

**СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXVIII**

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE
N° XXVIII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

Dr Pavle Ivić, Dr Asim Peco et Dr Mitar Pešikan

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD
1982

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ХХVIII

„Srpski dijalektološki zbornik“

Raspriave i građa

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Миљар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

PG
1387
.A2
S77
V.28

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY
BLOOMINGTON

БЕОГРАД
1982

Handwritten mark

Секретар часописа

Мр Никола Рамњ

Изradу и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

***** Издају *****
* Indiana University *
* Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II *
* APR 15 1983 *
* Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I *
* Library *

Штампа: Издавачко-штампарска радња организација „МИНЕРВА“, Суботица

Srpski dijalektoleski zbornik. Vol.28,
1982.

Slavic. Shelve main.

САДРЖАЈ

	Стр.
Радослав М. Павловић: Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат)	7—61
Милија Станић: Ускочки акценат	63—191

РАДОСЛАВ М. ПАВЛОВИЋ

**ОБЛИЦИ ДЕКЛИНАЦИЈЕ И КОНЈУГАЦИЈЕ
У ГОВОРУ ПОДРУЧЈА РАЧЕ КРАГУЈЕВАЧКЕ
(С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА АКЦЕНАТ)**

САДРЖАЈ

	Страна
УВОД	11—12
АКЦЕНАТ	13—16
ДЕКЛИНАЦИЈА	17—36
Деклинација именица	18—30
Деклинација именица I врсте	18—19
Акцент именица мушког рода	19—23
Акцент именица средњег рода I врсте	23—25
Деклинација именица II врсте	25
Акцент именица II врсте	25—26
Деклинација именица III врсте	26—27
Акцент именица III врсте	27—29
Деклинација именица IV врсте	29
Акцент именица IV врсте	29—30
Деклинација придева	30—34
Облици компарације	31—32
Акцент придева	32—34
Акцент компаратива и суперлатива	34
Деклинација заменица	34—36
Бројеви	36
КОНЈУГАЦИЈА	37—55
Глаголске основе	37—43
I врста	37—39
II врста	39
III врста	39—40
IV врста	40
V врста	40—41
VI врста	41
VII врста	42

	Страна
VIII врста	42
Неке фонетске промене у глаголским основама	43
Помоћни глаголи	44
Презент	45
Акцент презента	46—48
Императив	48—49
Акцент императива	49
Имперфекат	50
Аорист	50—51
Акцент аориста	51—52
Глаголаки прилози	52
Глаголски придеви	52—53
Акцент гл. придева радног	53—54
Перфекат и плусquamперфекат	54
Футур	54—55
Футур егзактни	55
Инфинитив	55
ЗАКЉУЧАК	56—57
СКРАЋЕНИЦЕ УПОТРЕБЉЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	58—59
РЕЗЮМЕ	61

УВОД

1. О говору Раче и ближе околине досад је писао само Д. Јовић, и то у три маха, али његово интересовање било је усмерено само на неке синтаксичке и акценатске проблеме овог говора¹.

Оцену вредности дијалектолошког материјала што га је на овом терену забелсжио др Ј. Ердџановић у својој *Етимолошкој грађи о Шумадинцима* дао је Д. Јовић².

Западно и југозападно од ове зоне налазе се гранична села Чумић и Церовац. О гласовним и морфолошким особинама њиховог говора писао је Д. Барјактаревић³, а акценат именица и придева у говору села Чумића описала је М. Грковић⁴.

2. Зона у којој сам вршио испитивања захвата, поред Раче, следећа села: Горње Јарушице (ГЈ), Доње Јарушице (ДЈ), Борце (Бц), Бурђево (Б), Вишевац (Виш) са засеком Вишевчићем, Бошњане (Бњ), Адровац (А), Доњу Рачу (ДР), Поповић (П), Мирашевац (М), Вучић (Вч), Трску (Т), Сипић (С), Велико Крчмаре (ВК) и Мало Крчмаре (МК). Сва ова села налазе се у сливу реке Раче и њених притока, а економски и административно су већ дуго везана за Рачу.

3. Према подацима што их дзје Т. Радивојевић⁵ становништво села околине Раче пореклом је из 36 области. Даћемо их овде према броју домова, односно кућа: Тимок 434, Стара Србија⁶ 432, Косово 139, Нишава 82, Лепеница 80, Моравица 79, Босна 74, Ресава 67, Црна река 66, Осат 52, Јасеница 47, Ибар 46, Колубара 44, Драгачево 40, Македонија 39, Црна Гора 35, Биначка Морава 31, Херцеговина 27, Бугарска 22, Колашин 18, Црница 16, Расина 13, Љиг 12, Соколска

¹ Д. Јовић, ГФФНС IV, ГФФНС V, ЗБВПШЗ I.

² Д. Јовић, ГФФНС V, 163

³ Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV-V и ЗФФП II.

⁴ М. Грковић, ППШ III и ППШ IV. И аутор овога рада родом је из граничног села Сепца.

⁵ Т. Радивојевић, *Насеља у Лепеници*, СЕЗБ XIVII, Насеља и порекло становништва 27, стр. 2-3, 18, 40, 52, 60, 80, 117, 119-120, 139-140, 142, 156, 172, 186, 212, 213.

⁶ А. Велић, *Стара Србија са историјско-језичке тачке гледишта*, Бгд 1912.

река 10, Турија 9, Гружа 8, непосредни десни слив Велике Мораве и Бетиња по 3, четири области по 2 и четири области по 1 дом. Од 1903. године, када су ови подаци сакупљени, до данас стање је, наравно, доста измењено.

Доња Рача има становништво из 16, а Сипић из 15 области. Мирешвац, Вучић и заселак Вишевчић насељени су Тимочанима, Манђупа заселак Поповића — Косовцима, Г. Јарушице — Студеничанима, Ђурђево и Бошњане у већини Динарцима.

О евентуалном стариначком живљу на овом терену немамо никаквих података.

Т. Радивојевић дао је и податке о времену насељавања и оснивања појединих села. С д а к о 1740. до 1787. основана су ова села: Вишевац, Борци, Велико и Мало Кучмире, Поповић, Сипић, Доња Рача, Горње и Доње Јарушице, а у време Кочине крајине и првог српског устанка Вучић, Адровац и заселак села Ђурђева — Лукање.

4. У оваквој измешаности становништва, које је пре доласка у ове крајеве представљало сасвим различите говорне типове, најбројније струје успевале су да сачувају неке од основних обележја свога говорног типа. Међутим, мешањем између себе свака од група примала је понеку језичку црту од суседа, а исто тако коју своју црту наметала суседима. И поред јако изражене тенденције за изједначањем језичких црта и стварањем јединственог говорног типа, села са искључиво тимочким становништвом — Мирешвац, Вучић и Вишевчић — представљају, нарочито по акценту, посебан говорни тип. Управо због тога је и тешко одредити дијалекатску припадност говора овог подручја.⁷

Једно је несумњиво: тимочко-јужноморавска струја успела је да неке од својих говорних црта сачува у селима са становништвом претежно из тих крајева и да их, у мањој или већој мери, наметне досељеницима из других крајева.

⁷ О питању дијалекатску припадности ових говора в. код Д. Јовића, ГФФНС V, 165—66. и тамо наведену литературу.

АКЦЕНАТ

5. Акценатски систем говора Раче посебно је изучавао Д. Јовић⁹. Он је сасвим правилно уочио да се, кад је реч о говору ове области, „не може говорити о дефинитивном, уједначеном, компактном акценатском систему“¹⁰.

Говор Миращевца, Вучића, Вишевчића и у нешто мањој мери Адровца чини један акценатски тип, а говор осталих села — други. Говор неких фамилија из Д. Раче веома је близак првом акценатском типу.

6. Акценатски систем прве зоне карактерише:

- 1) постојање експираторног акцента,
- 2) непостојање неакцентованих дугих слогова,
- 3) продужење у говор дугих акцената — дугосилазног и дугоузлазног, поред краткосилазног, чија је употреба већ раширења.

а) Експираторни акценат може стајати на свим слоговима:

- *седи, деће, моли* 1. л. аор., *седѐ;*
- *рођен, њај, јунак;*
- *најурили, њолицили, мислела, нашао, јунаци, дојурине, доко-јамо* аор., *да се скочање, раскомбиши се, њказао;*
- *нађен, каже, вуче се, да ручамо, деће, кућа.*

Јовић је тачно уочио да се овај акценат најбоље очувао у Миращевцу, а затим у Вучићу¹⁰; затим следе: Вишевчић, Адровац и део Д. Раче. У другим селима појава експираторног акцената сасвим се ретко среће и то обично у облику радног глаголског придеза а гл. *ићи*: *дошао* П, Бц, *ошшиао* Бњ.

⁹ Д. Јовић, ГФФНС V

⁹ Д. Јовић, н.д., 168.

¹⁰ Д. Јовић, н.д., 178.

Експираторни акценат, како се из примера види, стоји на месту старих силазних акцената или дугоузлазног у новоштокавским говорима.

б) Именице Даничићевог типа *змија* (Акц. 6) ретко сам бележио са експираторним акцентом, већ обично са краткосилазним на првом слогу. Такав је случај и са облицима императива Даничићевог типа *идсији* — *идсим* и *идмији* (Акц. 142. и 144). У овом другом случају експираторни акценат сам бележио само у Мирашевцу, али ваља напоменути да сам и ту од исте особе слушао и *најдочи* и *најдчи*.

в) Облици са дугоузлазним и дугосилазним акцентом доста се ређе чују у Мирашевцу него у говору других досељеника из призренско-тимочке области.

7. Експираторни акценат најбоље се чува у говору старијих особа, нарочито жена које су се родиле и удале у једном од села која знају за њега. Међутим, њега стално и све живље потискује тонски акценат. У говору млађих особа из села прве зоне сасвим је обична појава дугосилазног и дугоузлазног акцената, а нарочито краткосилазног. Дугоузлазни се најчешће чује при изговору именица Даничићевог типа *јлава* (Акц. 4), *вино* (Акц. 61), *одело* (Акц. 66), *народ* (Акц. 26).

8. Тенденција даљег развоја акценатског система у овој зони неом је уочљива: прво долази до потискивања експираторног акцената кратким тонским акцентом, а потом и до успостављања дугих тонских акцената на оним слововима на којима се они налазе и у новоштокавским говорима.

9. Акценатски систем друге зоне карактеришу ови елементи:

- 1) троакценатски систем од два дуга и једног кратког акцената;
- 2) готово редовно скраћивање неакцентованих дугих слогова, испред и иза акценатованог слога.

Овакав акценатски тип има, даље, следеће особине.

а) Кратки акценат може стајати на свим слововима, укључујући и крајњи затворени, а понекад и отворени слог. На крајњем отвореном слогу тај акценат може стајати у 1. л. једн. аориста: *ја засид*, *одд*. Његово чување у првом примеру може се тумачити жељом за очувањем разлике између првог, с једне стране, и 2. и 3. л. једн., с друге, а у другом примеру — наслањањем на лица у множини (*оддмо*, *оддше*). Често се срета и 3. л. мн. презента: *илеију*, *узрју*, *ноћѐ*, *ноћју*. Ову сам појаву бележио у оним селима где је већи проценат тимочког стањовништва што упућује на узрок скраћивања дугосилазног акцената. Карактеристично је да у говору прве зоне никако немамо у овом случају дугосилазни ни код млађих особа које су иначе усвојиле изговор тог акцената.

Сем у наведеним случајевима, кратки акценат се налази на отвореном крајњем слогу и у неким појединачним примерима, нпр.: *ишкѐ*, ређе *иџике*, *џакѐ*, *коид*, *ђенѐ*, *џабѐ* и *џдѐ*. Неке од ових речи још чешће се чују са дугосилазним акцентом на крајњем слогу, што зависи од места тих речи у реченици, тј. од реченичног акцената.

У свим селима често сам слушао кратки акценат пред енклитиком у овим случајевима: *једва ја нађо* поред *јдџа*; *нека ја* поред *нека ше* и сл.¹¹.

б) На крајњем затвореном слогу, пак, кратки акценат се често чује. Сем у категоријама променљивих речи, о чему ће бити речи касније, налазимо га код прилога типа *овдм*, какве бележи и Д. Јовић у трстеничком говору¹², затим у *вечерџс*, *данџс*, *ноћџс*, *јесенџс*, *зимџс* како је и у косовско-метох. говору и другде¹³, *сасвџм*, *ошџич* и сл.

в) Са унутрашњих и крајњих слогова краткосилазни акценат је доследно пренесен на претходни дуги слог у облику дугоузлазног акцента: *иџиџо*, *руџа* и сл. по чему се овај говор битно разликује од косовско-ресавског.

Јовић бележи и примере са очуваном дужином испред слога са кратким акцентом¹⁴. Ја сам нашао само у М. Крчмарима — *ириџао*, Д. Рачи — *ириџала* и Д. Јарушицама — *иџиџли*. Мислим да се ова појава никако не може сматрати типичном за овај говор. Она чак није константна одлика говора особа од којих сам примере прибележио.

Редовна је појава повлачење и дугосилазног акцента на претходни слог ако је он дуг: *вреди*, *ашов*, *руџом* и сл.

Понекад се дугоузлазни акценат до извесне мере редуцира, нпр: *брајџнац*, *иоврђиџао* Бџ, *иодвалџвали* ДЈ, *иознџ/ем* Вш, С, ВК. Јовић мисли да је ово косовско-ресавска црта, а кад је реч о глаг. придеву радном од глагола на *-иваџи* да је до ове појаве дошло наслањањем на презент.¹⁵ Ја бих рекао да је овде пре у питању мешање са становништвом које припада првом акценатском типу.

г) Стари кратки акценат са крајњег отвореног слога, сем у појединачним случајевима наведеним напред под а), пренет је на претходни кратки слог: *жџна*, *сџло*, *будџла*, *врейџно*, *иџеле*, *сирџче*.

О процесу преношења кратког акцента са крајњег затвореног слога на претходни кратки и одступањима од тога, као и о појединачним померањима унутрашњих кратких акцената говорићемо у одељку о акценту појединих врста речи.

10. Спорадична појава краткоузлазног акцента у појединим речима при њиховом изговору од стране појединаца не заслужује посебну пажњу. Такви се појединци могу наћи само у оним селима где има доста досељеника из Босне и Херцеговине, а таква су М. Крчмаре, Бошњане, а потом Г. и Д. Јарушице. Најчешће и они краткоузлазни акценат изговарају као краткосилазни.

¹¹ О узроку померања кратког акцента и знатно чешћег чувања дугосилазног на отвореном крајњем слогу у старијим шток. говорима в. А. Пецо и Б. М., СДЗБ XVII, 291.

¹² Д. Јовић, СДЗБ XVII, 24, в. и тамо наведену литературу.

¹³ П. Ивић, СДЗБ XII, 30.

¹⁴ Д. Јовић, ГФФНС V, 177.

¹⁵ Д. Јовић, н. д., 176.

11. Кановачко дуљење може се чути и у селима овог говора. Примере овог дуљења Јовић је нашао у Ђурђеву а у мањој мери у В. Крчмарима. Појава је, међутим, позната и Сипићу а у мањој мери Г. Јарушицама, где сам забележио *кѡња, на кѡју*. Тумачење ове појаве које даје Јовић¹⁶ за мене је прихватљиво. Наиме, он сматра да је овај говор знао за краткоузлазни акценат, па да је пре његовог изједначења са краткосилазним дошло до дуљења у дугоузлазни. Морам рећи да сам и у самом Ђурђеву, где је ова појава најизразитија, слушао од истог информатора да час изговара *кѡзан*, час *кѡзан*. Међутим, један потес под Виском, где и Сипићанци и Великокрчмарци имају своје њиве, сви они зову *Планина*¹⁷.

Неки случајеви појаве дугоузлазног акцента тамо где је код Вука краткоузлазни познати су целом говору са овим другим акценатским системом, али о њима ће бити речи касније у прегледу акцента за поједине категорије облика речи.

12. Овом говору познати су и примери преношења акцента на проклитику.

а) На негацију *не* редовно се преноси акценат са облика презента и глаг. придева гл. *зна̑и̑и*: *не̑ знам, не̑ знамо, не̑ знала сви̑ дѡа!*, *зна̑о — не̑ знао не̑ј ни̑и̑и̑а д̑ из̑уби̑и*, као и са облика за 2. и 3. л. једн. аориста: *не̑ виде, не̑ мо̑аде, не̑ даде, не̑ испрескака, не̑ ѡскочи, не̑ дође*; тако и *не̑ би*.

б) Бројни су примери преношења акцента на предлог у специјалним изразима са прилошким значењем: *ид̑/ид̑/сѡарос̑и̑, мѡдро му ид̑дочи, сѡјално му ово сѡјо̑ иредочи*, али: *не̑ др̑ж̑ ѡако̑ бли̑зу̑ иред̑ дчи*. Ситуација је иста као и у трстеничком говору¹⁸, а тако је и у говору села Чумића¹⁹.

¹⁶ Д. Јовић, н. д., 181—82.

¹⁷ О распрострањању кановачког акцента и његовом настанку в. П. Ивић, н. д., 29—30; А. Пецо и Б. М., н. д., 297. и тамо наведену литературу.

¹⁸ Д. Јовић, СДЗБ XVII, 35.

¹⁹ М. Грковић, ППЈ III.

ДЕКЛИНАЦИЈА

13. Падска систем у овом говору налази се при снажном преварању. Ради се о сукобу дза по структури супротна типа: млађег новоштокавског и призренско-тимочког. Аналитичка деклинација најбоље је очувана у Мирашевцу: *положила на јовгда*²⁰. Инструментал се редовно исказује предлогом *са*, *со* + акузатив: *со мѣн, са бѣч*.

14. У говору млађег и школованијег света из села са тимочким становништвом јавља се и деклинација књижевног језика, али се врло често меша са дијалекатском.

15. У селима друге зоне постоји систем деклинације какав је и у књижевном језику. Међутим, утицај тимочког и делимично косовско-ресавског становништва и близина косовско-ресавског дијалекта чине да овај систем није сасвим стабилан. Јавља се, на пример, честа замена инструментала конструкцијом *с/а/*, *јред, јод* + акузатив: *крѣве ми с јорекло Ђ; нисам ддбар са жийшо Бц; јосвајхо се с дца, јосѣко се с нѣж Вш; свађао се с јреседника; осидѣви јред мѣн Бњ; сјајала јред кафѣну, рѣним и с конѣнирѣиш ДР; удари је с мошѣку С; свађо се са Душана, косѣо са нѣко друшѣво ВК; јѣо е рѣко јред судѣу ДЈ; затим: из Дѣњу Рѣчу, из Сѣишѣ, без вѣно, без мѣн/е/; осетна поремѣеност односа акузатива као падска правца кретања и локатива као падаже места вршења глаголске радње: *дде у шѣдлу и бѣо сам у шѣдлу; држим на шѣван, сѣдѣ на јрѣзор*. Може се чути и *јдем у Рѣчи*.*

16. Очигледна је тенденција да се деклинациони систем формира онако какав је у књижевном језику. На то утичу школа и средства масовне комуникације.

17. Утицај млађе новоштокавске деклинације очигледан је у синкретизму дат.-инстр.-лок. мн.; затим у наставку *-и* за Д-Лјд именица III врсте.

²⁰ Знаком *!* се условно обележава и кратки и експираторни акценат.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА I ВРСТЕ²¹

18. а) У говору Раче, као и у књижевном језику, налазимо оба наставка у Вјд — и -у и -е, али они нису чврсто везани за одређене основе. Наиме, на исту основу чак исте именице додаје се час један час други наставак: *вдле* и *вдлу*, *кдњу* и *кдње*, *мајарче* и *мајарцу*, *буразеру* и *буразере*, *комаданџе* и *комаданџу*, *манџуџу* и *манџуџе*, *секреџару* и *секреџаре*, *лудаку* и *лудаче*, *учиџељу*, *учиџелу* и ређе *учиџеле*, *слџче* и *слџцу*, *баксузу* и *баксузе*, *кдмандире* и *командиру*, *кдмандиру*, и само *Велимире*. Ипак постоје случајеви кад је један од наставака везан за одређену основу. Такав је случај са наставком -у:

— кад је основа на -ћ: *Живановићу*, *младдићу*, *несрећњакочићу*;

— код именица на -/а/к: *цврчку*, *мућку*, *џајку* и сл.

б) За вок. се понекад употреби облик ном.: *друџи*, *сџриџ*, *џеџак*, *мдмак*.

в) Лична имена на сугл. *џ* имају увек наставак -е испред којег се овај често не палатализује: *Прџдраџе* и *Прџдраџе*, *Миддраџе* и *Миддраџе*.

19. У инстр. овде није, као у суседном Чумићу²², уопштен наставак -ом. Готово стално употребу наставка -ом налазимо само у Г. Јарушицама, а у осталим селима за њу се може рећи да је претежна. Наиме, уопштавање наст. -ом врши се и код именица са основом на мек или очврсли сугласник: *младићом* и *младићем*, *маљом* и *маљем*, *џасуљом* и *џасуљем*, *крајом* и *крајем*, али само *рџем*; *свирачком* и *свирачем*, *ојанчаром* и *ојанчарем*, *нџжом* и *нџжем*, *Велизаром* и ретко *Велизарем*. Именица *џуџи*, као и у књижевном језику, има облик *џуџиом*, али и, истина знатно ређе, *џуџиџем*; тако и: *џруџиом* и *џруџиџем*.

Инструментал личног имена *Мџле* гласи: *Мџлеџиом* и *Мџилом*, а од *Дуле* само *Дулеџиом*, *Буле* — *Булеџиом*, *Цџле* — *Цџлеџиом*.

20. Уметак -ов/ев у множини јавља се по правилу као и у књиж. језику. Поред *дџани* раширено је и *дџанови*, поред *џајџи* и *џајџкови*, а *џдлубови*, *зџерови*, *знакови*, *џасенови*, *кдлуџиови*, *ћџлимови*, *чџункови* распрострањеније је него *џдлуби*, *зџери* итд.

У именима села *Бџињане* и *Крчмарџе* сачуван је у Нмџ стари наставак именица с оснвом на сугласник. У говору становника ове области им. *Бџињане* има падежне наставке једнине, а им. *Крчмарџе* падежне наставке множине: у *Бџињану*, из *Мџли Крчмарџа*, у *Крчмарџима*; тако и: у *Јаруџицама*.

21. Облици Гмџ су као и у књижевном језику. Међутим, наст. -и има ширу употребу. Овде је само: *месџи*, *вџиџи*, *црџи*, *мрџи*, од *врџиџи*, *брџи*, *седам џуџи* и ређе *седам џуџа*, *џеџи рџди* и *џеџи рџдова*.

²¹ У овом раду примењен је принцип поделе именица на четири врсте.

²² Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 17.

Ген. мн. на -а од им. *кдла* чуо сам само у П: *с кдла*; у осталим се-
лима ове зоне само је *с кдли*, *из кдли*. Исти је случај и с именицом *колџно* :
у П — *кдлена*, другде — *кдлени*. Појава наст. -и у Гмн код друге именице
може се протумачити аналогично према им. *џар* — *џари*, јер и колена пред-
стављају пар. Биће да у тој вези стоји и им. *кдла*.

Им. *ловџа*, која се у овом говору осећа као збирна, у Гмн најчешће
има наст. -и: *без џведи*.

22. Значајније одступање у односу на књижевни језик је изјед-
начење Амн именица м.р. са номинативом: *идси џакови*, *џродџ ордси*,
д оладим џивци, *тој бџкови*, *ише џрслучи*, *неј д изиђе џред џуди*, *рџки за*
онџ бакрачи. Књижевни облици акузатива ових именица најчешће се
могу чути у ГЈ, а у мањој мери у ВК и С.

Тамо где се облик Нмн употребљава у акузативу долази до ње-
гове употребе у инструменталу: *с мди синови*, *с џрофџсори*, *брлоџ јом џод*
крџџи, *само се крџџи џред џаџи*,

23. а) Лична имена на -оје обично се изговарају без сугл. *ј*: *Мџлов*,
Бџоџ, *Милџвоџ*, *Рџдивоџ*. Тако је и у инструменталу: *Бџоџем*, ређе *Бџоџем*,
Милџвоџем, ређе *Милџвоџем* и сл.

Пред наставком -ем у Ијд најчешће се губи сугл. *ј* и код именица
типа *бџј*: *бџем*, знатно ређе *бџјем*, *брџем*, *инџем*, *зџвоџем*, *знџем*, *крџем*,
крџем, *рџем*, *случаџем*; тако и *зџлоџем*, али ова именица најчешће има измењен
облик номинатива — *зџлоџ*.

б) Редовно су упрошћене сугласничке групе *сџи*, *зџ*, *шџи* на крају
речи: *џлас*, *џрџз*, *џрџш*²³.

в) Код именица ср. р. на -џсџво обавезно долази до упрошћавања
ове групе у -сџво или -џсџво: *брџсџво*, *брџџсџво*. У наст. -сџво ослабљена
је артикулација сугл. *џ*, па се он каткада сасвим губи: *џознџнсџво*, *џри-*
џаџџџџсџво.

г) Име града Крагујевца овде се изговара *Краџџ(ј)џџџ*, *Краџџ(ј)џџџ*.

24. Именица *биџикл* овде је, као и у неким другим говорима, ж.
рода: *биџикла*, *биџикле*.

Уз именице *џко* и *џво* у множини атрибут стоји у облику за ж. или
м. род: *џрне џчи* и *исџдџи џи џчи*, *џвџке џши* и *џвџки џши*; тако и: *џџнске*
џрџди и *џма мџли џрџди*.

Именица *сџр* у Нјд као и им. *џџк* и *џџб*, чешће има облик на -а :
*сџра*²⁴, а каткада се чује и облик *сџрење*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА МУШКОГ РОДА

25. а) Даничићев акценатски тип *џрџд*, лок. *џрџду* (Акц. 19—21)
постоји и у овом говору. Међутим, има случајева уједначења система,
па је у лок. дугосилазни: *џџну*, *џџлу*; у Дмн само *џџнима*, али је много
више оних које су акценат локалитива пренеле и на остале двосложне

²³ О овој појави в. Д. Јовић, н. д., 71 и тамо наведену литературу.

²⁴ А. Пецо и Б. М., н. д., 331, в. и тамо наведену литературу.

облике у једнини: *брус*, *бруса*, *брусу*, *брусом*, мн. *брусови* и *брусеве*, *брусова*, *брусовима*, *вез*, *веза* и *веза*, мн. *везови*, *врѣ*, *врѣа* и *врѣа*, *зид*, *зида* и *зида*, мн. *зидови*, *зуб*, *зуба*, мн. *зуби*, *кљун*, *кљуна* — *кљунови* и *кљунови*, *круѣ*, *круѣа* и *круѣа* — *круѣови*, *лис*, *лисиа* — *лисиови*, *луѣ*, *луѣа* и *луѣа* — *луѣови*, *ѣруш*, *ѣрушиа* — *ѣрушови* и *ѣрушеви*, *реѣ*, *реѣа* и *реѣа* — *реѣови*, *сѣрук*, *сѣрука* — *сѣрукови*, *суд* (посудѣ), *суда* и *суда* — *судови*, *ѣрн*, *ѣрна* — *ѣрнови*, *цвѣш*, *цвѣшиа* и *цвѣшиа* — *цвѣшови* и *цвѣшови*, *црѣш*, *црѣшиа*, — *црѣшови* и *црѣшови*, *ѣрдз*, *ѣрдза* — *ѣрдзови*, *брак*, *брака* и *брака* — *бракови*, *вѣс*, *вѣса* — *вѣсови*, *ѣльб*, *ѣльба* и *ѣльба*, *жбун*, *жбуна* — *жбунови*, *жул*, *жула* и *жула* — *жулеви* и *жулеви*, *жѣр*, *жѣра* и *жѣра* — *жѣрови* и *жѣреви*, *срѣ*, *срѣа* — *срѣови* и *срѣови*; тако и: *ѣужа* и *ѣужа*.

б) Им. *лѣк*, која би према Даничићу (Акц. 22) морала у ген. имати дугоузлазни акценат, у овом говору, пак, обичнија је са дугосилазним: *смучило ми се од лѣка*, али у изреци *Ако ѣма вѣка*, *ѣма* и *лѣка* само са дугоузлазним. Од Даничићевог типа *сѣрѣц*, *сѣрѣца* овде има и других одступања: *кѣц*, *кѣца*, мн. *кѣчеви* и *кѣчеви*, *сѣѣб*, *сѣѣба* и *сѣѣба* — *сѣѣбови* и *сѣѣбови*, *бѣн*, *бѣна* — *бѣнови*, *бѣк*, *бѣка* — *бѣкови* и *бѣкови*, *бѣкова*, *бѣковима*, *клѣш*, *клѣшиа* и *клѣшиа* — *клѣшови* и *клѣшови*, *дрѣн*, *дрѣна* — *дрѣнови*, *ѣриш*, *ѣришиа*.

26. а) Многе именице које иду у Даничићев тип *бѣј*, *бѣја*, лок. *бѣју*, мн. *бѣјеви* (Акц. 23) имају у целој јединици и множини кратки акценат на првом слогу: *брѣд*, *дѣм*, *збѣр*, *зѣј*, *крѣј*, *крѣв*, *рѣв*, *рѣк*, *сѣк*, *сѣрѣ*. Друге именице чувају дугосилазни у ном.: *бѣј*, *бѣја*, мн. *бѣјеви*; тако и: *брѣј*, *ѣнѣј*, *знѣј*, *крѣј*, *лѣд лѣј*, *мѣд*, *нѣс*, *нѣј*, *нѣс*, *ѣлѣд*, *рѣј*, *рѣј*, *сѣј*, *сѣѣвр* и *сѣѣвр*. Им. *лѣв* има двојачке облике у зависним падсжимма: *лѣва* и *лѣва*.

Само им. *бѣи* има у мн. акценат који одговара Даничићевом типу: *бѣидѣви*. Двојак акценат имају и им. *ѣлѣш* — *ѣлѣшѣви* и *ѣлѣшови*, *рѣи*, *рѣиа* — *рѣиови* и *рѣидѣви*.

У Гмн увек је кратки акценат: *брѣдова*, *бѣиова*, *брѣјева*, *зѣјјева*, *ѣлѣшѣова*; *ѣсѣш*, *ѣсѣшију*, *ѣсѣшију* и *ѣсѣшију*.

Неке од ових именица прешле су у тип *ѣрѣд*: *бѣр*, *бѣра*, *о бѣру*, *бѣрови*, *бѣрова*, (х)*ѣд*, *ѣд ѣда*, *ѣд ѣда*, *ѣд ѣда*, *ѣсѣ*, *ѣсѣшиа* — *ѣсѣшови*, *ѣѣр*, *ѣѣра* и *ѣѣра* — *ѣѣрови*, *ѣѣвр*, *ѣѣбра* и *ѣѣбра*, *ѣо ѣѣру* — *ѣѣрови*.

б) За именицама *брѣд*, *дѣм* и сл. пошле су и *ѣр*, *ѣра*, мн. *ѣрови*, *ѣрова*, *ѣрѣм* — *ѣрѣмови* и *ѣрѣмѣви*, *ѣрѣмова*, *сѣѣд*, *сѣѣдла* — *сѣѣдлови*, *сѣѣдлова*, *сѣѣдловима*, *сѣѣди* — *сѣѣдиови* (исп. Акц. 24).

27. а) За именицама типа *рѣк* (Акц. 25) повеле су се и им. типа *ѣрѣи*. Одступања су ова: Дмн им. *ѣрс* гласи *ѣрсѣѣма*, мн. им. *скѣѣш* — *скѣѣшѣви*, *скѣѣшѣова*, *скѣѣшѣѣма*; *дѣв*, *дѣва* — *дѣѣови*, *дѣѣова*, *ѣѣвр*, *ѣѣвра* — *ѣѣѣрови*, *ѣлѣч*, *ѣлѣча*, *ѣрѣш*, *ѣрѣшиа* — *ѣрѣшѣови*.

б) И све им. типа *рѣб*, *рѣба* (Акц. 25) имају кратки акценат у свим облицима јединице. Такав акценат у множини имају: *бѣч* — *бѣчѣви*, *бѣчѣва*, *бѣчѣѣма*, *ѣрѣч*, *ѣлѣди*, *ѣрѣч*, *дрѣн*, *дрѣм*, *дѣш*, *ѣдн*, *кѣн*, *кѣс*, *кѣш*, *лѣш*, *мѣк*, *мѣч*, *сѣѣш*, *сѣѣди*, *ѣрѣш*, *ѣшѣи*. Друге именице овога типа имају двојачке облике у

г) Кратки акценат именица типа *ддвер* (Акц. 38) остаје на свим облицима, сем код им. *јушиџер*, *јушиџера*.

31. Међу им. типа *бадал* и *дббош* (Акц. 27) нашао сам ова одступања: *јарак*, *јарка*, *левак*, *левка*, *мзак*, *мзја*, *чунак*, *чунка*, *жубор*, *жубора*. Именице с непостојаним *а* и држком множинном имају у целој множини најчешће д јојак акценат: *бубњеви* и *бубњеви*, *бубњева* и *бубњева*, *лакшгови* и *лакшгови*, *мзјови*, *мзјова*, *једљеви*, *левкови*.

32. У Даничићев тип *настјавак*, *настјавка* (Акц. 39) не иду: *најлдавак*, *најлдавка*, *владдоц*, *давдоц* — *давдоци*, *давдоца*, *чувдоц*.

33. а) У Даничићев тип *барјачић* (Акц. 40), коме овде одговара тип *барјачић*, не иде им. *јујуман*, а типу *јушиџијак* овде одговара *јушиџијак* — *јушиџијци*.

б) Именице типа *Пдсавца*, *Пдсавца* (Акц. 40) у свему се понашају као и у говорима који су у основици књижевног језика: *јридвац*, *јридваца*, мн. *јридваци*, *јридваца*, *јридвацима*. Неке од именица, нарочито оне на сугл. и испред непостојаоног *а*, не дуље увек акцентовани слог: *кајџанца* и *кајџанца*, *ојџанца* и *ојџанца*, *навјљка* и *навјљка* и др.

Према ген. *сјојџарца* добивено је и *сјојџарца*.

Именице на *-ивац* овде рједовно имају дугоузлазни акценат: *крављивац*, *лажљивац*, *лењивац*, *јудљивац*, *смрдљивац*, *сжуљивац*, *шалљивац*; *мезјивац*.

Овде је само *надимац*, *назимац*, *јбморца*, *јбсинац*, *јрјморца*, *скјкавац*.

в) Акценатском типу *бездушник* (Акц. 46) овде одговара *бездушник*. Овамо не иду: *безбожник*, *безјумник*, *кђњаник*, *најамник*, *невјерник*.

г) Од именица Даничићевог типа *Ојџоцац* (Акц. 44) нашао сам само ове: *близанац*, *маслачак*, *удбоца*, а именице типа *ајџлук* (н. м.) овде се понашају различито. Сем именица на *-ић*, које по правилу припадају другом акценатском типу (*колачић*, *колачића*), мало је других које сам у овом говору забележио: *јашењој*, *јашењоја*, вок. *јашењојџе*, мн. *јашењојџи*; тако и: *јосјџдин*, *домџин*, *кумџин*; *кукџруз*, *кукџруза* — *кукџрузи* и *кукџрузи*, *кукџруза*, *кукџрузима* и *кукџрузима*. Не иду у овај тип: *бјсамак*, *ладолџс*.

д) Именице типа *јомџник*, *јомџника* (Акц. 47) акценатски се слажу са им. типа *војник* (в. т. 29 г). Одступања су ова: *зимџеник*, *сјџеник*, *јурџеник*, и *јурџеник*.

У Вјд је кратки на првом или дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу: *кајџџане*, *црквењџку*.

ђ) Даничићевом типу *бездџник* (Акц. 48) овде одговара тип *бунјџџеник*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ РОДА I ВРСТЕ

34. Код дзосложних именица ср. р. нашао сам у односу на Вуков акценат ова одступања: *јџе* м. *јџе*, *дрџце* м. *дрџце*, *зрџце* м. *зрџце*, *врџло* м. *врџло*, *јрџсо* м. *јрџсо*, *јуџиџе* м. *јуџиџе*.

35. Акцент им. типа *блаженств*о (Акц. 64) овде се добро чува. Једино одступање је *блаженств*о и *блаженств*о. Тако и *ишјерје* м. *ишјерје*.

36. а) Даничићевом типу *аршишт*е (Акц. 65) овде одговара тип *колѐно*, Гмн *кдлена*, *коршшо*, *шовда*, *белло*, *сшоидло*, *Градшшт*е и др. Овамо не иду:

- *врзило*, *кандило*, *рвсшше*, *наследств*о;
- *бошств*о, *момшшт*о, *шкшшт*о и *шкшшт*о;
- *бесшше*, *бесшше*, *шврше*, *шосшше*, *Прокшшт*е;
- *шдшшт*е, *двршшт*е, *лталло*, *лвшшт*е, *шрдлше*,

б) Само именице *врешшо* и *решшо* слажу се са Даничићевим типом *канчело* (Акц. 66), али њихов Гмн *врешена*, *решеша* обичнији је него *врешена*. Остале именице беложко сам само с дугуозлазним акцентом на другом слогу: *беланце*, Гмн *беланца*, *ушшшца* и чешће *ушшшца*, *божшшт*о, *шсшшт*о и др.

в) Даничићевом типу *Арише* (Акц. 67) овде одговара тип *Арише*. Одступања су ова:

- *дешшшт*о, *јуншшт*о, *лукшшт*о, *колѐнце*;
- *шдношше*, *шриморше*, *шрбчеше*;
- *шдшшт*е, *шдшшт*е, *смешшт*е, *Овшшт*е, *дшшт*е;
- *ошшт*е, *бушшт*е.

37. Међу тросложним именицама с дугуозлазним акцентом нашао сам ова одступања: *Крашево*, *Забрешје*, *двршшт*е, *збршшт*е.

38. Именице на *-ств*о, *-це* и *-шшт*о типа *Дунав*о (Акц. 65) и *злмѐње* (Акц. 67) имају уопштен дугуозлазни акцент: *шсшшт*о, *вмешше* и *вмешше*, *шрбце* и др.; *блшшшце*, *брдшшце*, *језерце*, *шшшрце*, *шшшшце* и *шшшшце*, *шрдшшце*, *суншшце*, *ошшшт*о, *шшшшт*о.

39. Међу четворосложним именицама са Даничићевим краткоузлазним акцентом у Нјд поред оних са нагнессним акцентом: *Сарајево* м. *Сарајево*, *ошшшло* м. *ошшшло*, *шшшшт*е м. *шшшшт*е, *каравше* м. *каравше*, нашао сам ове које не иду у поменуте типове:

- *девошшт*о,
- *незнабшшт*о, *нечовешшт*о, *шромшшт*о,
- *вешшшт*о и *вешшшт*о м. *вешшшт*о, *шведчшшт*о и *шведчшшт*о, *човешшшт*о и *човешшшт*а,
- *коршшшце* и *коршшшце*, *шшшшт*о, *шшшшт*е, *рзбшшт*е,
- *шшшшт*е *шшшшт*о.

Овамо иду: и *шшшшт*о м. *шшшшт*о.

40. Према ономе што сам нашао на терену очигледна је тенденција уопштавања дугуозлазног акцента код изведеница. Тако су готово све именице на *-шшце*, *-шшце*, и уопште на *-це*, уопштене такав акцент на крајњем слогу основе. Оне у једини, истина, имају облике по другој врсти, а само у множини по првој.

Дугуозлазни је редовно и на наставку *-шшт*о, а слично је и са наставком *-шшт*о.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА II ВРСТЕ

41. У овом говору именице ср. р. I врсте често имају у јединици промену по овој врсти са приширивањем основе сугл. *ш*. Такве су ове им.: *зрно, зрнећа, два джећа, затиц; до увейћа, челдишом, у црвевећу, ситаклешиом, у ја(ј)вечу, ни слдвевећа, до данцевећа*; биће да такав облик може имати и им. *колѣно*.

42. Именице типа *дрвце*, које у књиж. језику могу у јединици имати облике по овој и по I врсти, у овом говору знају само за облике по II врсти: *дрвце, дрвцевећа, беланце, беланцевећа* и др.

43. У говору Раче нема збирних именица на *-ад*. Једно се може чути им. *чељад*, али место ње чешће се употребљава им. *живина*. Множина именица типа *йиле, јаїње, дуїме*, дикле, увек има основу на *-ић* или *-(а)ц*: *йилићи, јаїњаци и јаїњићи, дуїмићи*; тако и: *вардкчићи и вардкчићи, девојчићи, момчићи, илдсџорчићи, јолујчићи, јунчићи, јрасићи, ирасићи и ирџаки, ирџакију, шелићи и шџоци; бурићи, јелѣчићи, клубићи, клубићи, ћебићи, ужићи*. Множину на *-ћи* могу имати и неке именице из претходне тачке: *дрвцићи, криљцићи*, али и: *дрвца, криљца*; тако и: *ситаклићи и ситакла, данцићи и данца, звонцићи и звонцићи* поред *звонца, зрнцићи и зрнца*.

И им. *бреме* и *виге* имају множину на *-ћи* — *бремићи, вигићи*.

44. Им. *вече* у поздраву је или средњег, или, ређе, м. р.: *ддбровече, ддбар вѣче*. Иначе, као именица ср. р. понекад је непроменљива: *о/ш/ шџ вѣче*, али и *о/ш/шџ вѣчери*.

45. Им. *јај/је* доста је ређа у употреби од именице *јајце, јајцевећа* и *јајцевећа*, мн. *јајцићи и јајца*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА II ВРСТЕ

46. Именице с дугоузлазним акцентом различито се понашају (Акц. 71):

— *врѣме, врѣмена, м. врѣмена;*

— *деїше, деїшећа, јуне, јуневећа и јунѣћа;*

— *јај/је, јај/јевећа и јајѣћа, кљуџе, кљуџевећа и кљуџѣћа, свињче, свињчевећа и свињчевећа, јуњче, јуњчевећа и јуњѣћа;*

— *бравче, бравчевећа, змиче, змичевећа, кумче, кумчевећа;*

— *ћџче, ћџчевећа и иџрче, иџрчевећа, ћџше, ћџшећа и ћџше, ћџшећа;*

Именице типа *живинче* (Акц. 73) никако не мењају дугоузлазни акценат: *са живинчевећом, из буренцевећа, деїненцевећу*.

47. а) Даничићевом акценатском типу *коњче* (Акц. 72) овде одговара тип *коњче, коњчевећа* са преносним краткосилазним са унутрашњег слога. Једно им. *шџѣле* никако нема пренесен акценат — *шџѣлећа, шџѣлећу*.

Са таквим акцентом чује се, истина ретко, и *сирћџија*; нешто је обичније *дујмеџија*, али чешће *дујмеџија*. Слично се понашају и им. типа *сирдче* (Акц. 73); овде је *сирдче*, *сирдчеџија* и ретко *сирочџија*.

Потпуно измењен акценат имају им. *ђуле*, *ђулеџија*, *канџе*, *канџеџија*, *шилџе*, *шилџеџија*, *жумџија*.

б) Тросложне именице типа *идвече* (Акц. 73) овде редовно имају непренесен акценат: *идвече*, *идвечеџија*, *дерџиџија*, *мајдре*, *џосмрче*, *унуче* и др. То не вреди за им. *џрезиме*, *џрезимена*, као и им. на *-че*: *деџиџија* и *деџиџија*, *јаџиџија* и *јаџиџија* и др.

Слично се понашају и им. типа *неддошче* (Акц. 74). Овде је само *неддошче*, *неддошчеџија*.

48. Именице типа *дџџече* (н. м.) овде се различито понашају:
— *дџџече*, *дџџечеџија*, *одџече*, *одџечеџија*, *џосвџече*, *џосвџечеџија*;
— друге, попут оних на *-че*, са доминантним значењем, имају дугоузлазни на последњем слогу основе: *јелџече*, *мајмџече*, *мезџече* и др.;
— потпуно измењен акценат имају: *наконче* и *дџлберче*.

49. Као им. *време* (в. т. 46) у множини имају акценат и *рџме*, *џме џме*; тако и: *небџе* *чудџе*. И им. *ђубре*, која нема множину на *-ћи*, иде у овај тип — *ђубреџија*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА III ВРСТЕ

50. Одступања у деklinацији именица III врсте према књижевном језику су минимална.

а) Лична имена типа *Мџрица*, *Радџица* у Г. Јарушницама редовно се употребљавају у том облику и у вокативу²⁶. У другим селима ове зоне наставак је *-е*: *Мџрице*, *Рџице*, *Сџиџице*. Могу се чути вокативи на *-е* и од мушких личних имена: *Јџица*, *Нџица*.

Од им. *друџарица* вок. је *друџарица* и понекад *друџарице*, свакако под утицајем књижевног језика.

Од именица природног м. р., обично на *-ија* и *-џија*, које значе неку титулу, занимање или звање, овде је вок. на *-а* и на *-о*: *вџвода* и *вџвода*, *дџловођо*, *дџлио*, *судџо* и *судџ(ј)а*, а само *сџлеџио*. Такав вок. имају и им. типа *џиџиџица*, без обзира на то да ли означавају мушко или женско чељаде: *џиџиџица*, *кукавиџица*, *изџиџица* и др.

Именице, пак, типа *брадоња* готово редовно имају вок. на *-а* и понекад на *-о*: *брадоња*, *носоња*, *џавоња* и др.

Лично име *Вџра* и *Вџра* у вок. редовно има облик *Вџро*.

б) Наставак *-и* у Гмн овде је раширенији него у књиж. језику. Овде је само: *мџлби*, *жџлби* а нитко *мџла*, *жџла*; тако и: *ђурки*, *сџџ банки* поред *сџџ банке*, *лџџи*, *кокџи*, *из џрџки*, *секџи*, *дџџа* *чџџи*, *од слџџи* и др.

²⁶ Тако је и у штавичком говору, в. Д. Барјактаревих, СДЗБ XVI, 84 и тамо наведену литературу; исп. Д. Јовић, н. д., 99 и тамо наведену литературу.

51. Збирна им. *дѣца* у неким селима употребљава се у облицима множине — *децѣма*, а у Манђули, где има највише Косоваца, и *мѣдио дѣца*. Именица *браћа* има облике као и у књиж. језику, али у говору становништва које је пореклом из источне Србије чује се и облик *браћѣја*.

52. а) У целој зони налазимо аналошко *к* и *і* у Д-Лјд: *на реки, девојки, у руки, на нѣи* итд.

б) Понекад се јавља аналошко *к* и *і* испред *-и* и *-е* у наставку за творбу: *рукица, лушкица, снајкица, Милкица, нојѣца, нојѣиѣна, Милкеиѣна, јускеиѣна*, али употребљавају се и облици као и у књиж. језику: *речица* и сл.

53. Према Вуковом *виле, ірабље, роіуље* у овом говору имамо *вѣла, ірабѣља, роіѣља*: *закѣчио іа вѣлом, додѣј ми ірабѣљу, сломіо ми роіѣљу*.

Им. *јѣсле*, као и у суседном ресавском говору²⁷, двородна је: *јѣсле* и *јѣсла*, у *јѣслима* и, ређе, у *јѣслама*.

И им. *клѣиѣна, клѣиѣне*, као и код Вука, двородна је: *вѣлика клѣиѣна* и *вѣлике клѣиѣне, клѣиѣнима* и ређе *клѣиѣнама*.

Од именица *чѣзе, двокѣлице* и *нѣвине* за означавање једине поред облика множине употребљавају се још и облици једине: *исѣдло ми у чѣзи; јѣс кѣиѣно нѣку нѣвину?* Облик Д—И—Лмн им. *чѣзе* твори наставком *-ама* и *-има*: *чѣзама* и *чѣзима*.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦЕ III ВРСТЕ

54. О проширивању дугоузлазног акцента у овом говору и на акузатив именица ж. р. типа *ілава* писао је већ Д. Јовић²⁸. Неке од тих именица редовно имају у ак. дугоузлазни акценат: *војску, іреду, среду* и др. Са двојаким акцентом забележио сам ове именице: *рѣку* и *руку, ілаву* и *ілаву, дѣшу* и *дѣшу, зѣму* и *зѣму, на сѣрану іѣд* и *на сѣрану іѣд*, али на *іѣдј сѣрани*.

Измену дугоузлазног акцента у дугосилазни у Нмн забележио сам код ових именица: *руке, іране, бѣце, свиње, іраве* (када су лѣковите, иначе *іраве*), *звѣзде* и *звѣзде, кѣле* и *кѣле, мѣње* и *мѣње, ілаве* и ређе *ілаве, іреде* и *іреде, браде* и *браде, дѣше* и *дѣше, зѣме* и *зѣме, іѣше* и *іѣше*.

За измену акцента у Дмн знају само ове именице: *овѣдма, свињдма, рукѣма*.

Им. *мељѣва* (Акц. 10) овде гласи *мељѣва, мељѣве*.

55. Именице типа *вѣда* (Акц. 6) овде имају овакав акценат: *вѣда, водѣ* и *вѣде, вѣди, вѣду, вѣдо, водѣм* и *вѣдом*, мн. *жѣне, жѣна, жѣндма*. Уколико се у Гмн јавља непостојано *а*, онда је на њему дугоузлазни акценат: *земѣла* али и *мѣдио земѣли сам ірдшо, сѣсѣра* и *сѣсѣри*. Им. *дѣска* има Гмн *дѣсак* и *дѣски*, сасвим ретко *дѣсак*, а дат. *дѣскама* и *дѣскѣма*.

²⁷ А. Пецо и Б. М., н. д., 332.

²⁸ Д. Јовић, ГФФНС V, 179.

Именице *ичѣла*, *сјуза*, *сидѣа*, *сидѣа*, *бјува* и *мјува* не иду у овај акценатски тип. Оне у свим пад-жима једн. и мн. имају кратки акценат на првом слогу, сем у Гмн: *сјуза*, *сјузе*, инстр. *сјузом*, мн. ген. *сјуза*, *сјузама*, *ичѣла*, *ичѣле* — *ичѣлом* — *ичѣла*, *ичѣлама*; *сидѣа*, *сидѣама*, *бјува* и *бјувама*, *мјува* и *мјувама*. И постоји друга од двосложних именица које у књиж. језику имају краткоузлазни акценат може се чути са кратким акценатом на првом слогу у ген. и инстр. једн. и Дмн. Такве су: *змјја*, *џјра*, *мџила*, *кџа*, *снја*; увек је *нсјама*.

Именица *смдла* овде је само *смбла*; тако и: *мблба*, *жсблба*.

56. а) Према Даничићевом типу *бајшина* (Акц. 9) овде је *бајшина*, *бајшине*, Гмн *бајшина*; тако је и *виљушка*, *виљушке*, Гмн *виљушки* и *виљушака*, *ирабуле*, *ирабуља*, *ирабуљама*.

б) Именице типа *аждаја* (Акц. 10) имају на крајњем слогу основе кратки акценат: *аждаја*, *аждаје*, ак. *врзину*, вок. *будало*, Нмн *аждаје*, *врзине*, *будале*, *иланине*. У Гмн се ретко чују. Тјдј је дугоузлазни акценат као и код Даничића, сем *будала*: *иланина*, *шойбла*, дт. *иланинама*, *шойблама*, вок. *иланине*, *шойгле*, *будале*.

Именице *шазбина* и *родбина* чешће се чују са кратким акценатом на првом слогу: *шазбина*, *родбина*.

Неке од именица овога типа чују се и са кановачким акценатом: *јосбда*, *врушина*, *кривина*, *кришина* и друге на *-ина*.

в) Им. типа *девојка* (Акц. 12) овде имају у свим облицима дугосилазни акценат на другом слогу: *девојка*, вок. *девојко*, мн. *девојке*, *девојки* и ређе *девојака* и *девојакама*, вок. *девојке*. Тако и: *кокошка*, *маслинка*, *печурка*, *челенка*. Овамо иду и многе друге, нпр.: *бишаниа*, *Болуља*, *кокарда*, *колѣвка*, *кушина*, *Миљба*.

57. а) Типу *крчевина* (Акц. 13) овде одговара тип *крчевина* са непренесеним акценатом у свим пад-жима. Даничић помиње само три именице овог типа уз напомену да их има много. Ево неких из говора Раче: *ибаница*, *јодиница*, *засубица*, *јарушица*, *марамница* и друге на *-ица*, *јовџина*, *очџина*, *ипрџина*, *ипроџина* и друге на *-ина*.

б) Веома су бројне четворосложне именице са непренесеним кратким акценатом на претпоследњем слогу: *болесница*, *воденица*, *друшарница*, *печачица*, *кобасица*, *лубеница* и друге на *-ица*, *добричина*, *кућенина* и *кућерина*, *шраваљина* и друге на *-ина*, *алајча*, *савијача* (зрста црте), *живошњина*, *сирошњина*, *занашлија*, *Шумадија*, *јоложара*, *шјаноура*, *шоркуша* и др.

У Гмн обично имају кратки акценат на другом слогу: *двсина* *лубеница*, *шоркуша*.

в) Непренесен акценат са крајњег дугог слога основе у свим облицима имају именице типа *шаршанка*, *караманка*, *мишолџка*, *Шумадинка*, *црвенијерка*, *чејришљка*.

Неке пак чувају непренесен дугосилазни акценат на претпоследњем слогу основе: *ковачница*, *јродвница*, *јокџница*, *Покџница* (црква) и друге.

ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА IV ВРСТЕ

58. Збирних именица на *-ад*, које се деклинирају по овој врсти, осам именице *цѣлад*, у овом говору нема (в. т. 43).

Од именица ж.р. са апстрактним значењем овде се употребљавају само: *љубав, смрт, жалос, радос, младос, ситрос, час, њамеи, савес, слас, влас* и још понекад. Им. *лудос* употребљава се само као именски дог предиката: *шд је лудос* и сл. И ове именице, као и оне што значе материјалне предмете, најчешће су мушког рода: *џрљав св, врућ мѣс, њвој младос*, али, истина ређе, и *џрљав св, врућа мѣс, мѣја њамеи*. Им. *јѣсен* само је женског рода. Најчешће се говори *свѣка њи час*.

59. Инструментал ових именица врло се ретко у говору употребљава. Најчешће се употребљава конструкција *џредлој + акузатив*. И место других падежа у говору се употребљавају најчешће описне конструкције. Уколико и дође до употребе инструментала, он никако нема наст. *-и* већ *-ом*: *крѣлом, солѣом, мѣшѣом, њамеѣом* и тада су мушкога рода, или *-ју*: *џѣм крѣљу, њшѣом ситрошѣу, џѣм рѣчу*, и тада су женског рода или чешће мушког.

Све ове именице, кад су мушког рода, деклинирају се по I врсти: *цѣв, цѣва, цѣву, цѣвом, мн. цѣвои и цѣви*.

60. У овом говору не постоје ни именице *ваш, буђ, чађ*. Место њих употребљавају се именице *вѣшка, бѣђа, чађа*; место *худ* — *нѣрав*. Им. *џѣд* или је мушког рода (Гјд *џѣда*), или је замењена именицом *џѣдал*, мн. *џѣдлѣви*; именице *кѣска* и *кѣѣља* имају ширу употребу од именица *кѣс* и *кѣѣ*²⁹.

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА IV ВРСТЕ

61. Једносложне именице с дугосилазним акцентом у ном. и ак. (тип *џлад*; Акц. 79.) чувају тај акценат у свим падежима једгине. Именице *ситѣр* и *рѣч* мењају већ у Гјд дугосилазни у дугоузлазни акценат: *ситѣри, рѣчи*. Дугосилазни имаће још и у Н-Амн. Такав акценат у том облику има и им. *сѣѣи*, поред *сѣѣи*, дат. *сѣѣима*.

62. Од именица које у књиж. језику дугосилазни акценат Нјд скраћују у Гјд у краткосилазни нашао сам ове: *кѣс, кѣсѣи*, мн. *кѣсѣи*, ген. *кѣсѣѣју* и *кѣсѣи*, *кѣсѣѣима* и *кѣсѣѣима*, *крѣв, џѣћ*. Именице *жѣч* и *зѣб* имају кратки акценат, а именице *час* и *лѣж* дугосилазни у свим падежима.

63. Код вишесложних именица ове врсте које се употребљавају у овом говору акценатска одступања у односу на стање у књижевном језику малобројна су.

²⁹ Исп. Д. Јовић, *О џроблѣму именаца III врсте у неким џѣвокавским говорима*, Зб. за фил. и лингв. IV—V, 1961—62, 156—162 и тамо наведену лит.

Им. *миџао* чува дугосилазни акценат у свим облицима, а им. *двечи* дугоузлазни.

У више села чуо сам локатив у *џамеџи*.

Им. *блџодеџи* овде гласи *блџодеџи*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИДЕВА

64. Облици именичке деклинације придева по наставцима су се потпуно изједначили са придевском деклинацијом: *код Бранковој ћерма*, *код Миленковој камена*, *из Јовиној кдша* и сл., *са ниској шавџна*, *леџој џонџања*, *џмџи младој сџна* и сл.

Описни придеви, који имају облике оба вида, у предикату ће се, наравно, употребити у облику ном. неодређеног вида: *сџџр је*, *брзи су*, *оџишла је џуџа*. Видска разлика у акценту сачувана је само код придева у називима предмета и именима места: *брзи вџз*, *из брзој вџза*, *бџли џука*, *Сџџри Вишевац*. Занимљив је вок. *џрдан сџнко*.

Придев *сџџр* у атрибутој служби готово редовно се употребљава у одређеном виду: *сџџри друџи*, *сџџра зџрџа* и сл. Иначе, у атрибутој служби облик придева има акценат неодређеног вида, мада се јавља и акценат одређеног вида, нарочито ако је употребљена уз придев и показна заменица: *мџа црна маџка*, *она леџа куџа* и сл.

65. У целом говору изједначени су у једнини дат.-лок. м. и ср. р. са инструменталом: *дџла сам једнџм дџбрџм младиџу*, *у великим имџњу*. Ова особина, као што је познато, захватила је многе шумадијско-војвођанске говоре.

До изједначења датива придева ж.р. са инструменталом у овом говору није дошло. Тако је и у Г. и Д. Јаруџицама, селџма према Чуџиџу, где је Д. Барџактаревџи нашао ширење поменуто појаве²⁰.

66. Кад дође до изједначења Амџ именица м.р. са ном. (в.т. 22), врџи се, наравно, и изједначење атрибута: *чуџдџи су сџмо млади борџџи*, *носио сам сџмо вџжени оџџџи*.

67. Присвојни придеви изведени наставком *-џи* по правилу добро чувају сугл. *ј*, сем у *дџчи*: *дџчи*, *кџзџи сџр*, *бџжџи*. Наставак *-џи* се не употребљава. Забележио сам га само у примеру *кокоџиџе јаџе*, али је у широј употреби облик *кокоџиџе* поред *кокоџиџе*.

68. Придеви типа *Мирославов*, *шаровов* непознати су овом говору, већ само *Мирџслављев*, *шарџвљев*.

69. Придеви на *-џи* од именица на *-џа* употребљавају се само у сажетом облику: *Марџн*, *судџн*, *Иџн*.

Пред наставком *-џи* не врџи се палатализација: *ћерџин*, *маџкин*, *девоџкин*, *Љуџин*, *баџин*, *сџкин*, *Раџанџин* и сл. Остаје неизмењено и *џ* у придевима од именица на *-џа*: *Миџиџин*, *друџариџин* и сл.

²⁰ Д. Барџактаревџи, ЗФЛ IV-V, 19.

70. У честој су употреби придеви на *-касн* изведени од придева који значе боју: *зеленкас, жућкас, сивкас, наранкас*.

ОБЛИЦИ КОМПАРАЦИЈЕ

71. Компаратив се твори, као и у књиж. језику, тројаким наставцима: *-ји, -ији, -ши*.

Наст. *-ши*, сем у *леђши, лажши, мекши*, налазимо и код других придева: *новши, илућши, ирђши, бљакши, бљши, црнши, идши, лењши, врућши, слаткиши, иуниши*. Компаративи *црнши, бљши, идши, иуниши* добивени су додавањем наст. *-ши* на већ готов облик начињен наст. *-ји*. Сличног је образовања и комп. *вишљи*³¹.

72. Компаративи *сићи, чиићи, сирожји, врући* мислим да су добивени накнадним додавањем наст. *-ији* на већ готов компаратив.

Понекад се на облик компаратива са наст. *-ши* додаје наст. *-ији*: *црвенији, црвенијије, црншији* (нема *црнши*), *зеленији, зеленијије, високији*.

У наст. *-ији* овде се најчешће губи сугл. *ј*, а онда долази до сажмања: *стиарији, стиари* и најчешће *стиари, новије*. Компаратив придева типа *идмејан, разуман, уморан, ирђвилан, црвен* и сл. овде има дојојаке облике: *идмејини и идмејини*. Код придева који значе боју налазимо и овакве облике: *црвенији и црвенији*.³²

73. Компаратив од *ирдан* је *ирдњи, ирднији, ирдњи и ирђи*, од *редак* — *рејкији и ређи*, од *иладак* — *илашкји и илађи*, од *узак* — *ускији и ујжи*.

74. У овом говору нису непознати ни компаративи на *-еи*, што је сасвим природно с обзиром на порекло једног дела становништва, нпр. *стиарџи, идмејинџи* и сл.³³

75. Суперлатив се твори, као и у књиж. језику, додавањем морфеме *нај*: *најимућнији, најстиари* и сл.

Морфема *нај* додаје се и испред облика глагола *волејти*: *најволим, највољо, највољла*.

76. Додавање речце *ио* испред придевских облика компарације честа је појава у овом говору: *идвисок дџко, идмлад сира, идгус иасуљ, идчес, идбрљив, идстиар, идзрикав, идмршав* и сл. Значење ових сложеница исказује се и синтагматски: прилично висок, доста висок, прилично, доста млад и сл. Све ове примере бележио сам са истим значењем и као сложенице од речце *ио* + *компаратив*: *идвишли, идмлађи, идгушићи* и др.

Речца *ио* додаје се и испред суперлатива: *ионајгушиће жидио, ионајлејши кукџруз, ионајвредњи, ионајболи*. Значење оваквих суперлатива најбоље се види из следећег примера забележеног у Борцима: *Сва су*

³¹ О овим образовањима в. М. Стевановић, ЈФ XIII, 80—81.

³² О проблему настанка облика са сугл. њ в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 190 и тамо наведену литературу.

³³ О простирању овог наставка в. Р. Симић, н.д., 341 и тамо наведену лит.

му деца лења, онд средње му е још њондјердње. У таквим случајевима истицање се појачава речцом *још*. Ако нема речце *још*, суперлатив са речцом *јо* има другачије значење: *Њејде* (ј. дуг кактус) *цвећ је њондјлейши* — цвет му је највише леп, тј. најлепши међу лепим цвстовима других кактуса и другог цвећа, бар је такво било уверење моје саговорнице.²⁴

АКЦЕНАТ ПРИДЕВА

77. Акценте придева прегледаћемо према Даничићевим акценатским типовима.

78. Тип *ббс*, *бдса* (Акц. 213). Напоредни су облици *ббса* и *ббса*; *идла* је мање раширено од *јола*.

Придв в *свећ* употребљава се само у именима празника, наравно у одређеном виду: *Свећий Никдла*, *Свећий Јован*.

79. Тип *здрав* (Акц. 213). Акценат Даничићевог типа *блди*, *блдиа* (Акц. 212) овде имају и придвви *дуи*, *сив*, *јија*.

80. Тип *блжсн* (Акц. 214). Придсви, *блжсн*, *вржсји*, *вучја*, *зече* изговарају се само тако.

81. Тип *јбрак*, *-рка* (Акц. 215). Само с дугосилазним акцентом изговарају се ови придвви: *крјсан*, *мрјчан*, *јрјсан*, *снажсан*, *сјијдан*; двојак акценат имају: *жјдан* и *жјдан*, *јладан* и *јладан*; кратки акценат имају: *крјшак*, *јлјшак* и *шјчан*; двојак акценат има придсв *мрсан* и *мрсан*, а у одређеном виду само *мрсни јешак*.

82. Тип *дјван*, *-вна* (Акц. 216). Неколико придсва овог типа и у овом говору изговара се само са кратким акцентом: *вјчан*, *врјшнн*, *јрјшан*, *јрдзан*, *мјчан*, *јшнн*, *рјшнн*, *рјчнн*, *јшнн*, а придсв *шјман* с дугосилазним; *крвнн* и *зубнн* с дугосилазним.

83. Тип *јдишв* (Акц. 217). Већина придева овога типа изговара се са непренесним акцентом: *јошјде*, *јошјдва*, *дренјде*, *дренјдва*, *јошјде* и други на *-ов*, *брјшн*, *брјшнн* и други на *-аш*, *смрдјшв*, *шлјне уши*, *црквјшн* *зјшн*, *вашјшв* и сл. Међутим, доста је и оних који имају кратки акценат на слогу с краткоузлазним код Даничића: *кјшв*, *лјшв*, *жјшнн*, *сјшнн*, *снјшн*, *дјшв*, *дјшнн*, *дјшн*, *јшнн*, *јрјшнн*, *сунјшн*, *сунјшн* *снјшн* и *сунјшн*. Придсв *свјчан* има двојак акценат: *свјчан*, *свјчано одело* и ређе *свјчано*.

84. Тип *зелен*, *зелена* (Акц. 217). Према Даничићевом типу у овом говору налазимо тип *зелн*, *зелена*. Придсви *дубјк*, *дубјка*, *висјк*, *ширјк* и *далјк* иду у овај акценатски тип, али се често чују и по типу *висјк*, *висјка*. Кратки акценат остаје на истом слогу и у одређеном виду: *Црвјно брдо*.

85. Тип *мрјшв*, *-шва* (Акц. 219). Придсв *мрјшв* има кратки акценат у свим облицима оба вида: *мрјшв* — *мрјшви*. Само сам једном забеле-

²⁴ О питању семантичке вредности речце *јо* уз облике компарације в. А. Пецо, СДЗБ XIV, 146, и тамо наведену лит.; Д. Барјактаревнн, СДЗБ XVI, 96, Д. Јовић, н.д., 115, М. Пешкиан, СДЗБ XV 161, Р. Смић, СДЗБ XIX, 392.

лежио овај придев у именничкој служби са дугосилазним акцентом: *мршћима за душу*.

86. Тип *дрвен* (акц. 219). Сви придеви које сам нашао у овом говору са наст. *-ен* иду у тип *зелен, зелена*; тако и: *дрвен, дрвена, воден, вунен, гвозден и гвоздџен, камџен, ланџен, ледџен, медџен, сламџен, сукнџен, свилџен, свадбџени*. Овамо иду и ови градивни придеви на *-ан*: *земљани лонац, кошњино брдино, чојно одело*; тако и: *шљивџе, ђављџи*. Као придеви на *-ен* понашају се и придеви на *-аји*: *лисџаји, кљунџаји, њерџаји, уснџаји, џлавџаји, окџаји*; тако и *речџаји*.

87. Тип *бисџар, -џира* (Акц. 221). Придеви са непостојаном *a* иза сонанта имају дугосилазни акценат у облику за м. род: *вџеран, вџерна, вџлан, жџелан, сџлан, бран, бџлан*; овамо иду и: *бриџан, кџжан, лџжан, вџчан*.

88. Тип *бодљикав* (Акц. 224). Придева на *-ов/ев* овде сам мало нашао: *џраничџев колац, ораџев лџс, џдуново џџро, ораџков, шџџиџов, шим-шиџров*. Иначе други придеви најчешће чувају непренесени кратки акценат: *керџуџин, крџаџчин, зелџенкас, корџиџас* и други на *-ин* и *-асџи*. Придеви *судџин* и *кџмџин* јављају се само у том облику.

Такав акценат имају и ови придези одређеног вида са двосложном основом: *јаџњџи, џилџи, џрасџи, џелџи* и сл.

Придеви на *-ав* овде се изговарају дзојакко: *бодљикаџв и бодљикаџв, водњикаџв и водњикаџв* и др.

Придеви на *-аџи* овде гласе само: *бриџаџи, џисаџи, сџаваџа сџба, сџјаџаџе одело, шиваџа машинџа*.

89. Тип *јџичан, -чна* (Акц. 225). Од придева овог Даничићевог типа које сам нашао у овом говору, непренесен акценат имају само *џамџчан, џшенџчан, челџчан* и сви они са двосложном основом које Даничић наводи само у облику одређеног вида: *бџжџиџиџи, џџиџиџи* и сл; придев *шеџџџџи* гласи *шеџџџџи*.

Остали придеви овог акценатског типа које сам нашао у овом говору имају кратки акценат на првом слогу: *кџрисџан, џбилан, џскудан, џдџобан, џраџвилан, сџраџвичан, џубазан, а само џџџџан*.

90. Тип *мџлосџиџе* (Акц. 226). Придеви на *-ов* изведени од имена бџљака имају кратки акценат на крајњем слогу: *јаџбукџев, јаџсенџев*. Биће да се тако изговара и *јаџворџев*. Такав акценат имају и сви придеви на *-иџи*: *бременџиџи, знаменџиџи, каменџиџи, мешовџиџи, џлеменџиџи*. Придев *заџвич* чешће гласи *заџвин*. И именџа има исти акценат: *заџва* и *заџова*.

Придеви на *-ив/љив* такође редовно имају кратки акценат: *жа-лосџиџе, мџлосџиџе*; такав акценат имају и неки други придеви који код Вука имају другачији акценат, нпр.: *наџрџљив, заџвидљив*.

91. Тип *слџбодан, -џна* (Акц. 226). Кратки акценат на другом слогу имају ови придеви: *џџескџбан* (прџма *џџескџба*) *месџџи, неџџиџи* и *нека-џџиџи, онџџиџи* и *онџџиџи*; придеви *џџџџи* има пред сонантом дугосилазни акценат. Тако се изговара и *џамџиџи*.

92. Тип *имућан*, *-ћна* (Акц. 227). И у овом се говору каже само *имућан*, *мдиућан*. Придев *окрујао*, *окруила* има у свим облицима дугоузлазни акценат, а *подмукао* и *подмуко*, *подмукла* — дугосилазни.

93. Тип *болешљив* (Акц. 227). У овај Даничићев тип не иду ови придеви: *јарбелев*, *шарбелев*, *швалеров* (према *јарбв*, *шарбв*, *швалѣр*); придеви изведени наставком *-аси* имају кратки акценат на првом или другом слогу: *белѣчас*, *будѣлас*; *врдѣлас*, *дѣуљас*, *ђавољас*, *дѣуљачак* и *дѣуљачак*, у Ђ *дѣуљачак*.

Други придеви типа *кошијуњав*, *мешиљав*, *шојолѣв*, *шуѣљив*, *брдовийи* добро чувају непренесени акценат на крајњем затвореном слогу.

94. Тип *врлѣшан*, *-йна* (Акц. 229). Неки придеви овог типа сачували су дужину на другом слогу и изговарају се са дугоузлазним акценатом на том слогу: *дружѣван*, *душѣван*, *учѣван*, али и *учѣван*, *кућѣвни љдѣ*.

Овде је само *синѣвљи*; биће да је тако и *мужѣвљи*, *јужѣвљи*; тако је и *љубѣвни* поред *љубавно љисмо* (према *љубав*).

95. Овде је *дѣбра* према Даничићевом *дѣбра*, *чудновѣи* према *чудновѣи*, *сѣромашан* према *сѣромашан* (Акц. 231), *дѣсѣојан* према *дѣсѣојан*, *недѣљни* према *недѣљни*, *нѣскладан* према *нѣскладан*, *дѣморан* према *дѣморан*, *ѣрѣвичан* према *ѣрѣвичан*, *сѣрѣвичан* према *сѣрѣвичан*.

АКЦЕНАТ КОМПАРТИВА И СУПЕРЛАТИВА

96. Сви компаративи који се творе наст. *-ји* или *-ши* имају акценат као и у књиж. језику.

Компаративи изведени наст. *-и(ј)и* имају кратки акценат на првом слогу наставка (*хранљивѣ*), или дугосилазни на крајњем слогу добивеном сажимањем: *хранљивѣ*, *уморнѣ*.

97. Облици суперлатива имају на морфеми *нај* кратки акценат, с тим што задржавају и акценат компаратива: *најѣвишљи* и *највишљи*, *најљакши* и *најлакши*, *најлукави* и *најлукави* и сл. Међутим, кад дође до одвајања морфеме *нај*, на њој је, чини се, увек дугосилазни: *нај ми е слађе С*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ЗАМЕНИЦА

98. Облици датива типа *мѣне*, *шѣбе*, *сѣбе* у редовној су употреби: *дѣо је мѣне љично*; *мѣне се шѣо нѣишѣа не свиђа*; *мѣне шѣо нѣе јасно*; и *шѣбе су рѣкли*; *ѣрема шѣбе су се невалѣишо иднели*; *ѣрво сѣбе сашѣ*.

У лок. се могу чути и облици *мѣни*, *шѣби*, *сѣби*, али ређе од оних какви су у дативу.

Иначе, за ген., дат., ак. и лок. једн. веома је раширена употреба облика *мѣн*, *шѣб* и *сѣб*, добивених редукцијом крајњег самогласника. Они се често овде срећају и у функцији инструментала: *од мѣн*, *мѣн шѣб не шѣрѣба*, *без шѣб*, *с шѣб*, *о шѣб смо ѣрѣчале*, *мѣн више вѣли*.

Редукција крајњег *a*, *y*, *e* у ген., дат.-лок. осталих заменица, као уосталом и придева, такође је веома раширена појава.

99. Облик инстр. *мнџм*, *мнџме* у неким селима, мање је фреквентан од *мдном*, нпр. у ГЈ, МК, ВК, ДР.

100. Поред облика *њџ* за датив се употребљава и *њџзи*: *де баш њџзи да се њосмџнеш*.

101. Енклитике за Дмн су *ни*, *ви*, а за ак. *не*, *ве* поред знатно ређег *нас*, *вас*: *видо не, да нас види поред да не види*; *кад ви ја кажем*; *обећдо ни Миле*; *иџишо ве мџ дџко*³⁵.

102. У ДР, М и Вч нашао сам и енклитику *ју* за ак. и датив: *да ју кажем*; *шџџ би ју рекла?* *шџ је Миле сџрџља*. Употреба ове енклитике очувана је нарочито код становништва пореклом из тимочке зоне.

103. Енклитика *јој* често се замењује обликом *јом*: *шџџ јом не кажеш?*, *ионџси јом и овџ шорџиче*.

104. Енклитика *њ* у овом се говору не употребљава.

У селима са тимочким становништвом употребљава се и енклитика *си*: *дна си шџ бџље умџ*, *болџе си од јевџику*.

105. Дат.-лок. личне заменице *џн* гласи *њџм*; изједначен је, дакле, са инструменталом, али се чује и облик *њџму* и још чешће *њџм*: *о њџм сви знају*, *њџм сам џдслао*; *у њџм сам џрџла*, *њџм сам џокџзо*.

106. Код придевских заменица једнакост Д-Лјд за *м*. и *ср*. *р*. са инструменталом доследно је спроведена: *у сваџким сџлу*, *џо шџџм двџришиџу*, *да мџџиџи џо онџм дрџеџу*; *сваџким је џомџџо*, *џрџдо сам Андри нџшим*, *нџшиџо е мџка једнџм нџшим дрџуџу*. Ово вреди и за заменицу *кџ*: *кџм се смџџи?*, *о кџм онџ бџше рџч?*

107. Поред заменице *кџ* у свим селима срета се и *куј*: *куј џџе дџшџа?*, *куј џзе мџи оџџџи?*, *куј џџи дџде?*, *сџмо куј не мџџ* (не краде), а исто тако и *кој*: *кој џџи дџде?*, *кој џџи каже?* Тако и место *којџ* чује се *кујџ*: *кујџ су шџ љџди?*. Одрична заменица *ниџо* гласи и *ниџи*: *ниџи шџ ниџе чуџо*.

108. Заменица *чијџ* најчешће гласи *чи*: *чи џџи бџше?*

109. Облици показних заменица за каквоћу *овџкав* и *овакџв*, *шџџкав* и *шџџакџв*, *онџкав* и *онакџв* знатно мање су раширени од облика *овџки* и *овакџи*, *шџџки*, *онџки* и *онакџи*: *онџки се чџвек вџше не рџди*; *шџџџ с*, *бре*, *шџџки?* Тако је и са упитном заменицом *каџав* и *каџав* и чешће *каџки* и *каџи*: *каџки си шџ чџвек?*

110. Призренско-тимочки облици *овџ(ј)а*, *онџ(ј)а*³⁶ могу се чути од старијих особа у М и Вч.

111. Придевске заменице *мџја*, *мџје*, *шџвџја*, *шџвџје*, *свџја*, *свџје* најчешће се изговарају без сугласника *ј*: *мџа рука*, *мџе џрџсе*; тако је и у зависним падежима: *мџеџи*, *мџим*, *мџу*. И у заменици *којџ* сугл. *ј* има доста ослабљену артикулацију што често доводи до његовог потпуног губљења: *коџ*, *коџ*, *коџи*, *коџм*; тако и *чиџ*, *чиџ*, *чиџи*, *чиџм*, *чиџим*, *чиџм*, *чиџу*.

³⁵ О овим облицима в. М. Стевановић, ЈФ XIII, 72—73.

³⁶ А. Белић, ДИЈС, 420—421.

БРОЈЕВИ

112. Број *јџдан*, *јџдна*, *јџдно* и *јџдан*, *јџднџ*, *јџднџ* мења се као и придеви: ген. *јџдној* и *јџднџ* поред *јџднџа*, *јџдне* и *јџднџе*, дат. *јџднџим* и *јџднџим*, *јџдној* и *јџднџј*.

Бројеви *два*, *деџ*, *шри*, *четири* и *четири* не деклинирају се.

Бројеви од 11 до 19 губе крајње *ш*, а бројеви *дџдес*, *шридес*, *четиридес* и *четиридес* М, *шесџ* добили су свој облик после знатне редукције гласова.

113. Збирни бројеви *дџд(ј)е*, *дџо(ј)е*, *шрид(ј)е*, *четиридџо* не деклинирају се. Употребљавају се и за означавање лица само мушког пола.

114. Редни бројеви деклинирају се као придеви.

КОНЈУГАЦИЈА

ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ

I ВРСТА

115. Известан број глагола Белићеве I врсте има презент и императив само по III врсти. Ево тих глагола: *седнем, седни, заседнем, заседни, преседнем, преседни, срејнем, срејни, пресрејнем, пресрејни, лејнем, лејни*²⁷, *полёне, ирилёнем, ирилёни, рёнем, рёни, зарёнем се, зарёни се, изрёнем, изрёни се, одрёнем, одрёни, сийёнем, сийёни, зайёнем, зайёни, иреийёнем, иреийёни, ирийёнем, ирийёни; оийёне, иоийёне, ироийёне*²⁸.

Аорист ових глагола, као и оних бројних глагола с инфинитивном основом на *к, і*, редовно се твори по I врсти: *срејио, заседе, исиече, иодио, умаче, изникоше, иуче, сийио, ирче, навикоше, смрче се, иромуко, клече*; али само *цикну, забрекну* 3. л.

И радни гл. придев ових глагола готово редовно се твори по I врсти: *одрёкла се, оийёкле јом руке, смркло се*; забележио сам само ове примере по III врсти: *никнула, издйинуо, доийакнула, зарёкнуо се, иреицкнуо, иреицкнуо, иомакнула*, али само *набрёкнула, цикнула*.

116. Од глагола са сугл. *м* у презентској основи употребљавају се у овом говору три: *узеши, дйиши* и са њима сложени и *надуши*. Овај последњи има облике по IV врсти: *надуем, . . . надују, надјј*. Остала два а дакако и са њима сложени, изменици су у през. и императ. *м* у *н*: *узнем²⁹ заузнеште, дйине, иредйину, узни, дйинише*³⁰.

117. Облици презента типа *јёдем* гаширенији су од облика типа, *јём, јемо, јёше, јёду*; ј. дном сам нашао дуготузлази акценат у 3. л. мн.: *иушиши дёцу нек јёду*. Сложени глаголи, пак, у чешћој су употреби у презенту по овом другом типу: *иојём, изём, најём се, ирејеш* него *иојёдем,*

²⁷ У С сам забележио *не лзи ерјше* где је облик *лзи* сачуван у фрази.

²⁸ Познат је и през. *оийечё, исийечё*, свакако према през. *ишечё*.

²⁹ О природи ове појаве и њеном простирању в. П. Ивић, СДЗб XII, 272 и тамо наведену лит.; Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 16 и тамо наведену лит.; Д. Јовић, СДЗб XVII, 130; А. Пецо и Б. М., СДЗб XVII, 350—351.

најџдем се. У императиву поред *јџди*, *најџди се*, *јџдиши*, *јџи* (од *јџи*) чују се и облици типа *јџј*, *јџише*, *најџј се*, *најџише се*⁴⁰.

118. Облици презента гл. *врћи* творе се и по VII врсти: *вршем* и *вршим*, *овршимо*, *вршу*; радни придев је *врџо*, *врџи*, аор. *врџ*, *врџ(с)мо*, *оврџише*, *оврџише*; нашао сам и овакав пример: *Милан дврше џело Бџре*, што никако н је имперфекат.

И глаголи *сиџаси* и *циџи* имају у през. и: *сиџасим* поред *сиџасем* — *сиџасу*, *циџим* — *циџу*; радни придев *сиџас(а)о*, *сиџасла* и *сиџасио*, *сиџасила*, *сиџио* и *исциџио*, *исциџио*, *исциџила* и *исциџила* поред *исциџио*, *исциџила се*; трпни придев *исциџиљен*, *сиџишен*; футур *сиџиџу* и *сиџиџу*.

119. Гл. *ићи* има ове облике презента: *идем* — *идемо* — *иду* поред *идџем*, *идџемо*, *иду* и *д ијем*, *д ијеш* . . . ; императив *иди* и *ид*, *идиши* и *иџи*, аор. *идо* и *идџ*, *иде*, *идџмо*, радни придев *иџо* и *иџо*.

Презент гл. *оијићи* у целој зони је *оијидем*, *оијидемо*, *оијиду*, сем у ГЈ, где је у чешћој употреби *ддем*; аор. *оијидо*, *дџише*, *оијидо(с)мо* и *одџ*, *дде*, *одџ(с)мо*; императ. *оијиди*; радни придев *оијишо* и ређе *оијишао*, у првој акценатској зони и понекад у другој — *оијиџо*. У презентској основи иза *д* каткад се може чути врло слабо н: *оијиџем*, *оијиџи*.

Гл. *мимоићи* има у свим облицима јотовано *д*: *мимоиџем*, *мимоиџи*, *мимоиџо*, *мимоиџен*; радни придев *мимоиш(а)о*.

Овде је редовно и, а сасвим ретко а, код сложених глагола: *изиџем*, *изиџи*, *изиџо*, *изиџио*; двапут сам забележио *изџо*. Између префикса у и глагола *ићи* развило се у говору свих села в: *увиџем*, *увиџо*, *увиџио* поред *уџем*, *уџо*, *уџио*. Тако и презент гл. *улџиши* гласи *увиџим*.

120. Гл. *мџи* има у 1. л. през. облик *мџу*, *мџи* и *моџиднем*. Облик *мџи* долази редовно пред везником *да*, а облик *моџиднем* употребљава се само са значењем футура егзактног или потенцијала. Остала лица презента одговарају оним у књиж. језику, с тим што се место њих чује и облик *мџж*, односно *мџи*, али увек у вези са везником *да*; са значењем 3. л. једн. употребљава се и без везника *да*⁴¹. Примери: *Свџким иџ мџж да каџеш*; *мџж да и срџињемо*; *мџж да иџ уџију*; *не мџжм се смџри*.

121. Нашао сам више глагола са сутл. р у основи: *дџре убџјниџу*, *дџре се* (виче), *жџдџре*, *иџиџ не заџириш иџџ кџров?*, *саџирино*, *иџџуџу*, *иџџдрем*, *дџџрем*, *иџџдрем*, *иџџсирем*; императив: *заџири иџџ дман*, *иџџсире иџелиџима*, *жџџери*, *оџуџи се*; аор.: *заџири ми винџирад иџламењџча*, *одџа*, *дџра*, *иџџдр*, (чета), *иџџдрџше* (Швабе), *оџуџише се*, *дџџре* (глас), *наџџдра се*; радни придеве *иџџдрџо* и *иџџдрџе*, *иџџдрџла* и *иџџдрџела*, *дџџро* и *дџџрео*, *дџџрџла* и ређе *дџџрџла*: *иџџрџо сам иџа*, *иџџд сам иџа иџџрџела*, *жџџрџо*, *жџџрџла*, *наџџдрџо се* и *наџџдрџо се*, *наџџдрџала се*, *иџџсирџо* и *иџџсирџе*, *иџџсирџела* и *иџџсирџла*; трпни придев: *дџџран*, *заџиџвџн* и *заџиџвџн*, *саџиџвџн*, *саџиџвџна*, *иџџсирџвџн*, *иџџсирџвџна*, *иџџуџири* и *иџџуџири*.

⁴⁰ О пирењу облика *јем* в. код П. Ивића, н. д., 267—268; исп. Д. Јовић, н. д., 130, Д. Барјактаревић, н. д., 20, А. Пецо и Б. М., н. д., 350.

⁴¹ О облику *мџж* в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 387 и даље и тамо наведену лит.

Место гл. *мреџи* употребљава се гл. *умираџи*. Облици сложених глагола гласе: *умрем, њрем, замре, изумре*; аор.: *умре, њмреше, ређе њдмреше*; радни придев: *умро, умрео, умрла, умрела*⁴³.

122. Аналошко *ч, ж, ш* код глагола са основом на задњонепчани сугласник редовно се јавља у 3. л. мн. и облицима императива: *вучу, вучиџе, лежу ми се кокошке, врши, вршиџе*.

123. Од гл. *десиџи* забележио сам само ове облике: *куџ се дде онд дџе? В, дџ си се дџо?, дџ си ми дџла оџанџи?* Ђ. Од гл. *десиџи* радни придев сам нашао само у Јарушницама: *бџи смо џдд дџли сџно*.

II ВРСТА

124. Гл. *бријџи* се има облике през. по VI врсти: *бријџ се, бријџмо се, бријџ(ј)у се*, а ређе *бријем се, брију се*; императив је *бри се, обри се, обриџе се* и *обријџ се, обријџије се*⁴³, радни придев *бријџо*. Тако је и с гл. *чџшаџи*: *чџшам* и *чџшем*, *чџшај* и *џочџи*.

125. Презент гл. *џкџџи* најчешће је *џкџм, џкџш, џкџ, џкџмо, џкџџе, џкџу*; 3. л. мн. је још и *џкџју, џкџду*. У Ђњ, где сам и забележио *џкџју*, чуо сам и *џкџем*; императив *џкџј* и *џкџи*; аор. 3. л. *џаџџа, џаџџије*; радни придев: *џкџла* и *џкџла*.

126. Гл. *кџваџи* има напоредне облике презента и императива: *ковџм, џоџковџм, заковџм, оџковџм*⁴⁴ и *куџм, закуџм*, и ређе *зџкуџм; џоџџџуј* и *џоџкџви, закуџџе* и *зџкџв(и)џе*.

Са гл. *ковџи* у свему се слаже и гл. *сноваџи*: *сноџм* и *снџем*; тако и *засноџм* и *заснџем, осноџм* и *оснџем*. Облике императива нисам нашао.

III ВРСТА

127. Глаголи III врсте готово редовно су свршенога вида.

Гл. *џрнуџи* твори своје облике по VII врсти другог раздела: *џрни ми цџла ова сџрџна, уџрнџли ми џрсиџи, свџ сам џрџрнџла д сџра, уџрнџ ми нџџа*. Објашњење ове појаве дао је П. Ивић⁴⁵.

128. Друга два несвршена глагола, *бринем* и *џнем*, различито се понашају: док се облици типа *бринем, брини, брин(у)о* употребљавају свакодневно, облици гл. *џнуџи* ретко се чују. Исти је случај и с облицима гл. *вџнуџи* и *џднуџи*.

129. Доста је глагола ове врсте који, као и наведени глаголи I врсте (в. т. 115), творе презент и императив од једне, а аорист и гл.

⁴³ О овоме облику в. код А. Пеца и Б. М., н.д., 357, Р. Симић, н.д., 72 и тамо наведену литературу.

⁴⁴ Исп. Б. Николић, СДЗБ XIV, 355.

⁴⁵ В. о овим облицима код П. Ивића, н.д., 274 и тамо наведену лит.

⁴⁶ П. Ивић, н.д., 296.

прид. радчи од друге основе. Забележио сам ове просте и сложене такве глаголе који облике аориста и причења радчог имџу или само по I или каткџд и по III врсти: *смрзо се, саџо се, ујрџеише — ујрџеио, ујрџела, ојрџеио, љрџише — љрџеио, љрџише се — зајрџеио, зајрџела се, љрџишише — љрџишио, љрџи се, љрџише, љрџише се — зајрџеио, зајрџела се, љрџишише — љрџишио, љрџи се, љрџише, љрџише се*. Неки глаголи ове врсте творе само аорист по I, али и по III врсти: *крџио, окрџиоше, разјрџио, зајрџеио, љрџиоше, изјрџиоше*.

У дџа глагола нашао сам радчи причев по I врсти: *још нџе очврсла Т, сџлџо јом сџомак Ђ*.

Аорист глагола сложених са *сџиџи* чешће се чује без сугл. *д*: *дсџа, љрџсџа, осџиџе*.

130. У целој области белџио сам само *мџиџем* а никакo *мџиџем*; тако и *мџиџи, мџиџо и мџиџуо, мџиџула и мџиџла*. Аорист имџ д џојаке облике: *чим џа ја мџиџу на кџња Бњ, мџиџо је на џуџрџију (ја) Бњ. мџиџоше и мџиџуше, мџиџе је џод аџџал и дџе, у џџи џа мџиџу*.

Слџично се понаша и гл. *умџиџнуџи се* (налџковати), с тоџ разликом што се код џџга моџу чути облици презента са сугл. *н*, али сасџвим ретко, — *умџиџе се* по р. д *умџиџне се*; облике императива нисам чуо; аор. *умџиџо се, џмџиџе се, умџиџоше се*; радчи причев *умџиџо се и умџиџуо се, умџиџла се и умџиџула се*.

IV ВРСТА

131. Презент гл. *џребаџиваџи* обџчно гласи *џребаџам*.

132. У овоџ говору не постоје напор. дџи облици глагола типа *исџуџиваџи — исџуџаваџи*. Овдџ: је само *исџуџавам и исџуџајем, исџуџаваџиџе, исџуџавао*, одн. *исџуџаџо, искорџиџавам* и др. Облици типа *исџуџајем, закоџџаје се, удаџајеш* и др. добџвени су аналоџиџом преџа *даваџи — дајем*.

133. Гл. *ноџиваџи* најчешће има облике са *-џа*: *ноџџамо, ноџџао*, одн. *ноџџево*.

V ВРСТА

134. Глаголи који у књџж. језику моџу имати облике презента, императива и прилога садшњег и по V и по VI врсти, оџдџ: их употрџбљавају или искључиџо по VI врсти: *зџдам, зџдај, љџџкам, љџџкај, љрџџска, љрџџскај*, или су обџчниџи они по VI врсти, алџ се употрџбљавају и по V врсти: *шџџам и шџџем, шџџај и шџџи, сџса и сџше, сџсај и сџши, кџџа и кџџе, не кџџај ми, узџмам и узџмљем, љрџуџмај и љрџуџмљи, оџџмам и оџџмљем, оџџмај и оџџмљи, скџџа се и скџџе се, не скџџај се и не скџџи, дрџмам и дрџмљем, дрџмај и дрџмљи, доџвам и доџвљем, љрџџвај и не одџвљи се, љрџџива и љрџџивље, џошџџајам се и џошџџајљем се, шџџџам и шџџџљем*,

VII ВРСТА

146. И у говору Раче гл. *извини́ти* се по правилу има облике по III врсти: *мбра да му се изви́нем* Ђ, *ниси ми се изви́нула* МК, *изви́нућу му се су́тира* ВК, и *и́ћу му се ја изви́ну* БЂ; само се облик презента може чути још и по овој врсти — *изви́ним* и то код особа на чији говор има утицаја књиж. језик.

147. Гл. *и́реши́ти* у презенту често има облике од основе *и́реша*: *и́решам*, *мло́о и́реша*, али само *и́ои́решим*.

148. Гл. *ради́ти* има у радном придеву основу на *-е*: *раде́о*, *раде́ла*. Овакве облике редовно сам слушао у М, а ређе у Вч и Вишевчићу. Облици *мислео* и *мислѐо*, *мислела* и *мислѐла*⁴⁷ могу се чути у свим селима овог подручја.

У Т сам чуо и *уцине́о* од особе која је ту досељена из Лапова.

Појава *-е* место *-и* у инф. основи нарочито је раширена код глагола изведених од придева са значењем „учинити нешто онаквим што значи прид-в у основи“: према *и́дирне ми ду́ша, све је и́оцрнео* добивено је и *он ме зацрне, оцрнела ме и́ред све́том*. Ови глаголи су се и акценатски сасвим изједначили са оним што значе „постати онаквим што значи прид-в у основи“

149. Гл. *слодми́ти* и овде као и у неким другим говорима има презент *слодми(ј)ем*⁴⁸.

150. Гл. *вели́м* има само облике презента.

151. Гл. *врей́ти* и *зрей́ти* (сазревати) у 3. л. мн. презента редовно у целој зони имају *-у*: *врѹ*, *зрѹ*.⁴⁹

152. Глаголи *виде́ти*, *лејидѐти*, *седѐти* и сложени са њима имају облик аориста по I врсти: *видо*, *виде*, *видоше*, *одлејидѐ*, *одлејидше*, *седѐмо*, *седѐше*, ређе *седѐше*.

VIII ВРСТА

153. Облици гл. *бежѐти* у широј су употреби по VI врсти *бе́там*, *бе́тај*, *бе́то* и *бе́то* него по VIII врсти: *бежѐм*; *бежѐи*, *бежѐше*; *бежѐо* и ређе *бежѐо*.

154. Гл. *вриши́ти* у инф. основи има групу *-ск-*: *ври́скала*, *заври́скаше*; *ври́шители* поред *ври́шитали*; тако је и: *и́рѐйска*, *и́рѐйскало*, *и́рѐйши́тало* и *и́рѐйши́тело*⁵⁰, вероватно са наслањањем на именице *ври́ска*, *и́йска*.

Чују се и ови облици придева радног по VII врсти, поред облика по VIII: *звѐждели*, *дрѐждедала*, *заћу́тели*, *кле́чео*, *и́речу́чео*, *врѐчело*.

⁴⁷ Објашњење ових облика в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 261. и 357.

⁴⁸ Исп. н. д., 151 и тамо наведену лит.

⁴⁹ О овим глаголима в. код А. Пеца, Наш језик, н. с., књ. 8, св. 1—2.

⁵⁰ О појави самог л. *е* у основи ових глагола в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 357

НЕКЕ ФОНЕТСКЕ ПРОМЕНЕ У ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА

155. Учестали глаголи VI врсте изведени од основе глагола VII врсте често се чују са измењеном сугласничком групом *иш* у *ић*: *јушћам* и *јушћам*, *јушћаж* и *јушћаж*, *јушћаж*, *јушћ(а)о* и *јушћдо*; тако и: *ојрашћам*, *намешћам*, *смешћам*, *јремешћам*, *најушћам* и др. сложени са *јушћашћи*, *ујројашћава*; *сџм ја ши јушћаж нек ујројашћава сџме*. Тако је и у трпном придеву — *јушћан*.

Код становника тимочког порекла бележио сам и *јушћам*.
Употребљавају се и им. *намешћаж*, *смешћаж*, *јремешћаж*.

156. Глаголи *намешћашћи*, *јремешћашћи*, *смешћашћи*, *сјушћашћи* и с њим сложени место сугласничке групе *сш* у основи најчешће имају *-ишћ-*: *намешћашћим*, императ. *намешћашћи*, аор. *намешћашћи*, *намешћашћи*; *намешћашћио*, *намешћашћићу*.

У трпном придеву редовно се јавља група *ић* уместо *ишћ*: *намешћен*, *јушћен*, *ујројашћен*, *замашћен*, *кшићен*, врло ретко *кшићен*.

157. Готово редовно се губи сугл. *ј* у презентској основи глагола IV врсте другог раздела, сем у 3. л. мн.: *рајуем*, *рајуеш*, али *рајују*, *фрушћукуем* — *фрушћукују* и *врушћукуем* — *врушћукују*, *кујуем* — *кујују*, *вџруем* — *вџрују*, *даруем* — *дарују*, *савешћуем* — *савешћују*, *јобећуем* — *јобећују*, *собалћуем* — *собалћују*, *лишћуе* и *лишћуе* — *лишћују* и *лишћују*, *илћуе* — *илћују*, *јродћем* — *јродћују*.

Исту појаву налазимо и код глагола II врсте типа *кајашћ се*: *каџем се* — *кају се*, *баџе* — *бају*, *лаџе* — *лају*; тако и: *сџем* поред *сџем* — *сџу*, *јрџем се* поред *јрџем се* — *јрџу се*, *сџем се* поред *сџем се* — *сџу се*, *вџем* поред *вџем* — *вџу*.

Губе сугл. *ј* у презенту и глаголи VII врсте типа *јојашћ* и глаголи VIII врсте типа *дојашћ се*. Уколико нечју у 3. л. мн. наставак *-у*, сугл. *ј* губи се у свим лицима: *јојим* — *јоџ* и *јоју*, *јојим* — *јоџе* и *јоју*, *кројим* — *кроџ* и *кроју*, *дојим*, *јојим*, *бојим се*, *блџим*, *зџим*, *зџим*, *брујим*.

158. Ослабљену артикулацију има сугл. *ј* код глагола IV врсте 1. раздела у свим лицима презента. Често долази, чини се, до његовог потпуног губљења: *јојем* — *јоју* поред *јојем* — *јоју*.

159. У М, а тако и Вч, нису непознати облици са нејотованим усне-ним сугласником: *најрџвен*, *зарџбен*, *слџмен*, *сџије воду*, императ. *сџији*; *залџје*⁵¹.

160. Место префикса *јри* у честој употреби је префикс *јре*: *јрешијска*, *јремакни*, *јрезнао ми*, *јревукао се* (он), *јремишћим*⁵².

161. Понекад се губи сугл. *в* испред *љ*: *осџљам* и *осџљам*, *јрејрџља*, *сасџља*.

162. Место гл. *дохвашишћи* употребљава се *дојшћим*, 3. л. аор. *дојшћио*.

⁵¹ Исп. А. Белић, ДИЈС, 148 и д.

⁵² Тако је и у Чумићу, в. Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V, 14; в. А. Пецо и. Б. М., н. д., 261.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

163. Гл. *јѣсам* има ове облике: *јѣсам, јѣси, јѣс* — *јѣсје и јѣсѣе, јѣсмо, јѣсѣе, јѣсу*. Чују се и облици с дугоузлазним акцентом: *јѣсам, јѣсмо* и др. Енклитике су као и у књиж. језику.

Одрични облици су такође у свему као у књиж. језику, сем што је у 3. л. једн. често ослабљена артикулација гласа *ј*: *није* и *није*, поред *ни(ј)е*.

164. У овом говору најчешће је *будем*, али у свим селима има и *бидем*; изузетно ретко се срета *биднем* и *буднем*. Ово у свему вреди и за императив: *буди, биди, бидни, будни*. Овом говору познати су облици 3. одгласно 2. л. имперфекта гл. *биди*: *бѣше, бѣше Ђ, бѣа, бѣаше* и *бѣаше*, а понекад и 1. л. мн.: *бѣамо*, ређе *бѣсмо*: *шѣа бѣа нѣи шѣ уѣаши шѣшу?, зѣшиш о нѣ бѣаше не зѣо?*

Радни придев је као и у књиж. језику, а облик који служи за творбу потенцијала р. довно је *би*.

165. Гл. *хѣиши*. Поред през. типа *дѣу*, белешкио сам и примере типа *шѣднем* са значењем *будем хѣио, бих хѣио*. Упитни облици су: *дѣш ли?* и *оѣш ли?*, *оѣмо ли?* и сл.⁵³

Множина одричног облика презента има дугосилазни акценат: *нећемо, нећѣише, неће*. Овом подручју није непознат ни облик *нећеу*, као и *дѣу*⁵⁴, д.к је појава облика *нећеду, дѣеду* одгласним раширена.

За сва лица једн. и мн. пред везником *да* често се употребљава потврдни облик *ој*: *ој да шѣднеш, ој да се разболѣише*, као и одрични *неј*, нарочито у ј.д. лицу: *неј да долѣзи, неј да шѣ чуем, неј да умреш, неј да шѣо-лишѣише*. Место *неј* може се чути и *не*: *не да учи*.

Процес добивања *ој* и *неј* мислим да је текао овако: прво су редукцијом крајњег вокала добивени облици *оћ* и *нећ*, а затим је од сливеног *ћ* остала само палатална компонента.

У аористу има облике по I врсти: *шѣдо, шѣде* . . . Облици *хѣи*, *хѣише* употребљавају се само уз негацију: *не кѣи да ме шѣошѣу, не кѣише ни здѣво да ни кѣжу*. Једном сам чуо и *не кѣише*.

Облике императива нисам нашао.

Гл. придев радн, поред *шѣо, шѣла*, гласи још и *ћѣо, ћѣла*, и сасвим ретко — *ћѣо*⁵⁵. Могу се чути и облици аориста *ћѣдо, ћѣде, ћѣдоше*: *ћѣво да ми шѣвали*.

Овом говору нису непознати ни облици имперфекта: *ћѣше да излуди, ћѣа да ме убије, ћѣсмо да изѣишемо*.

⁵³ О зависности акцента код везе речи са енклитиком в. А. Пецо и Б. М., н. д., 296, и тамо наведену лит.

⁵⁴ О овим облицима в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 348–49.

⁵⁵ О овим облицима в. код А. Пеца и Б. М., н. д., 356–57.

ПРЕЗЕНТ

166. У 1. л. једн. наставак је *-м*, сем у *дђу* и *мђу*, ређе *моју*.

Према облику за 3. л. мн. презента овај говор није јединствен. Глаголи VII и VIII Белићеве врсте у Ђ имају скоро редовно облик 3. л. мн. на *-у*⁶⁶: *окусу*, *раду*, *расијуру*, *дрожу*, *мдле*. Тако је и у Бц: *свђу*, *рђешу*, *иђрађу*, *освђу*, *иђрђу*. С друге стране у ГЈ редовно сам слушао облике на *-е*⁶⁷. Слично је и у МК и ВК, С, Т, Бњ, гд: се сасвим ретко чује овај облик на *-у*. У Вч, М, Вш обичнији су облици на *-е* него на *-у*, а у А су у подједнакој употреби и *раду* и *раде*, *вдле*. У ДР и Вишевчићу глаголи с презентском основном на *-и* најчешће имају у 3. л. мн. през. наст. *-у*. Чини се да је тако и у Рачи.

У Вш, а у нешто мањој мери и у другим селима, чује се 3. л. мн. през. на *-ду*, најчешће од глагола с инф. основном на *-а*: *бејонираду*, *чекладу*, *иђваду*, *мђиладу*, *дреду*, *иђишеду*, а и од глагола I врсте: *свчеду*, *вучеду* и др. А Пецо и Б. Милановић нашли су овај наставак у говору Ресаве⁶⁸. Мислим да се њихова тврдња да је тамо допро из Баната не може прихватити као објашњење и за говор Раче. Објашњење појаве овог наставка у овом говору треба тражити на другој страни.

167. Глаголи VI врсте најчешће губе сугл. *ј* у наст. *-ају*: *кукау*, *закитјевау* и *закитјевау*, *слушау*, *иосмаишау* и сл. Појава је нарочито уочљива у ГЈ, гд: су становници претежно Студничани. Тако је и у новопазарско-сјеничким говорима⁶⁹.

Најмање се губи сугл. *ј* у таквом положају у ВК и Бњ. Најбоље се чува сугл. *ј* у 3. л. мн. гл. *иђраји*: *иђрају*, *иђреиђрају* и сл.⁶⁰

168. У селима око Раче спорадично се јавља и облик презента *истијердем*, *ијремерде* Вч, ДР, П, *насељђу* ДР, *лијцеде* М, *венчеде* се А, *истијерде* ме Бц — дубиненим вероватно аналогично према *даваји* — *дадем*⁶¹. Овај тип презента нашао је и Д. Барјактаревећ у Чумићу⁶².

169. Вуков гл. *обукиваји* нашао сам у Т — *обукјем*, а у Рачи сам нашао *исељје* се, што нема ширу употребу, док је през. *довикивају* се нешто чешћи.

170. Облике типа *виђуем*, *закачува*, које бележи Д. Јовић⁶³, нисам нашао.

171. Везник *да* пред облицима презента оних глагола који почињу неким самогласником готово редовно се елидира у целом говору: *д идем*, *д узнем*, *д уведем*, *д ујнем*, *д однем*, *д ојнем*, *д ддем* и сл.

Везник *да* најчешће се изоставља: *он иђио рекне*, *не сме му ники иђбие*.

⁶⁶ Тако је и у суседном јасеничком селу Сепцима — према мом материјалу.

⁶⁷ За Чумић Д. Барјактаревећ каже да је обично *-у*, н. д., 20.

⁶⁸ А. Пецо и Б. М., н. д., 148.

⁶⁹ Д. Барјактаревећ, СДЗБ XVI, 100.

⁶⁰ О губљењу сугл. *ј* у наст. *-ају* в. М. Пешкић, н. д., 174—75.

⁶¹ В. о овим облицима код А. Пеца и Б. М., н. д., 348.

⁶² Д. Барјактаревећ, ЗФЛ IV-V, 20.

⁶³ Д. Јовић, ЗБВПШЗ I, 37.

АКЦЕНАТ ПРЕЗЕНТА

172. Они глаголи који у књиж. језику имају дугоузлазни акценат у презенту, имају га и у говору Раче са околином: *живим, живиши, живи, живимо, живишице, живе и живу, вучем, вучеш, вуче, вучемо, вучеши, вучу*. Досљеници из тимочке зоне, нарочито у М и Вч, нешто ређе у Вишевчићу, а потом у А и ДР уместо тонског изговарају на истом месту експираторни акценат, а у М сасвим је обичан и експираторни акценат на наредном слогу: *вучем њесак, живи сам, добро расице, шид ми се шу вршиши, краду ми њајрику, мн ид не њрилици*.

173. а) Глаголи са силазним акценатом у презенту књижевног језика и овде имају одговарајући силазни акценат: *ићем, ићеш . . . , ндсим, крћим, кдћам, њрам се, илдам, слћшам, њлћем* и други са кратким акценатом; *бћнчим, фћлчим, врћнем, вћчем* и др. са дугосилазним акценатом.

Скраћивање дугосилазног акцента, обично у експираторни, р-дровна је појава у М и Вч, затим у Вишевчићу и А, а ређе у ДР: *виче, њишам, наћеш, кћже, њрича, њничим, радимо*.

б) Глаголи *њрам, кдћам* и са њима сложени, разуме се, имају у 3. л. мн. непренесен акценат: *ијрају, койјају*; гл. *чешљам*, који по Даничићу иде у овај акценатски тип (Акц. 166), може се чути и са дугосилазним, односно дугоузлазним акценатом: *чешљам, чешљамо*, али *чешљају*. У Рачи а тако и у читавој овој зони, често се чује облик 3. л. мн. са аналошким кратким акценатом: *њрау, кдћау, чешљау*. Даничићев гл. *махаши* у презенту овде се чешће употребљава са дугосилазним акценатом: *мшем* и знатно ређе *мшам*⁶⁴.

в) Глаголи VI врсте типа *њричам, њричаш . . . , њрича(ј)у* у говору ове зоне имају такав акценат, али у 3. л. мн. продире и аналошки дугосилазни акценат: *њричау С, њишау Ђ, рчају и рчају Вч и МК, чувау и чувау БЂ, њосмајрау С*. Напоредне облике са дугосилазним и дугоузлазним акценатом белскио сам од истог информатора у наведеним селима.

Појава аналошког дугосилазног акцента у 3. л. мн. през. много је дослднија у читавој зони код гл. *нћмам — нћмају*.

г) Глаголи *цћјанчим, њдћрчим* (Акц. 157) овде се изговарају са дугосилазним на другом слогу: *цћјанчим, њдћрчим*.

д) Даничићев облик презента *зднћем* (Акц. 123) овде је само *звнћем*; ни презент *свћрнћем* (Акц. 124) није непознат у овој зони, али је много фреквентнији обик са дугосилазним акценатом — *свћрнћем*.

ђ) Неколико глагола VII врсте који по Даничићу иду у акценатски тип *брћшћимши* (Акц. 155—57) овде се у презенту изговарају само с дугосилазним или дугоузлазним акценатом на претпоследњем слогу основе (тип *једначћшћи*, односно *обавесћшћи* кад су сложени); то су ови глаголи *длакаћвим, оћелавћм* и *оћелавћм, оћућавћи* и *оћућавћи, умилосћћивћм, наћараћвим, њочаћавћм* и *њочаћавћм*. Напоредни су облици *брћшћим* и *брћшћим*; *омаћдрћм* ређе је него *омаћорћм*, а у ВК сам забележио и *омаћорћм*; тако и: *кисћлим* и *кисћлим* — *укисћлим*.

⁶⁴ Исп. М. Стевановић, *Савремени српскохрв. језик* I, 381.

174. За разлику од глагола из претходне тачке која, кад су сложени, у целој зони задржавају непренесен силазни акценат, глаголи IV врсте с инфинит. основом, односно кореном на *и* кад су сложени, понашају се двојако: у селима са досељеницима из тимочке зоне задржавају непренесен акценат — *поићјеш*, *саићјеш*, док је у осталим селима преношење нормална појава: *рџбијемо*, *идијемо*, *идбију*. Овако се понашају и глаголи *изуем* — *изуем*, *назуем* — *назуем*, *обуем* — *обуем*.

175. а) Глаголи с дугосилазним акцентом на једносложној основи у презенту типа *жњем*, *жњемо*, кад су сложени или задржавају акценат простога глагола или га преносе у облику кратког: *ожњем* или *джње*, *ожњемо* или *джњемо*, *уври* или *уври*, *сазри* или *сазри*, *засјим* и *засјим*, *ошкѐм* и *ошкѐм*, *изајкѐм* и *изајкѐм*, а само *да се сајирем* од *идсла*, *умрем*, *идшљем*, *дишрем*.

б) Глаголи *дам* и *знам* као сложени не мењају место и природу акцента — *додам*, *иродаду*, *сазнам*, — *сазнаду* и *сазнају*.

176. Презент гл. *давати* са дугосилазним акцентом овде је непознат; употребљава се само са дугоузлазним: *даем*, *дају*; тако и *иродаем*, *иродају*, *иознаем*, *иознају*, а потом и *одиим*, *ирезимим*, *либим се*, *расјири*, док се гл. *буљим* чује и с дугосилазним и знатно ређе с дугоузлазним акцентом — *буљим* и *буљим* (Акц. 133). Ни гл. *ивушим* нема у презенту дугосилазни већ дугоузлазни акценат — *ивушим* (Акц. 139), а тако и од гл. *ишриши* — *ишри*, *ишришим* (Акц. 116).

177. Према Даничићевом типу *иравдам*, *сунчам* (Акц. 165) Д. Јовић је у трстеничком говору нашао *иравдам*, *иравдамо*, *сунчам се*, *сунчамо* ^{а^б}; такав акценат ова два глагола имају и у говору Раче.

Облике глагола *иландовати*, *иразновати* и *вајкати* Даничић је акцентовао тако; у овом говору они се изговарају само *иланду(ј)емо*, *иразну(ј)емо*, *вајкам се* (Акц. 165 и 191). Слично се изговара и презент неких глагола III врсте: *дишрем*, *јурнем*, *ланем*, *мунем*, *илџкнем*, *стижкнем*, *ишромкнем*, *ушшишнем*, *жшине* и *жшине*, *ишрне* и *ишрне* (Акц. 117).

178. Презент глагола који у књиж. језику имају краткоузлазни акценат овде се изговара с кратким или дугосилазним акцентом на наредном слогу:

а) *зашџкнем*, *говдри*, *мирише*, *куршалише*, *цешидлџи*, *ишришрем*, *ишришрем*, *обраду(ј)ем се*, *иуише*, *ишоварше*, *везше*, *вечераше* и други, нарочито сложени,

б) *корисшим*, *облачим се*, *ушловачим*, *ишјанчим*, *сашаљевам*, *сашаљевају*, *ишшребљевам* и др.

Глаголи типа *илеиш* изговарају се овде као и гл. *жњем* (в. т. 175): *илеиш*, *илеиш*, *илеише*, *илеишемо*, *илеишеше*, *илеишу*; тако и: *ивечем*, *рвемо се*, *желише*, *ноћим*, *бојим се*, *ишочише*, *бешим*.

Глаголи VI врсте овога типа имају у 3. л. мн. презента кратки акценат: *величам* — *величају*, *обећам* — *обећају* и др.

* Д. Јовић, СДЗБ XVII, 138.

179. Према књижевном *идчим*, али *идиочим* (Акц. 144—46) овде одговара: *иочим*, *иочини*, *иочий*, *иочимо*, *иочићие*, *иочје* и *иочу* — *наидчим*, *наидчини*, *наидчи*, *наидчимо*, *наидчићие*, *наидче* и *наидчу*; а и *срамоийим се*, *веселимо се*.

Ова појава није условљена повећањем броја слогова, што се види из примера *следим*, *скршим*, *сложим*, *здрбим*, *склдним се*, *скрсиим*, *сидрим* и сл. Аналогично према олаквим облицима, као и према глаголима типа *идсим*, у говор Раче продрге и тип *идчим*, *лджим*, *дрбим*, *кдиш се*, а нарочито у 1. и 2. л. мн. — *идрићие*, *сдлимо*, *чдсиимо се* и сл. Знатно се чешће јавља *сведочим* од *сведочиим*, *исведочиимо* од *исведочиимо*.

Према краткоузлазном у књиж. језику редовно сам на истом слогу бележио кратки акценат у презенту глагола *донџем*, *донџемо*, *донџу*, *иронџем*, *унџем*, али и *унџем* — *унџемо*; тако и *иренџем* и *иренџем*, а само *довџем*, *довџем*, *сировџу*,

— *имам*, *имаш*, *има*, *имамо*, *имашје*, *имају* и *имџу*,

— *идем*, *идеш*, *иде*, *идемо*, *идеише*, *иду* поред ређег *идџем*, *идџиш*. У ВК и С бележио сам и *идџемо*, а у Бц сам нашао *иџам*, *иџвам*, *изџвам*, *идџам*, *намџам*.

180. Према Даничићевом презенту *риљам*, *срљам*, *шчџам* (Акц. 167—68) овде је само *риљам*, *срљам*, *шчџам* — *риљају*, *срљају*, *шчџају*, а према *забџекнем се*, *јаукнем*, *маукнем* (Акц. 121—22) и *маучџем*, *јаучџем*, *иџучџем*, *иџучџем* (Акц. 180) овд: немамо *забџекнем се* и сл. већ *забџекнем се*, *јаукнем*, *маукнем*, *маучџе*, *јаучџем*, *иџучџем*, *иџучџе*; тако и *иочинем*.

181. У читавој зони први слог је дуг у свим облицима презента гл. *смџем се*. У р. дном придр. љу имамо кратки акценат — *смџао се* и *смџао се*, а сложени *насмејао се* и *насмејао се*.

ИМПЕРАТИВ

182. Облици императива творе се углавном као у књиж. језику. Облик за 1. л. мн. чуо сам само неколико пута: *бџимо одџде*, *осидџимо ид*, *немојмо иџаџ* и сл. У обичном говору овај облик је замењен конструкцијом *ајде* + *да* + 1. л. мн. *ирезенија*: *ајде да сврнемо*, *ајде да ја бијемо*, *ајде да иоџричимо*, *ајде да иџвамо*, *ајде да се иољубимо*, *ајде да идемо*. Редукцијом гласа *е* и испадањем сугл. *џ* пред везником *да* речца *ајде* склађује се често у целој зони у *ај*: *ај да ручамо*, *ај да сиднемо*, *ај д идемо*, *ај да збџрамо*.

У том се облику, поред *ајде*, употребљава испред 2. л. једн. и мн. презента: *ај д учим*, *ај да врнешје*, *ај д идеише*, *ај да крунише*, *ајде да ионџем*.

Облик 1. л. мн. императива ретко се употребљава и у неким другим говорима.⁶⁶

⁶⁶ Исп. Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1938-39, 69; ретко се јавља и у говору ист. Херцеговине, в. А. Пецо, н. д., 153; тако је и у староцрногорским говорима, в. М. Пешкић, н. д., 175; нема га ни у говору Левча, в. Р. Симић, СДЗБ XIX, 392.

Иначе, императивна речца *ајде* употребљава се и самостално, обично са значењем *пођи* и сл. и има ове облике: *ајде, ајд, ајдемо и ајдемо, ајмо, ајдомо, ајдемџије, ајмџије, ајдџије, ајџије*.⁶⁷ Ови се облици употребљавају, а тако и облик *ај*, и испред облика за 2. л. једн. и мн. императива: *ајде донџи* и *ај донџи, ајде донџиџије* и *ај донџиџије*; *ајде најџиши* и *ајд најџиши* и *ај најџиши, ајде уђиџије* и *ајџије уђиџије*.

Облици *ајмо, ајдемо, ајмоџије* и *ајдомо* употребљавају се, поред облика *ајде* и *ај*, истина нешто ређе, и испред 1. л. мн. презента, али тада, чини се, имају само значење „пођимо“, „хајде да идемо“: *ајдемо да пођиџијемо*.

У ГЈ и ДЈ често се употребљава речца *џла* испред императива: *џла, дај, џла, дађи*. Становници ових села досељени су из студентског краја.

Сем уз облике 3. л. једн. и мн. презента, као и у књиж. језику, у овом говору честа је употреба речце *нека, нек* и уз остала лица једн. и мн. презента: *нек пољудимо, нек лџиџиџије, нек поџркамо, нек се уџрвџиџије* и сл.

183. Губљење сугл. *ј* у императиву, карактеристично за многе наше говоре, овде је само везано за положај иза и: *иј, ијџије, умј, умјџије* се и сл. и иза *о* у *немо*, ређе *немој*, које се обично чује код млађих особа.

184. И у овом говору, као и многим другим, самогл. *и* губи се у 2. л. једн., а нарочито у 2. л. мн. кад се налази иза једног сугласника: *диџи се, беџ одџије, дрџ ја, врџ ми ијџи џрасиџи, нџс иџ џбре, сџдн да иџи каџем, донџс ми, осџдџе је, замџл ја, расџур иџо, изиџ најџоље, окрџн се, учџн ми иџо, пољуб ја, џреџџрџс ја, диџ се* и сл.; *донџсџије, залџџије, џреџрџџије, раџиџиџиџиџиџиџије, џреџџџџије, џовџрџије му, скиџиџије*⁶⁸ и др. Поред оваквих облика, разуме се, чују се и облици са нередуцираним *и*, нарочито у облику за 2. л. једн.

Императив глагола *чекаџи* и *иџедаџи* гласи: *чеџ, иџе, сачеџ* и *поџле*.⁶⁹

185. Императив *даџи* и *даџ* настао је од *дај* мн.

АКЦЕНАТ ИМПЕРАТИВА

186. Акцент императива у овом говору поклапа се углавном са стањем у књижевном језику: *љуљај, сџваџије, не одобравај, не поџваљуј, чукај, иџедаџије, муџи се, иџрчи, иџрчи(џи)џије, виџиџије* и *виџије, поџџиџије, изџиџије, веџераџије, окуси, чџиџај, обеџаџије, иџчеџркај, не краџи, жиџи, жиџи(џи)џије, иџиџеџи, поџиџеџиџије, куџи, куџије, уџџи, уџџије*.

187. Глаголи с краткоузлазним акцентом на претпоследњем слогу и наставком *-и* у императиву у овом говору имају доследно кратки акценат на истом слогу: *сџл(и) се, сџлџије се, џовџри, искџчи, поџџрџиџије, наџџије*.

⁶⁷ О овим облицима в. Ј. Вуковић, н. м., и Д. Барјактаревић, н. м.

⁶⁸ Објашњење ове појаве в. код Р. Симића, н. д., 392 и д. и тамо наведеног лнт.

⁶⁹ Објашњење овог облика дао је проф. М. Стевановић, ЈФ XIII, 83; исп. и Д. Барјактаревић, н. м.

ИМПЕРФЕКАТ

188. Само се 3. л. једн. имперфекта гл. *биџи* може често чути у говору овога краја: *чи њи беше?*, *беше ли и Милош с нас?*

Од других глагола могу се чути само облици 3. л. једн. и то врло ретко. У Поповићу, чини се, његова употреба је најшира: *Овај мали ми љрчаше; беше велика зима ВК, бдбо, Миле ње љрчаше за љдгине; љрдбаше и бн да се врне С, баш мораше и да ме наљуџи ДР, и дна викаше на нас; љдб ни љрчаше кум Милан Бњ, како љи се зваше брдџи? Б, шџи љи онд имаше с њџи?, како љи се љрезиваше љјак? А.*

189. Из примера које сам навео јасно је да за овај говор не вреди Даничићево правило да је у имперфекту исти акценат какав је у презенту.⁷⁰ То потврђују и други примери које сам у појединим селима бележио.

АОРИСТ

190. У говору подручја Раче аорист је жива категорија, нарочито у приповедању, али је несумњиво да му се фреквенција поступно сужава. Између осталог, доказ је и усвајање облика презента у 3. л. једн. за глаголе чији су облици у аористу и презенту само акценатски диференцирани: *наџочи* — *наџдчи* и сл. Најчешће се чују облици 3. л. једн. и мн.; облици 2. л. једн. и мн. најчешће се јављају у упитним реченицама: *дрџа ли љи?*, *љџа ли ља љи?*, *љи ми рече да не знаш, чуџи ли?*, *видим сџадосџе, љоџџасџе ме, рџкосџе ни.*

Облици аориста од гл. несвршеног вида ретко се чују, али не може се рећи да је њихова употреба необична у овом говору. Ево неколико примера: *дрџаше не* (они), *шџи ља не љџџи* (ја), *ћуџамо, ја и вџи, љомџаше не Франџџи, кџа* (ја), *шџасмо, док сџовараше шџџе* (они), *љдраше* (они) *овџм* — *онџм*.

191. У свом раду *О љаџоласким облицима за обележавање љрошлосџи у љоворима Раче Краџџевачке*⁷¹ Д. Јовић износи мишљење да у поменутом говору има случајева, нарочито код глагола са основом на задњонепчани сугласник, „да су облици за сва три лица једине исти“ (н. д. 34) и наводи ове примере: *она љџвуче љамо, ја љџвуче овамо; ја љџбџџе, а љи осџани, ја љосече брес*. И ја сам бележио сличне примере, али од глагола на самогласник: *ја ља удари*. Међутим, у свим случајевима информатори су их, уосталом као и код Д. Јовића, изговарали у афекту. У Б сам поново забележио 1. л. једн. аориста од гл. *ударџи* са сачуваном разликом у акценту према 2. и 3. лицу: *удџри му ја јџдџн шамџр*, али ово није било речено у афекту. Зато мислим да се Јовићев закључак да у овом говору постоји „тџџња за уџдначаванџем система“ и да се тај процес врџи тако што „2. и 3. лице намеђу свој облик првом“ не може

⁷⁰ Даничић, Акценти, 202.

⁷¹ Д. Јовић, ЗБВПШЗ I.

прихватити. Ја бих догао да се таква тенденција уочава само у емотивним ситуацијама. Напротив, сматрам да и за овај говор важан констатација коју је дао проф. Стевановић за ђаковачки говор да је „облик 1. лица, према другом и трећем, као једину разлику сачувао другачији акценат“⁷². Исправност таквог закључка показује и пример *не сејймо се*, забележен у М, који упућује на чињеницу да се у делу овог говора акценат јавља као диференцијални знак чак и између облика првог лица множине презента и истог лица аориста, до чијег је изједначења дошло губљењем сугласника *с*, односно *х* из наставка за прво лице множине. У *не сејймо се* акценат је аналошки. Према *скочимо* — *сејймо се* добивено је и *сејймо се* према *скочимо*.

Занимљив је и пример забележен у ГЈ: *дсиа ја сам*. Померањем кратког акцента са крајњег отвореног слога информатор је, рекло би се, тако изједначио прво лице са друга два. Међутим, није тако. Он је у даљем казивању за треће лице јединине употребио облик *дсиаде* (чета), а потом: *а ја осиддо жив*.

И јављање наставка *-о* у 1. л. једн. код гл. *узети*, између осталог, може се протумачити жељом за очувањем разлике између првог лица јединине, с једне стране, и 2. и 3. лица јединине, с друге стране. Тако нпр. у Б сам забележио: *ја ўзо иљду кила* са аналошким акценатом према 2. и 3. лицу јединине, а у П: *ја узѣ обрѣмицу* са непренесеним акценатом.

192. У већем броју случајева сугл. *с* у 1. л. мн. се не јавља: *једѣ се ѿровѣкомо; шѣ ѿреноћимо и сабајле крећимо; ѿројддомо*. Д. Јовић пише да се облици без *с* јављају понекад у селима која се граниче са моравским селима косовско-ресавског дијалекта и наводи примере из ДР, С и Т. Ја, пак, у С и Т нисам забележио ни један пример са сугл. *с*, а тако и у ГЈ и П. За остала села ове зоне бројањем примера утврдио сам однос 1:2 у корист облика без сугл. *с* у наставку.⁷³

АКЦЕНАТ АОРИСТА

193. У 1. л. једн. силазни акценти остају непренесени, сем ако је претходни слог био дуг на коме се, као и у књиж. језику, налази дугоузлазни акценат: *сејйи се, чућни, ѿољѣда, удѣри, најрѣви, занишѣни, курѣалиса с; суну, вићну, реши, ѿревиѣка, ѿројдсици*; посебан случај представљају глаголи с акценатом на крајњем отвореном слогу: Наиме, ако је иза облика аориста употребљена нека енклитика, нпр. *изѿворѣ му* (ја), изговара се кратки акценат, а ако нема енклитике, онда се по правилу изговара дугосилазни акценат, који није у оној мери дуг као нпр. у облицима презента: *ја ѿѿрѣѣ, кад ја скочѣ, засѣд*. Код становништва досељеног из тимочке зоне често, наравно, место дугоузлазног сретамо ексцираторни акценат на месту дугоузлазног: *ѿѣра, зѿѣра, ѿѿѣса*, или чувају непренесени акценат: *наѿисѣ, доћѣ, рекѣ му, зѿѣрѣ* (сакупљах).

⁷² М. Стевановић, СДЗБ XI, 126.

⁷³ О распрострањању облика без сугл. *с* в. Р. Симић, н. д., 384.

194. У облицима за 2. и 3. л. једн. увек је силазни акценат на првом слогу: *дѣра, нѣнѣшани, љзвѣла се, дѣшѣа, љвѣшѣи*. Тако је и у селима првог акценатског типа. Одступање од овог правила је само у глаголима типа *наћи*: *нађе, дѣђе, љбђе* и сл. Поред облика *нѣиђе, љзиђе, дѣиђе* у ГЈ забележио сам и овакав акценат: *мајбр Милѣвоје кад наѣђе оѣуд*, а у С: *чим изѣђе, ѣн се ѣрѣдаде*; у МК: *оѣиђе ми дѣше сѣмо*.

195. У лицима множинне чува се, као и у првом лицу јединице, акценат инфинитивне основе. Ево нешто примера: *љосѣдѣмо, набрѣмо, дѣђоѣмо, урѣдѣше, љлѣѣише, заѣѣише* и др.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

196. Глаголски прилог прошли сасвим је ишчезао из говора ове области, само се може чути поприцевљени облик *бѣши*.

197. Облици глаголског прилога садашњег веома ретко се могу чути и то само од неколико глагола: сви примери које сам забележио а и они што их је нашао Д. Јовић⁷⁴, употребљени су у вези са аористом,

Д. Јовић је забележио: *радеући* (дрвѣут), *мислеући, љеваући*. Ја сам чуо само ове примере: *изѣбоѣмо радеући М, љоцрѣкаше вѣкаући П*. Облик *вѣкаући* јасно показује да је осећање за глаголску основу поремећено. У праву је Д. Јовић када тврди да је наст. *-ући* „импортован из других дијалеката“ (н. м.)

Израз *идући ѣрема* биће да је прихваћен из књиж. језика, или је, можда, било случајно то што сам га искључиво бележио једино од млађих особа.

Запажања Д. Јовића која је изнео о глаг. прилогу садашњем за трстенички говор у основи вреде и за говор ове области.⁷⁵

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ

198. *Глаголски ѣридев радни*. — Основна одлика облика придева радног за м.р. у јединици је готово редовно сажимање крајњих самогласничких група: *-ао, -уо, -ео*. До сажимања не долази ако је први самогл. под акценатом: *ѣрѣѣо, оѣоѣо*, али *ѣѣоро*.

Облици типа *раѣил, казал, забораѣил*, какви се могу још увек чути у М, а ређе у Вч, најбоље нам показују колико се споро одвија процес уједначавања говора овог подручја.

199. *Глаголски ѣридев ѣрѣни*. — а) Распоред наставака за творбу овог облика је као и у књиж. језику. Чини се да је нешто чешића употреба наст. *-ѣи* код глагола са инфинит. основном на *-а*: *вѣиш да в вѣзѣи; ми ѣѣла још нѣѣ уѣорѣиѣо*.

⁷⁴ Д. Јовић, н. д., 40.

⁷⁵ Д. Јовић, СДЗБ XVII, 149.

б) Редовна је појава хајатског *e* и у овим облицима: *поишвѐн*, *бишвѐн*, *добивѐн*.

в) Глаголи I врсте с основом на *з* и *с* редовно имају јотован сугласник: *вѣжѐн*, *одирѣжѐн*, *иририжѐн*, *иомужѐн* и *иомужѐн*, *сишвѐн*, *поишрѣшѐн*.

200. Акцентом се овај облик углавном слаже са Даничићевим системом: *зарѣзан*, *забелѣжѐн*, *иолдмѣн*, *оирѣдан*, *завѣзан*, *иокрѣнуи*, *ириказиван* и сл.

Ипак глаголи типа *ишраиш* имају у овом говору најчешће облике као *узбран*, *иокуюован*, *изишран*, *ишочийшан*, а ређе *узоран*, *иокуиован*, *изишран*, *ишричийшан*.

Осим тога, трпни придев неких глагола има на наставку *-ен* дуго-силазни акценат: *илеишѐн*, *ишчѐн*, *донешѐн*, *доведѐн*, *изувѐн*, *умишвѐн*, *саишвѐн*, *саишвѐн*; у свим другим облицима, а понекад и у овом, биће кратки акценат: *илеишѐна*, *илеишѐни* итд.

АКЦЕНАТ ГЛ. ПРИДЕВА РАДНОГ

201. Акцент углавном одговара ономе у књиж. језику: *јѣо*, *иојѣо*, *срѣла*, *ишрѣла*, *довѣо*, *иошинуи*, *иокдјали се*, *илѣо*, *имѣо*, *изуиуио*, *иошрошио*, *дошѣро*, *обеиѣо*, *рачунѣо*, *вечѣраи*, *обѣсио се*, *долѣзили*, *ишвидѣли*; *ишрѣсо* — *ошрѣсо*, *вѣуко* — *ошвѣуко*, *ишреобѣуко се*, *зайишшио*.

Код дела становништва које је пореклом из источних крајева уопштен је акценат — експираторни или кратки, на крајњем слогу основе: *ишѣо*, *мучио*, *ошшавио*, *налушио*, *иошинуо*, *вечѣро*, *извадио*, *удѣла се*, *ишрѣжѣо*, *задржѣо*, *илѣдо*, *шалѣла се*, *заборавѣла*, *увашили*, *навадила се*, *ударѣо*. И кад је претходни слог дуг по правилу нема преношења силазног акцента, а ако се пренесе, онда је то готово редовно експираторни: *измѣишѣла* и *измѣшѣла*, *куиѣла*, *ошладнѣо*, *уишнѣла* и *уишнѣла*, *казѣо*, *ишричѣо*, *ишражѣли*, *сирѣмили*, *сирѣмѣо*, *налушиѣла се*, *бранѣо*, *ошѣло*.

И у М се могу чути облици типа *зѣно* поред *зѣнуо*.⁷⁶

202. Од глагола типа *иш* — *ишѣла*, *ишѣио* — *ишѣила* нашао сам ове: *дѣо* — *дѣла*, *ишрѣд(а)о* — *ишрѣдала*, *ишрѣд(а)о* — *ишрѣдали*, *зѣо* — *зѣла*, *ишзѣ(а)о* — *ишзѣвала*, *бѣо* — *бѣла*, *зѣро*, *зѣрала*, *ишѣо* — *ишѣла*, *дѣро*, *дѣрала*, *кѣо* — *кѣла* и *кѣла*, *ишрѣкѣо*, *ишрѣкѣла*, *ишѣо се* — *ишѣла се* и *ишѣла се*, *ишѣио се*, *ишѣила се*, *ишѣила се*, *снѣла*, *ишрѣнѣла*, *одн(е)о* — *однѣла*, *зѣо* — *зѣла* *зѣузо*, *зѣзѣла*, а само *иш* — *ишѣла*, *ишѣио*, *ишѣила*.

203. Глаголи Даничићевог типа *ишднуиш* — *ишднѣм* (Акц. 119) могу имати двојак акценат: *ишднуо*, *ишднуо*, *ишднуо*, илп: *уишднуо*, *уишднуо* и *уишднуо*, *ишѣишднуо* и *ишѣишднуо*, *ишѣишднуо*.

⁷⁶ Даничић, Акценти, 122—125.

204. Сложени глаголи према Даничићевом типу *и́раиш* — *и́раш* (Акц. 155—56) имају двојак акценат: према *којдо*, *и́рдо*, *чешљдо*, сложени су *окојдо*, *докој*, *зашірдо се* и *зширо се*, *очешљдо се* и *дчешљо се*, *очешљдла се* и *дчешљала се*.

205. Радни придев гл. *ораиш* (Акц. 178) има само овај акценат: *ордо*, *ордла*, а сложени — *иоордо*, *иоордла* и *идоро* — *идорали*; тако и од гл. *чешаиш*: *чешдо* — *иочешдо* и *дчешо се* (ређе). Са њима се слаже и сложени гл. *наінаиш* — *наіндо* и *наіно*, *наіндла* и *наінала*.

Гл. *лијсаиш* (Акц. 179) иде у тип *и́ршаиш* (Акц. 182): *лијсо*, *лијсам*, *иолијсам*.

206. Глаголи типа *кдваиш*, *кујем* (Акц. 186—87) различито се акценатски понашају, нарочито кад су сложени: *шрдо* и *шрводо*, *дшрово се* и *ошрводла се*; тако и: *дново*, *дшково*, *бљвоао* и сл.

Тако се понашају и глаголи типа *кујдваиш*, *кујујем* (акц. 192—93): *кујово* и *кујовдо*, *кујовала* и *кујовдла*. Такав акценат имају и: *накуидваиш*, *болдваиш*, *іладдваиш*, *дардваиш*, *дујдваиш*, *кумдваиш*, *момкдваиш*, *робдваиш*, *руковваиш*, *шурдваиш*.

207. Глаголи VIII Белићеве врсте типа *бџсаиш*, *бџим*, најчешће имају кратки акценат на крајњем слогу основе: *бџдо*, *бџдла* и ређе *бџо*, *бџала*; тако и кад су сложени: *иошрдо*, *иошрчла* и ређе *идшрчо*, *идшрчала*.

ПЕРФЕКАТ И ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

208. Основно обележје перфекта говора Раче у односу на књиж. језик је честа употреба крњег перфекта, нарочито у 3. л. једн. и мн.: *он кујшо*, *они све іолудели*, *ја се мдл нашо*.⁷⁷

209. Употреба плусквамперфекта је сужена у овом говору: *сво био іоцрнео ко земаља*; *били се мдо наљуишли на мене*; *ми били сврнули код неї*, *а он био ошшо*; *шид смо се шдд били намучили*.

Творбу овог облика карактерише употреба крњег облика перфекта помоћног глагола *биш*⁷⁸. Облици са имперфектом помоћног глагола ређе се чују: *сшриц ни беше доо расад*; *беше се смрзо*.

ФУТУР

210. Футур у говору овог подручја карактерише непостојање конструкције *іомоћни ілаіол + инфинитив*. Инфинитив се у таквом случају редовно замењује везом *да + ірезенї*. При тој везник *да* често испада, а облик *ће* уопштава се за сва лица, што је, несумњиво, утицај тимочког

⁷⁷ Исп. Д. Јовић, ЗВВШЗ I, 28 и тамо наведену лит., А. Пецо и Б. М., н. д., 354.

⁷⁸ Исп. Д. Јовић, н. д., 39.

становништва: *идле ће ме иишам, еи ће ја иојурине, а ми ће ја иресреи-немо, иић ће ми кажеш*. Процес уопштавања енклитике *ће* за сва лица да се лако објаснити чињеницом што је облик презента, као саставни део сложеног футура, довољно изразит носилац обелсјка лица.

211. Облици типа *наћу, ићу, идћу, исћу* често се употребљавају у овом говору⁷⁹. Поред *илшћу* обично је и *ишћу, нашћу, оздешћеш*.

ФУТУР ЕГЗАКТНИ

212. Облици футура II у говору Раче ретко се јављају, али се не може рећи да су и непознати овом говору. Ево неколико примера: *кад иић будем реко, има да се зайањиш; ако будеш жив; чим ја будем видео, исћу ја; дни иићо иић буду рекли, иић иић је*.

Значење овог облика најчешће се исказује конструкцијом *везник + ирезенци*: *чим ућем, скинућу каћу; ако не доћем ја, иослдћу деће, кад идтајеш, видећеш како иче*.

Иначе, при творби футура II употребљавају се различити облици презента гл. *бићи* који постоје у овом говору (в. т. 164).

ИНФИНИТИВ

213. Инфинитив се врло ретко чује, али се не може рећи да га је нестало. Нестала је само футурска конструкција типа *ћу радиши*. Од једног информатора у Т, који ми је описивао процес подизања кукуруза, записао сам ову реченицу: *ићеба, ићево, иоордиши, ја иосејати, иодрљачиши, иидиши никне, койдиши, ираишачиши, дећо иић*. Ово не значи да је инфинитив у честој употреби у овом говору. Напротив, процес губљења инфинитива, који се постепено шири према северу, захватио је и ове говоре, а нарочито је помогнут утицајем говора призренско-тимочког становништва, којег овде има, видели смо напред, у великом броју.

Сем у изразу *идже бићи* поред *идже биши*, суптински облик налазио сам у слободној употреби: *нембј ме лутиши*.

⁷⁹ Исл. Р. Симић, н. д., 339 и тамо наведену литературу.

ЗАКЉУЧАК

214. Чињенице разматране у претходним одељцима указују на следеће.

1) Дијалекатски тип говора подручја Раче није компактан. И поред тога што је становништво из различитих дијалекатских области овде већ око 200 година, није дошло до дијалекатске нивелације. Може се рећи да у већим кључним пунктовима поједине групације чувају своје особине, али истовремено примају поједине црте других суседних дијалекатских типова. Отуда је овај говор и данас у снажном превирању бројних струја.

2) Призренско-тимочка група доноси тзв. балканизме, чува их и намеће другим говорима, али истовремено прима неке одлике новоштокавских говора, нпр. усваја троакценатски систем, синтетичку компарацију и др.

3) Млађа динарска струја утиче на формирање падежног система, а и сама прима утицаје других дијалекатских типова.

4) Косовско-ресавска струја губи *е* у наст. за творбу компаратива и одричног облику гл. *јесам*, али истовремено утиче на учвршћивање екавске замене *јаша* и заједно са старијом динарском струјом доприноси до извесне мере чувању силазних акцената на унутрашњим, а донекле и крајњим слоговима речи.

215. Говор подручја Раче данас карактеришу ове црте:

а) с једне стране, доследно губљење дужина иза акцентованог слога, непознавање краткоузлазног акцента, троакценатски систем који није као косовско-ресавски, јер је, између осталог, редовно померање силазних акцената на претходни дуги слог, и, с друге стране, постојање зоне у којој се мешају призренско-тимочки акценатски тип са експираторним акцентом и онај из новоштокавских говора;

б) екавска замена *јаша* шумадијско-војвођанског типа;

в) синтетичка компарација, али проширена употреба наставка *-ши*;

г) млађа новоштокавска деклинација, али и њена знатна поремећеност: тенденција преношења функције инструментала на акузатив, за-

тим нестабилност у употреби локатива као падежа места и тенденција његовог замењивања акузативом, једном речју постојање до извесне мере аналитичког типа деκлинације; потом замена акузатива множине номинативом код именица мушкога рода, изједначење облика датива-локатива једине придевско-заменичке деκлинације мушког и средњег рода са обликом инструментала;

д) готово редовно замена инфинитива везником *да* + *йрезенї*, потпуно губљење глаголског прилога прошлог и готово потпуно ишчезавање имперфекта и глаголског прилога садашњег, сужена употреба плуск-вамперфекта и футура II, као и његово доста често замењивање конструкцијом *везник* + *йрезенї*.

216. Због свега овде изнетог не може се говорити о припадности говора подручја Раче било којем од познатих дијалеката нашега језика.

СКРАЋЕНИЦЕ УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

А. Белић, ДИЈС	А. Белић, <i>Дијалекти Источне и Јужне Србије</i> , СДЗБ I, 1905, СХI + 715
Д. Барјактаревић, ЗФЛ IV—V	Данило Барјактаревић, <i>Гласовне и морфолошке особине у јовору села Чумића</i> , Зборник за филологију и лингвистику Матице српске IV—V, 1961—1962, 12—21.
Д. Барјактаревић, ЗФФП II	Данило Барјактаревић, <i>Гласовне и морфолошке особине села Церовца</i> , Зборник Филозофског факултета у Приштини II, 1964—1965.
Д. Барјактаревић, СДЗБ XVI	Данило Барјактаревић, <i>Новојазарско-сјенички јовори</i> , СДЗБ XVI, 1966, 1—177.
М. Грковић, ППЈ III	Милица Грковић, <i>Акцентнај именица у јовору села Чумића</i> , Прилози проучавању језика III, 1967, 111—140.
М. Грковић, ППЈ IV	Милица Грковић, <i>Акцентнај њридева у Чумићком јовору</i> , Прилози проучавању језика IV, 1968, 161—167.
Даничић, Акценти	Ђуро Даничић, <i>Српски акценци</i> , 1925.
П. Ивић, СДЗБ XII	Павле Ивић, <i>О јовору Галићских Срба</i> , СДЗБ XII, 1957, XXI+519.
П. Ивић, СДЗБ XXIV	Павле Ивић, <i>Белешке о биографичком јовору</i> , СДЗБ XXIV, 1978, 125—176.
Д. Јовић, ГФФНС IV	Д. Јовић, <i>О њерфекциу без њомоћној ѡлајола у јоворима долине реке Раче</i> , Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду IV, 1959, 217—227.

- Д. Јовић, ЗБВПШЗ I
 Душан Јовић, *О илаиолским облицима за обележавање прошлости у говорима Раче Крагујевачке*, Зборник радова Више педагошке школе у Зрењанину, I, 1962, 27—42.
- Д. Јовић, ГФФНС V
 Душан Јовић, *Неки ојшнји и акценайски йроблеми говора зоне Раче Крагујевачке*, Годншњак Филозофског факултета у Новом Саду V, 1960, 163—184, са картом.
- Д. Јовић, СДЗБ XVII
 Душан Јовић, *Трсјенички йовор*, СДЗБ XVII, 1964, 1—240.
- Б. Николић, СДЗБ XIV
 Берислав Николић, *Сремски йовор*, СДЗБ XIV, 1964, 201—412.
- А. Пецо, СДЗБ XIV
 Асим Пецо, *Говор ишйочне Херцејовине*, СДЗБ XIV, 1964, 1—200.
- А. Пецо и Б. М., СДЗБ XVII
 Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски йовор*, СДЗБ XVII, 241—366.
- А. Пецо и Б. М., АФФ 2
 Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Особине левачкој йовора*, *Анали Филозофског факултета у Београду* 2, 1963, 187—204.
- М. Пешикан, СДЗБ XV
 Митар Б. Пешикан, *Сйароцрнојорски средњокайунски и лшански йовори*, СДЗБ XV, 1965, 1—294.
- Р. Симић, СДЗБ XIX
 Радоје Симић, *Левачки йовор*, СДЗБ XIX, 1972, 1—618.
- М. Стевановић, ЈФ XIII
 Михаило Стевановић, *Ишйочноцрнојорски дијалекай*, ЈФ XIII, 1933—1934, 1—128.
- М. Стевановић, СДЗБ XI
 Михаило Стевановић, *Баковачки йовор*, СДЗБ XI, 1950, 1—152.
- И. Стевовић, СДЗБ XVIII
 Игрутин Стевовић, *Шумадијски йовор у Грузји с особийим осврйом на акценйе*, СДЗБ XVIII, 1969, 401—635.

Радослав Павловић

ФОРМЫ СКЛОНЕНИЯ И СПРЯЖЕНИЯ В ГОВОРЕ ОБЛАСТИ РАЧИ КРАГУВЕВАЦКОЙ

(С ОСОБЫМ ВЗГЛЯДОМ НА УДАРЕНИЕ)

Резюме

В языке жителей городка Рача и пятнадцати сел бассейна реки Рачи все еще сохраняются особенности, указывающие на то, что жители этой области берут начало из нескольких диалектных типов. На „тимокское” происхождение жителей некоторых из сел (Вучич, Миращевац) указывает сохранение экспираторного удзрения (*Vīsak/Vīsak*), аналитическое склонение (*сас кѡни, ѿложѣла на ѿвѣда*). Под влиянием призренско-тимокского и частично косовско-ресавского населения часто встречается замена творительного падежа конструкцией: *с(а) + винительный (ѿосвѣђо се с дца)*.

Для спряжения в этом диалекте характерно исчезновение деепричастий совершенного вида; деепричастия несовершенного вида почти не встречается; весьма редко и употребление форм имперфекта и плюсквамперфекта.

Для диалекта этой области характерна (как и в косовско-ресавских диалектах) система трех ударений: дзух долгих и одного краткого, без сохранения долготы в предударном слоге.

Сохранение старых, а особенно развитие новых черт в языке этой области, выделяют этот тип из всех наших диалектов.

МИЛИЈА СТАНИЋ
УСКОЧКИ АКЦЕНАТ

*Свијетлој усјомени на браћа
Илију, који 1942. храбро даде
живот за боље и праведније
живљење људи.*

САДРЖАЈ

	Страна
ПРЕДГОВОР	69
ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ	71—74
ДУЖИНЕ И КРАТКОЋЕ	75—86
ПРОЗОДИЈСКИ ОДНОСИ У ПРОКЛИЗИ И ЕНКЛИЗИ	87—102
Именице	9—91
Замјенице	91—94
Придјиви	94—95
Бројеви	95
Глаголи	95—97
Једна акценатска особеност у проклзи	98—102
Ријечи у сфери проклтичности	102
ИМЕНИЦЕ	103—141
Именице мушког рода	103—122
Акцентски типови	103—105
Једносложне именице мушког рода	106—110
Двосложне именице мушког рода	110—118
Тросложне именице мушког рода	118—121
Именице м. р. од четири и више слогова	121—122
Именице средњег рода	122—130
Једносложне именице средњег рода	122
Двосложне именице средњег рода	122—123
Тросложне именице средњег рода	123—126
Именице с. р. од четири и више слогова	6
Именице средњег рода са проширеном основом	126—130
Именице женског (и мушког) рода	130—141
А-основе	130—137
Двосложне именице женског (и мушког) рода	130—133
Тросложне именице женског (и мушког) рода	133—136
Именице ж. (и м.) рода од четири и више слогова	136—137
Именице женског рода — консонантске основе	137—141

Једносложне именице ж. р. (конс. основе)	137—138
Двосложне именице ж. р. (конс. основе)	138—140
Тросложне именице ж. р. (конс. основе)	140—141
Имен. ж. р. конс. основа од четири и више слогова	141
ЗАМЈЕНИЦЕ	142—145
Личне и именичке замјенице	142—143
Придјевске замјенице	143—145
ПРИДЈЕВИ	146—155
Једносложни придјиви	147—148
Двосложни придјиви	149—152
Тросложни придјиви	152—154
Четворосложни и вишесложни придјиви	155
БРОЈЕВИ	156—158
ГЛАГОЛИ	159—181
Инфинитив	159—164
Презент	164—169
Императив	170—171
Имперфекат	171—173
Аорист	173
Глаголски прилог садашњи	173
Глаголски придјев радни	173—180
Глаголски придјев трпни	180—181
ПРИЛОЗИ	182—183
ПРИЈЕДЛОЗИ	184
ВЕЗНИЦИ	184
УЗВИЦИ	184—185
СКРАЋЕНИЦЕ	186
РЕЗЮМЕ	187—191

ПРЕДГОВОР

Досад сам написао ове радове и књиге о ускочком говору:

1. *Говор њлемена Ускока у Црној Гори*, ГлСАН, V, св. 2. 1954, 325—331.
2. *Глас х у ускочком њвору*, Зборник за филологију и лингвистику, Матица српска, Нови Сад, 1957, 7 стр.
3. *Глас ј у ускочком њвору*, ЈФ, XXIII, Београд, 1958, 221—226.
4. *Из акценџолоџије*, НЈ, н. с., IX, св. 7—10, Београд, 1959, 257—264.
5. *Акценџајски однос између Вукова језика и ускочкој њвора*, Годишњак Педагошке академије у Никшићу, 1, 1969, 103—116.
6. *О неким неакценџованим дужинама (и крајњкођама) у ускочком њвору*, ЈФ, XXIV, Београд, 1960, 307—319.
7. *Акценџај аорисџа ускочкој њвора љрема Вуковом*, Зборник за филологију и лингвистику, VIII, Нови Сад, 1965, 201—210.
8. *Uskočka onomastika*, *Onomastica jugoslavica*, 1, Љубљана, 1969, 66—77.
9. *Неџиђо о именима и џиђокорисџицима у ускочком њвору*, *Onomastica jugoslavica*, 3—4, Загреб, 1973—1974, 153—160.
10. *Ускочки њвор*, I, СДЗБ, XX, Београд, 1974, 1—259.
11. *Ускочки њвор*, II СДЗБ, XXII, Београд, 1977, 1—157.
12. *Ускочки рјечник* (у рукопису, завршен 1980, више од 5000 једно-стубачних страна).

Пошто је материјал ускочког говора у свим тим радовима акценџован, то су сви они — поред мог прикуљеног акценџатског материјала и друге акценџолошке и остале литературе — послужили, разумије се, за израду овог *Ускочкој акценџа*.

Усљед насталих прилика рукопис је морао бити знатно скраћен. изостављена су готово сва упуђивања на одговарајућу литературу, као и нека посебна разматрања и дискусије о појединим акценџатским питањима.

М. С.

ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. — Ускоци се налазе на крајњој источној граници источнохерцеговачких говора, али ипак они акценатски и језички уопште улазе у ред новоштокавских територија, тј. имају пренесену акцентуацију.

2. — Као што сам показао у својој књизи „Ускочки говор“ (СДЗБ, XX, стр. 17), некадашње ускочко племе формирало се од ускока из разних ближких и даљих околних мјеста. Тај моменат није остао без свог утицаја ни на стање ускочког акцената. Ближе речено — долазећи с разних страна, људи су доносили и разне акценате, усљед чега постоје и разни изговори неких истих ријечи и облика.

3. — Само по себи је јасно да је развитак језика везан за друштвени развитак и какав је темпо друштвеног развитка, углавном је такав и темпо развитка језика. Ускочки је говор два вијека текао углавном мирно, али је у посљедње неколике деценије ушао у брже токове. Данашње ускочко дијете не зна шта је то шкудела. Ја сам за ускочки говор двадесетих година нашег вијека биљежио: *изношѣње*, *йрдионѣње* и сл.; данас се ондје могу чути и друкчији изговори: *изндшѣње*, *йроиднѣње* итд. Сасвим је сигурно да је у Ускоцима око двадесетих година био уопштен изговор: *дѣћи*, *йѣћи* и сл.; данас се чују и изговори: *дѣћи*, *йѣћи* итд.

Савремени се Ускок и језички готово сасвим уклопио у савремене токове развитка нашег језика. Штампa, радио, телевизија, омладинске акције итд. — чине своје.

4. — Близина староцрногорских говора и знатно мијешање становништва у посљедње вријеме — оставили су извјесне, додуше невелике, трагове у ускочком нагласку. Ипак нема утицаја сусједног двоакценатског система говора старе Црне Горе (ово ако се има на уму акценат подложен преношењу, а не акценатски утицаји друге врсте, нпр. *рѣйублика*, *йрѣмайшка* и сл.).

Међутим, има неких квалитативно-квантитативних појава у ускочком говору које се не уклапају у четвороакценатску штокавску млађу акцентуацију (у акцентуацију књижевног језика). Навешћу овдје неке од њих:

1. Кад језик, услед какве емоције или чега другог, „искочи“ из свог редовног тока, онда је могућ свакакав изговор ријечи, израза и реченица, па и свакаква акценатска, квантитативна и друга одступања. Нпр.:

а) кад се неко нађе у каквом великом чуду, рећи ће: *Да бдк* [=бдг] *сачува!* — *Боже шћ йомдзи!* При изрицању какве нагле акције, нечега тренутног и сл., рећи ће: *Не досїље ни да рече двд.* Кад се човјеку навали живот на рамена, кад му он дојади и кад човјек викне: *Једем" ши живої!*, онда се онај облик са акцентом на крају не може, мислим, подвести под староакценатски штокавски систем, већ је он плод једног посебног случаја;

б) исто тако мислим да изговори *јардк* (одједном, нагло: *Онда два јардк у кућу*), *шамдн* (В *шдмдн*), *дићдк* (узв. за означавање наглог бацања: *Он себе* [=себи] *дићдк* [=баца] *у усїа*), *ошрїдс* — нису ствар старе акцентуације, већ тренутно посебног расположења или посебног начина говора (*Ада, шїдд ће мене кадв!*);

в) такве су природе и ове појаве: *їуно* (*Било її је їуно, їуно*); *вѣлїкд* (=врло велика, нека врста семантичког компаратива или суперлатива); *ддбрд* (А. Добра му она сна. Б. Добра); *једвд, једвд, двдј, двдј; не знам* или *не знам* (у недоумици), *не зна* и сл. Узвик *ѣја* (=да, јесте) употребљава се у редовном говору, а у емотивном *ѣјд*. *Брца* је редован назив за бјелопавлићку овцу на Сињавини, али ако неко каже *брца*, онда је то и подсмешљиво, и презриво, и подругљиво (*Гурчиа изјавїо брца*). *Мїловднє* је обичан вокатив, а *Мїловднє* (или сто других акценатских начина) вокатив у дозивању. Изговори *дїндїшманин, їїїдїдн, їрдкучка, їрдїдїдн* и сл. одражавају посебна стања духа. Појаве као *Ддјд да їи избберем, Бдїа убї'о, јакїїсе, јеславїїнуо* и сл. — посљедица су фонетских процеса (*ддјд* < дај ја, *бдїа* < бог га; *јакїїсе* < ја ако ти се: *Јакїїсе навдїлїм, злд ћеш їрдїи; јеславїїнуо* < јеси ли аветнуо). Предлози *уврї* (*уврї*), *насред* (*насред*), *їосред* (*їдсред*) и сл. имају и своје емотивне акценатске форме: *їосред* (*їосред ілавє*), *уврї* (*уврї вра*), *насред* (*насред лдквє*). Исп. у Вука *кросред, савр* и сл. Вук има и отѣ! *Zuruf ans Pferd, vox abigentis equum*. У ускоцима то исто и још *аїїє!* Кад би се иоле детаљније биљежиле те појаве, свакако би то помогло да се дубље продре у човјеково индивидуално и друштвено биће, особито у његов свијет емоција.

2. Кад се човјек разнежи, онда му и ријечи бивају мекше, питомије, онда му се смекшава и оштрина (тврдоћа) акцента. Тако у узвицима (в. и т. 299) имамо:

а) *мдц* и *мдї*, *їїс*, *їс*, *вдлєц*, *їдс* и *їдс*, *вдч* и *вдч* и сл. — кад је благ човјеков однос према животињи (обично кад је ваби, а и кад је тјера);

б) *мдц*, *їїс*, *їс*, *вдлєц* итд. — кад је човјек у редовном или узбуђеном стању (обично при тјерању, одгањању животиња); као што се види форме *мдц* и *мдї* и сл. противе се правилу о искључиво силазној интонацији једносложних ријечи у књижевном језику. Тако је и у неким

случајевима дугоузлазног акцента: *ја́д, јо́ч, о́ј, и'о́ј, каџу́с*, из којих се види да тај (дугоузлазни) акценат може, на супрот књижевном језику, стајати и на једносложним ријечима и на посљедњем слогу ријечи.

3. Сличну појаву имамо и у другим случајевима. Ако глагол *моћи* има чврст краткоузлазни акценат (*моћи*), па се он сведе на супинску форму (*моћ*), онда он, противно законима књижевног језика и претварању узлазног акцента у силазни, може задржати свој (узлазни) акценат: *Нећеши ти* (опанке) *мој издри'еши*. — *Не знам дће ли иш'о мој* [=моћи] *учи'неши*. Слично је и са *ис* од *и'сти* (*Оћеш ли ис у њланину?*). Ова се појава често сусреће у крњем императиву (који се, додуше, понекад узвично боји): *идс ие ђдвб, мак се, идмоз ббѝ* поред *иомдз ббѝ* и сл. Слично је и *ше ја њош'рч, ндс ѝм* итд. Слично је и са појавама какве су: *увџс, ѡровџс, завџс* (*увџсти, ѡровџсти, завџсти*) и сл.

Из материјала наведеног под 2 и 3 види се да се узлазни акценти могу употребљавати на једносложним ријечима или на посљедњем слогу ријечи не само у емотивним расположењима већ и у обичном говору.

4. У изразу *шамон* (< тамо он) силазни акценат стоји на посљедњем слогу, на коме он, по правилу, никад не стоји у књижевном језику. Тако је и у примјерима: *суш'рђујѡру* (< сутра ујутру), *суш'рђувџен* (< сутра увечен), *суш'равџџ* и сл.

5. У дозивању нема никаквих акценатских ограничења, све је могуће: *Милосава, Милосавѡ, Милосѡва, Милдсѡвѡ, Милосавѡааа, Милосаваѡѡѡ* итд.

6. Горе смо видјели да консонант може бити дуг: *вдч, и'џс*. Као куриозитет треба додати и *џс*, тј. сугласник под дугоузлазним акцентом.

7. У ускочком говору постоје облици *ѡрвобрѡш'учед, куѡѡр'дѡја*, тј. са силазним акцентом у средини ријечи, што не срећамо у књижевном језику. У Вука налазимо: *ѡрвобрѡш'учед, ѡрвобрѡш'учѡда, очн'лѡднѡ, ѡѡн'коѡрѡља* (ако није *ѡѡн'коѡрѡља*), *рѡкоѡд'мѡћ, издѡр'ша* („који издире“), *ранорѡн'илац* итд. Ова је појава (силазна интонација у средини ријечи) шира у Вука него у Ускоцима. Мислим да је добро што се М. Стевановић (ССЈ, 159—161) залаже за очување нашег четвороакценатског система књижевног језика, али да није добро што се залаже за апсолутност неких наших акценатских закона (нпр. да силазни акценти не могу стајати у средини ријечи или на посљедњем слогу ријечи у књижевном језику — *дилеѡднѡнѡ, аудѡн'ција*) и што на неки начин оповргава Вукове акценте: *ранорѡн'илац, ѡрвобрѡш'учед* и др. (в. горе), као и сличне акценте у неким рјечницима и другој акценатској литератури. Прије свега, није тачно да у нашем језику има „свега неколико ријечи“ са таквим акцентима, већ поприлично: *очн'лѡднѡ, ѡрвобрѡш'учед, ѡрвобрѡш'учѡда, рѡкоѡд'мѡћ, ѡѡн'коѡрѡља, издѡр'ша, ранорѡн'илац, затим куѡѡр'дѡја, малѡр'дѡја, великоѡр'дѡја, самоѡ'слуѡа, самоѡд'слуѡа, самоѡ'ѡрава, самоѡд'мана, самоѡд'брана, самоѡд'зѡда, самоѡ'ѡдуздѡн, самоѡс'здѡн, самоѡ'ѡрѡвнѡ, великоѡм'ѡченик* (*вѡликоѡм'ѡченик*), *великоѡм'ѡченица* (*вѡликоѡм'ѡченица*), *ѡрмоѡр'дѡја, ѡѡѡр'ѡверѡда* (и покр. *ѡѡѡр'ѡ*

ерџа), *пољопривредни* (и покр. *пољопривредни*), *новозабрани* (поред *новоизабрани*), *новосивдрени*, *новонаменовани*, *новосновани* итд. (кад би се детаљније прегледали рјечници или мало више размислило, нашло би се још доста оваквих ријечи). Као што се види, то је попрличан материјал о коме се мора водити рачуна. Ако нам је лако да стране ријечи као *ађуидни*, *командни*, *лаборанни*, *конџери*, *аисолвени*, *реулаишор*, *Аусиралија*, *интересантан* и многе друге прилагодимо новоштокавском изговору: *ађушани*, *командани*, *лаборанни*, *кониџери*, *аисолвени*, *реулаишор*, *Аусиралија*, *интересантан*, заиста нам није лако да своје ријечи као првобратучед (или првобратучед) и сл. „прелијемо“ у форме са само узлазном, интонацијом. М. Стевановић, ослањајући се на општи закон *овас < овас*, предлаже (управо износи као књижевни акценат) *куидиродаја* или *куиодиродаја*, *примодиродаја* или *примодиродаја*, *самдиурава* или *самодиурава*. И у РСМХ, гдје је М. Стевановић такође био један од уредника, избјегавају се акценти *куидиродаја*, *малоиродаја* и сл. тако што се даје *куиодиродаја*, *малоиродаја* и *малодиродаја*. Мора се рећи да су сви ти акценти (*самдиурава*, *самодиурава* и сл.) исконструисани. Они се уопште не изговарају или их изговарају само они који хоће да их изговарају. Прави, живи, непатворени акценти јесу само *куиодиродаја*, *самодиурава*, *самоднован*, *великомученик* (*великомученик*) тд. Има једна појава (ја сад сасвим искључујем стару акцентацију са акцентима *Јован*, *ирав*, *ливда*, *Милџка*) која уопште није ван закона нашег књижевног акцента. Наиме, има ријечи у нашем језику које се понекад не изговарају с акцентом, већ се просто акценатски неутрално придодају у изговору наредној, акценатованој ријечи: *мало водде* (поред *мало водде*), *само лав* (поред *само лав*), *само лав* (поред *само лав*) и доста других сличних случајева. Према томе, изговорно, акценатски нема никакве разлике између *великомученик* и *само лав* (исп. и *великомученик* и *само лав*); у изговору је, дакле, *само лав* и *самоуслуја*); разлика је, као што се види, само у начину писања. Према томе, изговори *самоуслуја*, *самодиурава* и сл. нијесу страни ни противзаконити ни у нашем четвороакценатском систему. Да би ствар била још ближа истини, могло се рећи да у нашем књижевном језику силазни акценти не могу стајати у средини и на крају ријечи, сем у случајевима као *самодобрана* и сл. Ми у свом језику имамо хиљаде „изузетака“ од правила (исп. *мешак* — *меша*, *Забрдац* — *Забрдаца* и многи други). Зашто онда силазни акценти, макар и као „изузетак“, не би могли стајати на неком од слогова у средини ријечи или на слогу на крају ријечи?

ДУЖИНЕ И КРАТКОЋЕ

5. — У ускочком говору има неколико категорија неакцентованих дужина којих нема у Вука и Даничића. То су прије свега неке старе дужине, којих данас нема у књижевном језику, као:

ћдрāv, крушкāма, ийнѹиши, бѡбѡин.

а. Сви придјевни под ° који се завршавају на *ав* и *ас* имају дужину на себи: *ālāv, ālkāv, bālāv, bālāv, bārusāv, blēsāv, blūšīāv, brāshnāv, brnāv, idrāv, ilībāv, indjāv, inđcāv, iřbāv, dldkāv, drdnāv, жмиrāv, зндjāv, йlāv, крдсīāv, кfvāv, мѹcāv, ѡлѡiāv, ѡрlāv, рāйāv, рiшīāv, рѹнāv, рѹшīāv, слiнāв, слѹzāv, шrānāv, шrѹнāv, hēlāv, hдрāv, hдсāv, ѹнkāv, чāhāv, чийāв, чѹйāв, шāшāв, шѹйlикāв; āлайās, бālās, блēsās, бrнās, врāиолās, iрiвās, ддрайīās, жѹhкās, крiлās, кѹсās, йрѹiās, йрѹшīās, йѹионоiās, рāкlās, рѹдās, hдсās, шдрkās* итд.

Као што се види, ту дужину имају обично двосложни и вишесложни придјевни са кратким акцентом на првом слогу, али њу имају и придјевни с другим акцентима: *злѡнкās, рѹмѡнкās, шдрѡнкās, блѡлчiчās, црвѡнкās, iѹшѡничāв* итд.

Та се дужина држи и у остала два рода, и у једнини и у множини, и у неодређеној промјени: *iѹбāва, iѹбāво, iѹбāви, iѹбāве, iѹбāва; iѹбāва* чоѡка (ген. једн.), *iѹбāвиi љѹди, шдрѡнкāsиѡ лѡптiрове* (акуз. мн.).

Кад је слог пред наставком *-ав* под узлазним акцентом, онда тај наставак није дуг: *кāлāv, лѹкав, рhав* и сл.

Као придјевни *iřbāv, ддрошīās* понашају се и неки придјевни на *-ан*: *лђjāн, инђjāн, зндjāн, йѹнāн, сийшāн*, или на *-аи*: *ѡлѡснāи, iдлцāи, йѹнцāи* (и *йѹнцāи*), али: *брkаи, крiлаи, сāкaи, бдiаи* и сл.

У одређеним облицима та се дужина често губи: *iдравi, -ā, -ō, hдлавi, -ā, -ō; hдлавi* чоѡка, *шдрѡнкāsиi* лѡптiрōвā, *iřбавi* лѡђа.

Поред облика са скраћеном, могу се чути и облици са очуваном овом дужином, особито у придјевна на *-ас*: *Ў нāсу [=нас су] рiчѡтки hлāвi љѹди, Нѡшто зāзирѡм од ѡнōг йřhāsīōi ндсā.*

Ова се дужина одржава и у изведеницама од ових придјева: *иџбавац, слинавац, благавац, идравац, чујивац* — па онда и у: *кукавац, ирдавац, бецавац, скакавац, јазвац* и сл., затим: *чујивка, слинавка* и сл., али не и у изведеницама на *-ица*: *слинавица, блавица, чујавица, идраница, кукавица* и сл.

Горе је речено да Вук и Дандић немају ове дужине. Међутим, дужина наставка *-ав* забиљежена је у Вука (Српски рјечник) у овим примјерима: *крџав, крџава* кошуља, *крџави* залогај, Дуга *крџава*.

На темељу ове дужине услиједили су и ови акценатски рефлексии: *оћоравиши, њоблесавиши* и сл., само се мора додати да ни форме *дћоравиши* и сл. нијесу искључене.

Б. За разлику од ВД и књижевног језика уопште, у ускочком је говору дуго прво *а* наставка *-ама* у дат., инстр. и лок. мн. именица женског и мушког рода *а*-основа сем кад је вокал непосредно пред наставком *-ама* под неким од узлазних акцената:

I. — Кад је вокал пред *-ама* узлазан:

- 1) *жена* — *женама, нојама, идрама, бвцама, илава* — *илавама* и *илавама, рука* — *рукама, срна* — *срнама, брџада* — *брџадама, сирџана* — *сирџанама* и *сирџанама, иџа* — *иџама* итд.
- 2) *дивџа* — *дивџама, врлинама, срамџама, ведрина, сриџа* — *сриџама, црџа* — *црџама, мџа* — *мџама, сирџа* — *сирџама, лејџа* — *лејџама; серџа* — *серџама; баруџа* — *баруџама*.

II. — У свим другим случајевима:

- 1) *кућа* — *кућама, лмама, шџицама, врџама, суџама, вџама, илџа* — *илџама, мајкама, сирџама, чавкама, иуљкама, цркџама, лџама*;
- 2) *моџа* — *моџама, ливада* — *ливадама, илавица* — *илавицама, вериџа* — *вериџама*;
- 3) *јадџа* — *јадџама, ђевџама, челџама, црџама*;
- 4) *варница* — *варницама, честицама, ирџама, наредџама*;
- 5) *јџа* — *јџама, сирџама, ирџама, кокошџама, идрџама, идрџама*.
- 6) *кабаница* — *кабаницама, дрџама, јарџама, волводницама, Црноџама, иџама, наџама, борџама, кашџама, чавчаницама, сирџама* — *сирџама, ирџама*.

Из наведеног материјала се види да дужине нема само ако непосредно претходи узлазни акценат.

в. Вокал пред инфинитивним наставком *-иши* дуг је кад претходни вокал није под неким од узлазних акцената:

добрѣм, добрѣм (инстр. једч.), добрѣи, добрѣм (дат., инстр., лок. мн.), добрѣј, добрѣм; двѣи, двѣм, двѣм (једч.), двѣи, двѣм (мн.); мѣи, мѣм (једч.), мѣј, мѣи (мн.), ѡрѣи, ѡрѣм, ѡрѣј, ѡрѣм итд.

И облици као двѣи, днѣи, мѣи, мѣм, мѣм, кѣи, кѣм, чѣи, нѣи, ѡрѣи, ѡрѣм итд. у ускочком говору увијек имају дужину.

Кад су ти наставци у пунијем облику, слика је нешто друкчија. Ако је посљедњи вокал наставка дуг, онда изостаје дужина претходног вокала: двѣи — двѣа, днѣи — днѣа. Ако, пак, посљедњи вокал наставка није дуг, остаје дужина претходног слога: мѣи — мѣа, кѣи — кѣа, мѣм — мѣму, кѣм — кѣму, нѣи — нѣа, нѣм — нѣму, јѣднѣи — јѣднѣа (и јѣднѣа), мѣм — мѣма, нѣм — нѣма, ѡрѣм — ѡрѣма, добрѣм — добрѣме, сѣрѣм — сѣрѣме итд., али: двѣм — двѣме, днѣм — днѣме (тј. оба су вокала у наставку — кратка).

Међутим, добрѣм се није претворило у овом говору у добријем, не ни у добријем, већ само у добрием, од г. дѣрием. Тако је и у свим другим придејивима, замјеницама и бројевима: младѣм (инстр. једч. и мн.), вѣлѣм, нѣшѣм, двѣм, дрѣм итд.; исп. ѡмѣм, В умѣм.

13. * — Квантитет завршног вокала презентске основе показује сложену слику.

Сеѣ у вѣју, мѣу (мѣш, мѣше, мѣш, мѣшемо, мѣшеи), дѣу (дѣш, дѣше, дѣшемо, дѣшеи), нѣу, нѣш, нѣше, нѣшемо, нѣшеи, вѣу, јѣсам (јѣси, јѣше, ѣсмо, јѣше, јѣсу) — кратак је вокал презентске основе у ускочком говору и у многим другим случајевима:

- а) у глаг. с осн. на је: чѣм, вѣруем, даем, шѣм, лѣм, крѣм, ѡсѣм, кѣсѣм итд., али ѡѣм, бѣм, скѣм итд.;
- б) у глаг. прве врсте: ѡрѣм, вѣм, зѣм, сѣм, обѣм, рѣм, сѣм итд., али ѡрѣм, ѡрѣм, зѣм итд.

Завршни вокал 3. л. мн. свих тих глагола — дуг је: мѣгѣ, дѣѣ, чѣјѣ, лѣѣ, бѣѣ, зѣѣ, пѣѣ итд.

Да би се детаљније сагледала ова појава, прегледаћемо је по Беличевим врстама:

I врста:

- а) Крајњак наставак презентске основе иза дугоузлазног акцента: вѣзѣм, ѣрѣзѣм, мѣзѣм, ѡсѣм, мѣшѣм, рѣшѣм, ѡрѣзѣм, вѣшѣм, ѡрѣшѣм, сѣзѣм, зѣзѣм, дѣзѣм, сѣшѣм, вѣшѣм, краѣм, ѡрѣшѣм итд.

Тако је и у облицима с префиксом, као:

озѣзѣм, ѡрѣзѣм, назѣзѣм, ѡсѣшѣм, ѡрѣшѣшѣм, насѣшѣм, ѡсѣшѣшѣм, ѡрѣшѣшѣшѣм, заѣшѣшѣм, изѣшѣшѣм, ѡрѣшѣшѣшѣм, ѡсѣшѣшѣшѣм итд.

Глагол сѣшѣшѣм (сѣшѣшѣм) (sauver) гласи овдје: сѣшѣшѣшѣм, сѣшѣшѣм и иде у VII врсту.

б) Дуї наставак презентске основе:

уљезѐм, ддведѐм, ддвезѐм, здиѐрем, надиѐрем, иџдуиѐрем, дднесѐм, илдиѐм, одлвѐиѐм, бодѐм, седѐм (и сложенице), среџиѐм (среџиѐм и сложенице), иџнѐм, једѐм, іребѐм, обрешѐм, иџчѐм (и слож.), рџчѐм (рџчѐм и слож.), меџиѐм се (од мџсти се), иџчѐм (и слож.), лџжѐм (лџжѐм), диџнѐм (и слож.), мрѐм, умрѐм, изумрѐм, ирџсиѐрем, иџдуврѐм, дџрѐм (одрѐм итд.), жсдѐрем (ирџжсдѐрем и ирџжсдѐрем итд.), рџзайнѐм, наџнѐм, наџсѐм, кунѐм (ирџкунѐм итд.), диџмѐм (ирџоџмѐм итд.), узмѐм (зџузмѐм итд.), иџжњѐм (ирџжњѐм итд.), наџмѐм, иџѐм (наџиѐм, иџиѐм и иџидѐм итд.), биџнѐм (и биџѐм) итд.

II врста:

а) Кратак наставак през. основе:

сиѐм (сиѐу), виѐм (виѐу, иџвиѐм итд.), бриѐм (бриѐу, иџбриѐм итд.), бџем (бџу), иџѐм (иџу) итд.

б) Дуг наставак презентске основе:

дрѐм (идорѐм и иџдорѐм), сѐм (иџсѐм итд.), смџѐм се (али наџмиѐм се, зџсмиѐм се), иџкѐм (нема чѐм и иџкам; иџзайкѐм), бџрѐм (обџрѐм итд.), иџрѐм (ирџиџрѐм итд.), зџвѐм, ирџзовѐм, дџзовѐм итд.) итд.

Облици глагола *рџаџи* прешли су у VI врсту: *рџѐм* итд. Нема у овом говору *женѐм*, већ само *иднѐм*, али има *ирџинаџи* — *ирџинаџм*, што такође иде у VI врсту, и *ирџидниџи* — *ирџидниџм*, што иде у VII врсту.

III врста:

Наставак презентске основе увијек дуї:

иџнѐм, иџиџнѐм, сиџнѐм, оданѐм, обиснѐм, ирџснѐм, сиџанѐм, наџџнѐм итд.

IV врста:

Готово сви глаголи ове врсте имају *краџак* наставак презентске основе:

чуџм, иџуџм, криѐм, лиѐм, риѐм, шиѐм, миѐм, иџиџиѐм (иџсиџиѐм итд.), виѐм, одбиѐм, куџуџм, иџрџуџм, вџџруџм, миџуџм, иџиџиџуџм, кџџџм, бџџџм, даџм, каџџуџм, доџџџуџм, забрџџуџм, закџџџуџм итд.

Тако је и у свих сложеница: зџлиѐм, ирџдлиѐм, улиѐм, иџдрџиѐм, сџшиѐм, ирџиџиџиѐм, умџѐм (разл. од умџѐм), рџзџџиѐм итд.

И овдје је, као и у свим другим случајевима, дуг посљедњи вокал у 3. л. мн.: чуџуџ, иџиџуџуџ, даџуџ, забрџџуџуџ итд.

Само два глагола ове врсте имају у презенту дуго *е*: то су *биџиџи* (*battre*) — биџѐм и *иџиџи* — пиџѐм, али *убиѐм*, *попиѐм*, *иџпиѐм* итд., в. горе.

V врста:

Вокал презентске основе увијек је дуї: *иџиџиѐм*, *мџжѐм*, *скџчѐм*, *сиџруџжѐм*, *јџиџиѐм* (од *јџти* < *јаати* < *јахати*; гл. *јакаџи се* иде у VI врсту), *ниџѐм*, *виџѐм*, *меџѐм*, *иџдџѐм*, *каџиџѐм*, *зџбџѐм*, *рамџѐм*, *дџзџџѐм*, *иџиџиѐм*,

Завршни вокал прилошких компаратива редовно је дуг: *мање*, *сибрије*, *јаче*, *лакше*, *пошћеније*, *паметније*, *теже* итд.

Ту дужину имају сви прилози формирани наставцима *-ице*, *-ке* и др: *облимаце*, *нечице*, *крадомиче*, *илвачке*, *сиоћке*, итд.

Сви прилози на *-ски*, *-чки*, *-шки* итд. имају краatak завршни вокал: *ључки*, *српски*, *јуначки*, *нашки*, *бучки*, *дјдучки*, *иднашки*, *идишбјски* итд.

16. — Сви глаголи типа *јрдћерајши* имају двојакe форме у радном придјеву у свим облицима сем м. р. у једн.: *јрдчијала* — *јрдчијало* — *јрдчијали* — *јрдчијале* — *јрдчијала* и *јрочијала* — *јрочијало* — *јрочијали* — *јрочијале* — *јрочијала*.

17. — Глаголске именице имају редовно дужину предпоследњег слога: *ношење*, *вођење*, *илдање*, *ицијање* итд.

18. — Чешћа је дужина на самогласнику *и* у форманту *-ић* у дециминативима него у ВД: *вљетрић*, *вирћ*, *јрсћ*, *рибић*, *црвић*, *бучић*, *јаћ*, *весић* итд.

Има подвојености и у Вука (*јрадћ* : *јрадић*) и у Ускоцима (*вљенчић*: *вљенчић*), па отуд и у парадигми: *јрадића* и *јрадића*, *вранчића* и *вранчића* у Вука, и *вљенчића* и *вљенчића*, *брчића* и *брчића*, *брчићи* и *брчићи* у Ускоцима.

19. — Вукове именице типа *врајдан* овдје су обично без завршне дужине: *врајдан*, *ђавдан*, *рамазан*, *сирдан* и сл.

Тај суфикс (*-ан*) увијек је дуг у Ускоцима ако му претходи кратки силазни акценат: *Радван*, *Мирован*, *Јадван*, *срђован*.

Име *Душан* било је (а и сад је у доста случајева) са дугим *а*: *Душан*, (*Душана*, *Душану*, *Душане* и сл.).

20. — На мјесту дугоузлазног акцента у Вуковим именицама типа *дебјело* ускочке именице имају дужину (а акценат је прије *ње*, тј. тамо гдје је и раније био): *дебјело*, *чујавко*, *јдравко*, *Миличко* (В и *Миличко*) и сл.

21. — У великом броју народних говора скраћују се или редукују неке или све дужине које се чувају у књиж. језику. Овдје тога нема; напротив, те су дужине врло изразите и добро се чувају:

1) *врабаца*, *мајака*, *идиомака*; као што се види, у њему могу бити две дужине (*мајака*), три дужине (*кућерака*, *сидиуљака*), а може и једна: много *звјезда*, двијег *сијена*, десет *сноја*, преко *јбља* и *вода*;

2) *крџијак*, *јушијак*, *ливада*, *Црнибрак*;

3) *међа*, *људи*, *дчи*, *кдсиј*;

4) *лијеи*, *-а*, *-б*, *срдињи*, *-а*, *-б*, *кућњи*, *-а*, *-б*, *кудрји*, *-а*, *-б* итд.

5) *бљии*, *јдчи*, *мди*, *сијри*;

6) *жене*, *мајке*, *вода*, *мјке*, *јравде*, *илвае*, *сјране*;

ПРОЗОДИЈСКИ ОДНОСИ У ПРОКЛИЗИ И ЕНКЛИЗИ

23. — У ријечи је обично наглашен један слог (*жѐна*), ређе два (*најодјоворниј* поред *најодјоворниј*), *рѝсамо* (узвик за тјерање краве рѝсуље на ову страну), а врло ријетко сваки слог или више њих (*Сиднишд* у дозивању).

24. — Прозодија се, међутим, не ограничава само на индивидуалне ријечи. Дешава се често, у везаним изразима, реченицама и сл., да индивидуална ријеч изговорно веже за себе друге ријечи, обично ситне, у извјесне изговорне цјелине, које се у лингвистици обично називају акценатским цјелинама.

25. — Треба напоменути да се акценат у нашем језику преноси на проклитички материјал по истим акценатским законима по којима се преноси у оквиру једне ријечи. Кад ово кажем, мислим првенствено на новоштокавски четвороакценатски систем, тј. силазни акценти (^ и °) на првом слогу ријечи преносе се на проклитику углавном у виду узлазних (*овас* > *овас* : на кућу > *на кућу*); исп. и старо *на воду* : *женд* — *жѐна* (на неким теренима с непренесном акценацијом). То је сасвим природно кад се има на уму да се „изговорна“ цјелина акценатски понаша као појединачна ријеч.

Важно је питање је ли преношење акцента на проклитику — обавезно у нашем књижевном језику. Новоштокавски говори се не понашају једнако у том погледу. Говори на сјевероистоку (шумадијско-војвођанска зона) нијесу досљедни у овом преношењу акцента, док је у говорима на југозападу и западу (сјеверноцрногорско-херцеговачко-босанска зона) то преношење углавном заступљено. Једини изразитији изузетак од те глобалне дистинкције јесте понашање негације *не* у проклитичком положају: на њу се готово редовно преноси акценат, особито у презенту, и у сјевероисточној и у југозападно-западној зони: *не слушај*, *не ради*, *хидо-не хидео* итд.

Услѣд тога преношење акцента на проклитику није обавезно у нашем књижевном језику, тј. данас је књижевно и *у њѐу* и *у њѐу*.

26. — Ускочки говор спада у говоре у којима је преношење акцента на проклитику редовна појава:

у ибви разред, *тридес и осморо*, *двддес и ибво*, *на локоу*, *на нашу локву*, *Не звдм се мѧ Брђани иѧ хеѧе*, *и ишј*, *и шмо*, *од судбине*, *на илаѧу*, *на воду*, *у ширину*, *на рѧку*, *на бри'еи*, *у камѧ* затуца, *нѧшта лѧ'ело на нѧј*, *Не би га Тушиња зајазила*, *у ирад*, *на лѧкаи*, *небу иѧд облаке*, *Отишо у свайове*, *Бѧла два браша*, *ѧвиг иѧи краѧа* итд.

То ипак не значи да је ова појава апсолутна. Од ње се може одступити у случајевима истицања или ако је равнина изговора глађа без преношења акцента (тј. ако израз с пренесеним акцентом није, тако рећи, „уигран“) или ако постоји било који други разлог којим се одступа од редовног тока говора:

двѧ'е куће и *двѧ'е куће*, *два дѧна* и *два дѧна*, *иѧд нашѧм кѧћѧм* и *иѧд нашѧм кѧћѧм*, Она е *бѧ* [=без] *срећѧ* и: Она е *бе срећѧ*, Рѧда е да *и јѧ* иѧм и: Рѧда е да и *ја* иѧм, *и* днѧви *и* ноћи (*и* ноћи) и *дѧ'ѧви* и *нѧ'и*, *Нећу да ме вѧче за нѧс* и *за нѧс*, *ири жѧиѧима* и *ири жѧиѧима* итд.

Док је, рецимо, *камѧ* *на* *камѧ* редовно, готово да је обичније: *нѧшта бес камѧ* *у* *дѧм*. Исто тако, тј. кад се свака ријеч наглашава, преношења акцента нема, разумије се:

и *за свѧкѧ* *сѧкѧѧѧ* *вѧтра* *жѧивѧ*. — *Удѧри* *у* *стѧ* *коѧвитѧзѧ*. — *Забави'о* *се* *о* *стѧ* *свѧи'ѧ* *гѧдѧилѧ*. — *Мѧлош* *је* *јѧтрѧс* *и* *збачи'о* *дзѧ'ѧ* *бѧбине* (место редовног: *двѧ'ѧ бѧбине*). — *Пуца* *дѧрво* *и* *камѧ*. — *У* *два* *крѧка* *и* *скочи* *и* *с* *куће* (поред *у* *два* *крѧка*).

Оно што Б. Николић (ОМНА, 37) констатује за Шабац може се мирно рећи и за Ускоке, наиме ако се нешто ради брзо, како не треба, рећи ће се: *Свѧ* е *ѧн* *тѧ* *урадѧ'о* *на* *брзину*, али кад се „некоме саветује да пажљиво вози“, рећи ће се: „*Пазите на брзину*“. Разлика коју Ј. Вуковић (АГПД, 234) даје за Пиву и Дробњак (*на бисѧрину*, али *на бисѧрине*, *за дебљину*, али *за дебљине* и сл.) не одговара ускочком говору. Овдје се редовно каже *на бисѧрину* и *на бисѧрине*, *на ведрину* (Окрѧнуло се *на ведрину*), а није искључено ни *на бисѧрину* и *на бисѧрине*, *на ведрину* и *на ведрине*.

27. — У новоштокавским говорима постоји двојако преношење акцента на проклитику: старо и ново. Б. Николић (ОМНА, 35) те двије врсте преношења назива *и* *прасловенско* (старо) и *срѧскохрѧајско* (ново). Старо се преношење јавља и у староштокавском и у новоштокавском, а ново, разумије се, само у млађим новоштокавским говорима. За старо преношење А. Белић (РД, 40) вели да је то прасловенска појава и да вреди за све словенске језике и све наше дијалекте.

ИМЕНИЦЕ

28. — У ускочком говору имамо старо преношење у именица м. р. као *ирад*, *бої* и сл., гј. у именица м. р. *о/јо*-основа са старим силазним акцентом (^ или ") на првом слогу:

у *ирад*, на *ирад*, *ирѣко* *ирада*, *џа* *ирада*, *дд* *лакша*, *дд* *лакша*, на *лакаш*, на *лакшове*, на *брѹс*, у *вѣк*, *џдд* *враш*, на *враш*, за *враш* (Обрнула ти се уста за *враш*!), за *врашове*, *дд* *џришша*, *дд* *бџзда*, на *џлѣс*, у *боїа*, за *боїа*, *џд* *боїу*, *џдд* *ббї* *јакї*, на *боїа*, у *мѣд*, *џдд* *ббр*, за *ббр*, *џа* *бора*, *џзнад* *бора*, *џдред* *бора*, у *џнџ*, *џдд* *облѣке*, за *сџожѣр*, *кѣмѣн* у *дбм*, *Ўмриг* *џ* [=од] *дроба*, за *џојѣс* и за *џѣс*, *џа* *џојѣса* и *џа* *џојѣса* (Тргни лѣвѣр *џа* *џојѣса*), на *снѣїеї*, *џд* [=џод] *снѣїеїом*, *џснѣїеїа* (< из *снѣїега*), за *лѣда*, *џ* [=од] *снѣїеїа* (Нѣ може се *џ* *снѣїеїа* проѣ прага), за *лѣда*, у *џлѣс* (Упроѣ плѣс у *џлѣс*), на *бриѣїеї*, *џдд* *бриѣїеїом*, *џс* *џора*, на *џор*, у *џбр*, *џрѣ* [=пред] *џором*, на *џорове*, у *рѣд*, на *дѣр*, на *лѣд*, *џз* *џџба* (Нѣ видѣ *џџ* се *дчи* *џз* *џџба*), у *рѣд*, *крѣза* *џид* и *крѣзџид* (< кроз *џид*), *џсџо* [=испод] *џџда*, за *џосша*, у *џосше* итд.

Поред на *лакаш* чује се и на *лакаш* (ново преношење).

И именице као *мѣсѣц*, *кѣнџѣр* и сл. имају силазни акценат на про-
тици:

на *кѣнџѣр*, на *мѣсѣц*, у *бџџѣк*, у *арлѣк*, за *џавола* (Удѣ се *џѣвѣ* за *џавола*), *џ* [=од] *џавола*, на *џавола* (На *џавола*) *дѣсї* се *ноџе* *нако*
мѣнѣ), *џд* *џаволу* (Свѣ *џде* *џд* *џаволу*), *џ* [=од] *Дунѣва* *дд* *мора*, у *дуѣр*, у *кѣмѣн*, на *кѣмѣн*, *џдџ* *кѣмѣн*, за *кѣменом*, *џдред* *камена* (и *џорѣд*
камена и *нѣ* *камена*), *џѣвѣјка* *џддѣ* *џрсѣеном*, у *вѣзѣџк*, на *џламѣн*,
на *зѣџџд*, у *сѣџшове*, *рѣпа* *бѣс* *кѣриѣна*, на *јурџш*, на *јѣсѣн*, *џдд* *бусѣном*,
у *џриџѣј*, у *сѣџлѣк*, *џ* [=џз] *сѣџлѣка*, *џз* *дѣна* у *дѣн*.

Али овдје има појавѣ и новог преношења: на *џрошѣк*, на *вѣџџѣру*
(и на *вѣџѣру*), у *вѣџѣр* (и у *вѣџѣр*) и сл.

У лок. једн. ове и сличне именице могу поред пренесеног акцента имати и акценат ном.; у *снѣїеїу* (у *лѣду* и *снѣїеїу*) и у *снѣїеїу*, у *џџѣїџџу*
(у *џџѣїџџу* младости) и у *џџѣїџџу*, на *мѣсѣџу* и на *мѣсѣџу*, у *облѣку* и у *облѣку* итд. Форме као у *облѣку*, на *џџѣїџџу* и сл. нешто су чешће. Кад се на првом слогу налазе нови силазни акценти (^ и "), тада имамо и ново преношење:

на *раш*, на *крѣј*, *дд* *браша*, за *браша*, у *браша*, у *кѣнѣнѣн*, *џсна* (< из *сна*),
крѣсан (< кроз *сан*), *крѣза* *сан*, *дд* *Брѣѣнѣ*, *дд* *Рѣсѣ*, у *џлѣч*, за *сѣѣрѣѣѣ*,
у *Турѣке*, *Бѣјати* се *џ* [=од] *Турѣкѣ*, *кѣд* *Мѣлоша*, на *Уроша*, на *ујѣѣѣ*,
џрѣд *дѣлѣвѣ*, *џ* [=џз] *Шарѣнѣ*, *бѣ* [=бѣз] *скѣруѣѣ* и *бѣ* *скѣруѣѣ*, *бѣѣѣ*
ѣѣѣ, *бѣз* *волѣвѣ*, *џ* [=од] *џорѣвѣ*, у *Нѣшѣѣѣ*, на *дѣлану*, на *дѣлѣн*.

О случајевима какви су *дѣд* *дѣна*, *злѣѣѣс* и сл. в. нѣѣѣѣ.

29. — Оба преношења заступљена су и код *о/јо*-основа с. р.:
џд *џџѣ*, на *џџѣ*, *џс* *џџѣ*, *џрѣѣѣ* *џџѣ*, *џ* [=од] *злѣѣѣѣ*, у *злѣѣѣѣ*, на

зла̀шо, (Идѣ злѣто на злѣто), на *сиѣно*, *дѣ* [=без] *сиѣна*, *са сиѣна*, *дд мѣса*, *у мѣсо*, на *мѣсо*, *ид шиѣлу*, на *шиѣло*, *у коло*, на *море*, *ири мору*, *и́рѣко мора*, на *лѣшо*, *из јуи́ра*, *у дрво*, на *дрво*, на *брдо*, *идред брда* (и *иорѣд брда*), *уз брдо*, *у око*, на *око*, *из ока*, на *млѣшио*, *у срце* (Пуца́ срце у срце), на *срце* (Пала ми на́ка ту́га на срце), *д* [=од] *срца* (Одѣи *д* тора, одѣи́о ти се кѣс *д* срца!), *у језеро* итд; али: *дд слова* *дд слова*, *у дрво* (поред *у дрво*), *ид јуи́ру*, за *и́рло*, *ид и́рлу*, *дд и́рла* (глиба́к дд грла), *у жи́шо*, на *жи́шо* (Не дај кдокошкѣма на житто), *исидд жи́ша*, *међу жи́ша*, *д* [=од] *жи́ша*, *иовр жи́ша* (експресивно: *иовр жи́ша*), *ид жи́шима*, *ири жи́шима*, *у блашо* итд.; затим: *у сѣнце*, на *сѣнце* (Изнеси њлине на сѣнце), *ид* [=под] *сѣнцем* (Нема́ га кѣчкѣ по сѣнцем), *ид сѣнцу*, *из сѣнца*, *иорѣд сѣнца*, *из Бѣрја*, *ис Корѣи́а*, *исела* (< из села), *ис кблѣ*, *у ребра*, *ид сѣлима*, *ис ийса́ма*, на *лишиѣ*, *из лишиѣ*, *идд лишиѣм*, на *зло*, *бѣзибени́а* [=без згибени́а], на *здрѣвѣ* (На здрѣвѣ ти се долазѣло), на *рамо*, на *и́роблѣ*, *дд сиби́ља*.

Прилошки изрази *из јуи́ра*, *уз брдо* и сл. могу бити прилози и формално: *изјуи́ра*, *узбрдо* и сл., али, као што се види, не мијењају своју акценатску природу. Интересантно је напоменути да се каже *изјуи́ра* (дакле са силазним акценатом на проклитици), али се овдје не каже *ид јуи́ру*, већ *ид јуи́ру* (По јутру се дан познае).

Слични су односи и у именицама с. р. са проширеном основом: *дд јаи́њеша* и *дд јаи́њеша*, *дд јареша* и *дд јареша*, *ди́и крмеи́а* и *ди́и крмеи́а*, *у дебе*, на *дебе*, *дд времена* и *дд времена*, на *бреме*, *у виме*, на *име*, на *ишѣме*, *у сѣме*, на *небо*, *у уо*, *у љубреи́у* и *у љубреи́у*, зрно *ид зрно*, *из и́робља*, *из и́робља*, *у шиѣшио*, *дд и́рожѣа* и *дд и́рожѣа*, *дд и́вожѣа* и *дд и́вожѣа* итд.

Као што се види, у овој категорији има доста колебања.

Пл. тант. *вра́иша* и *ле́жа* имају двојак однос према предлогу испред себе: 1) или преношења нема: на *ле́жа*, на *вра́иша* (као на *усѣа*, о *миѣни*), 2) или преношење постоји: на *вра́иша* (Бану ко вљѣтар на *вра́иша*), *низ ле́жа* (Свѣ ми на́ки мравци *низ ле́жа*). Рекао бих, ипак, да је на *ле́жима*, на *вра́ишима* редовно, а на *ле́жима*, на *вра́ишима* по изузетку.

30. — Акценат се преноси као *˘* и код именица ж. и м. р. *а*-основа кад су оне у ак. једн. или множ. имале старе силазне акценте на првом слогу:

на *воду*, *у воду*, за *косу*, *у земљу*, на *сна́ју*, за *ноѣ*, *у ноѣ*, *у иланѣну*, на *војску* (Одошѣ на *војску*), за *дѣшу*, (За *дѣшу* ти, па како *ди*), *у илѣву* (Загрми́о ти грѣм *у илѣву*!), *у Гла́ве* (Идѣмо *у Гла́ве*), *уза си́рѣну*, *низа си́рѣну*, за *зѣму* (Ово њемо за *зѣму*), *ид зѣму* [=под зѣму], *крѣза земљу* (исп. *крѣза ље*), *крѣземљу* (< кроз земљу), на *земљу* (ни на небо ни на *земљу*. — Пѣло не́бо на *земљу*), на *зѣму* (Оѣеш ли на *зѣму* у Би́оград?), на *и́ране*, на *срамои́у*, на *ледину*, *д ледину*, *низ и́реду* (Шѣла да скѣчи *низ и́реду*).

Ево и примјера за ново преношење:

иза куће, исиди куће, у кућу, у кућама, ирди кућом, на кући, за кућу, око куће (и око куће), иорди куће, од мајке (гд ко од мајке рђен), на мајку (Метнула се на мајку), у Америку, у армију, из Бара, у Барама, на седницу, на мббу, у Босну, у задрују, на јабуку, на шливу, и шљива (Има и шљива ддсти), на иродају, од шљива, ис каршиа, у цркви, у цркви, ир [=пред] црквом, и билька (Чдек се омлађуе као и билька), на вреће, у врећама, у врећу, и [=из] службе (Ишћерали га и службе), у ваиру, на ваиру, у завалу, ни муу, од муа, иди иодину, на иодину, на иодину, за Зорку, у Јулке, д Јули (О Јули свй најљепше гдворе), изаседе (< из заседе), на Ласиу, иди Ласиви, у вилице (Камён му у вилице), и шумё (< из шумё), иди крушку, иди краву, бёж њивё, бёж њива, у њивама, исиреё (< из стрее), д [=од] шакё (Одмљерй му д шакё дд лакта), у срећи (Бидни умљерен и у срећи и у несрећи), бё [=без] среће, д [=од] среће, у иишу, од судбинё, у боцу, ис шеће, у шећи, ко [=код] Зорке.

О појави ири куће и сл. в. доле.

Као што ћемо видјети доцније, именице типа висина различито се акценатски понашају, па је и питање преношења акцента на проклитике неунедначено. Док је готово редовно у висину, дотле је само у сланину. Оваквих појава има још доста.

31. — Ево и примјера за старо преношење акцента на проклитику у именица ж. р. *i*-основа: на ној, иэд ној, иред ној, за ној (Прожаивљела сам десет ноћи за ној), у ној, од илади, у јесен, бёсоли (< бе соли), у йомој, на одмој, у мас, на час, у слас, у кос, у косиш (Ударило ти у косиш!), на ривеч, за ривеч, ди иамёш (исл. и прил. идиамёш), од радосиш, од жалосиш, иди [=под] сшарбс, у младбс, на крв итд.

Именица *мисб* преселила се једним дијелом у другу групу, не на *мисб*, већ на *мисб*, у *мисб* и сл., али и на *мисб* (Ниће ми било ни на *мисб*). Двојако се донаша и им. *ириомој*: у *ириомој* и у *ириомој*.

Ево примера и за ново преношење: на смриш, у смриш, ире [=пред] смриш (Прё смриш му се дбљену лице), у вёрби, на Благовиес и сл.

Као што је речено, каже се: на смриш, у смриш, ире [=пред] смриш, али се не каже иди смриш, већ ио смриш, не у смриш, већ у смриш, не од смриш, већ д [=од] смриш (О смрти се не побљеже). Исто тако у крви.

ЗАМЈЕНИЦЕ

32. — Облици мене, шебе и себе увијек имају тај акценат. Нема преношења акцента на једносложне проклитике: за мене, до мене, у мене, за шебе, ири себе, на шебе, иди шебе, ни мене, ни шебе, и шебе, и мене, бес шебе итд.

Тако је и ако је проклитика бесложна: *к мене, к њебе, к себе, с мене с њебе*.

Ако је пак приједлог двосложан или вишесложан постоје двије ситуације:

- а) или је он (приједлог) акценатски неутралан: *пored мене, изнад њебе испод себе, између себе, између себе, испред мене, испре њебе, испред себе, око мене, исто (=испод) себе* итд.;
- б) или је први слог приједлога под краткосилазним акценатом: *идред мене* (Ја сѣдок, кад змѣа пored мене!), *испре мене, више мене* (Једно се брдо обрете више мене!), *ниже мене* (Пуче пушка ниже мене), *идре њебе, идре себе, изнад мене, иза мене, идред њега, изна њебе, изнад себе, мимо мене, међу себе, иза себе, око мене, исто себе* и сл.

Ако је овакав приједлог настао синтагматским путем, акценат је на првом слогу: *уври мене, уври себе, идкрај себе* и сл., — уколико израз није експресиван: *уври мене, уври себе* и сл.

33. — Одрична ријечца *не* ненаглашена је (не разгледā) или наглашена: *нѣ ја, већ ти*. Ако се она као наглашена нађе испред замјеница *ја, ти* итд., онда свака ријеч у том споју може задржати свој акценат: *нѣ ја, нѣ ти, нѣ она* итд., али се дешава да се акценат замјенице неутралише па се добивају spojeви: *нѣја, нѣти, нѣон, нѣона, нѣоно, нѣми, нѣви, нѣони, нѣоне, нѣона*, који значе исто што и *не*: А. Јеси ли помузла краве? Б. Нѣја [=не]. А. Нѣти бдгами! — А. Јесу ли ти покосили ону ливаду у Главама? Б. Нѣони [=не], итд.

Једина је разлика између ових облика и *не* у томе што је *не* неосетљиво у погледу лица, док се облици *нѣја* итд. везују за одговарајуће лице. Не може рећи *нѣти* и сл. кад неко пита *Јеси ли њо?*, већ само *нѣја* ако на то питање одговара саговорник, тј. прво лице.

34. — Редовно је преношење акцента на проклитике кад је ријеч о пуним, наглашеним облицима личних замјеница:

у: *у ње* (али, наравно, *у њега, нема у њега или у њега*), *у нас, у вас у њу, у њи, у нама, у вама, у њима* итд.;

до: *до ње* (али *до њега, не до њега, до њега*), *до нас, до вас, до њи*;

из: *из ње* (*из њега*), *из њи, из вас, из нас* итд.;

на: *на њу, на њј, на нас, на вас, на њи, на нама, на вама, на њима* и сл.

Па онда:

ид њј, за њу, ид њу, од вас, од нас, код нас, код њи, ид њу, од ње, за ње (Овѣ е за ње), *ид нас, крѡж њи, уж њи, ид њима, са нама, са њим* итд.,

Затим:

за њима, међу њима (Не знам како се обретога међу њима), са
мнџм, њре [=ѡред] шѡбѡм, ѡд [=под] шѡбѡм, ниж њу, ѡдда мнѡм,
са шѡбѡм, ѡд [=под] собѡм, ѡре шѡбѡм.

Итд.

Ако је приједлог двосложан или вишесложан, тада обично имамо:
ѡдред ње, ѡдред нас, ѡдред њеѡа, ѡза њѡи, ѡдред вѡс, ѡдред њѡи, ѡреко њѡи,
међу вѡс итд.;

или је приједлог ненаглашен, а замјенички облик задржава свој акценат
као и горе (ѡред мене): ѡред ње, ѡред нас, ѡред њѡи итд.

Кад су у питању енклитике, онда имамо више случајева:

а) Једносложни приједлози готово увијек су под дугоузлазним акцен-
том (/) пред енклитикама *ме, ѡе* и сл :

на : *на ме (на ме се), на ѡе, на се (на се се), на нас, на вас, на њѡи, на
њѡа, на њу* итд.;

за : *за ме, за ѡе, за се, за нас, за вас, за њѡа, за њу*;

у : *у ме, у ѡе, у се, у њу, у нас, у вас, у њѡи, у њѡа, у ве [=вас], у не
[=нас];*

ѡ : *ѡ ме, ѡ ѡе, ѡ нас, ѡ вас, ѡ њѡи, ѡ њѡа, ѡ њу,*

Кад је проклитика двосложна или вишесложна, акценат је кратко-
силазни (˘) на првом слогу. Овдје је ријеч о приједлозима типа *ѡдѡ*
(тј. *ѡд* с дугим непостојаним *а*): *ѡдѡ ме, ѡдѡ ѡе, ѡдѡ се, ѡдѡ њу, ѡредѡ се,
ѡредѡ ѡе, ѡдѡ нас, ѡдѡ њѡи, ѡдѡ се, ѡредѡ њѡа, крдѡ њу, нѡзѡ њу, нѡза
њѡа, ѡредѡ ве, ѡредѡ не, ѡѡремѡ се и ѡѡремѡ се* и сл.

Овима се прикључују и примјери као: *међѡ се, ѡзмеђѡ се, међу нас,
међу њѡи* итд. Уз приједлоге као *ѡред, ѡко, до, од* и сл. тога нема. Ако
се лијепо слаже *за ме*, нико никад не каже *дѡ ме*.

Из наведеног материјала види се да облици *њу, њих* и сл. могу бити
енклитике.

35. — Ако није у питању истицање, онда је преношење акцента на
проклитику и сасвим обично: *ѡ ја, ѡ ѡѡи, ѡ ѡн, ѡ мѡ, ѡ вѡ, ѡ нас, ѡ вѡс,
ѡ њѡи, ѡ њу* итд.; затим: *нѡ ја, нѡ тѡ, нѡ мѡ* (Нѡ мѡ нећемо дѡћи, али:
А сад нећемо ни мѡ), *нѡ нас* итд.

Тако је и у другим приликама: *ѡ ѡамо, ѡ јѡш, ѡ ѡѡј, ѡ ѡѡ, ѡ сад* итд.

36. — У складу са акцентима замјеница *ѡвај* (ѡвѡ) и *ѡнѡј* (ѡнѡ) не
постоје облици *дѡ ѡвоѡ, дѡ ѡвѡ* и сл., већ само *од ѡвоѡ* и *од ѡвѡ*.

Примјери као *ѡ* [=од] шта (Ѣ шта е ѡѡѡ? — Ѣ шта се бѡѡш), *ѡѡѡ*
(Не зна ни зашто ни крдѡшѡ), *нѡ ѡѡѡ* (На што сам слѡ!), *ѡѡѡѡ* и сл.
указују на старо, а примјери као *ѡѡѡ ѡѡѡ* или *ѡѡѡ ѡѡѡ* (*ѡѡѡ ѡѡѡ*, ѡѡѡѡ.
— *ѡѡѡ ѡѡ* му вѡше без да му ѡзмѡ! — *ѡѡѡ ѡѡ* ти тѡсла? — *ѡѡѡ мѡрѡ*
штѡ е ѡѡѡѡ?), *ѡѡѡ е?* (ѡ *ѡѡѡ е?* и *ѡѡѡ е*, рецимо у одзивању: А. Ѣ
Јѡѡѡ. Б. *ѡѡѡ е?* и ли *ѡѡѡ е?* и ли *ѡѡѡ ѡ?*), *ѡ ко* (< и кѡ): *ѡ ко* ће да
ѡѡѡ? итд. — на ново преношење.

Појавама какве су *шид ће*, *шид ће* и сл. одговарају и примјери какви су: *иде ће* (А. Узеше ти ону ливаду. Б. Нек ме појаше *иде ће*), *иде ћеће* (А. Очемо да јавимо куд ни 'е воља! Б. Не звали се ма Брђани *иде ћеће*), *акд ће* (А. Очеће ти оног коња. Б. Обри ми брке *акд ће*).

О појавама као *кд зна* (: *кд зна*), *шид знам* (: *шид знам*) в. ндже.

Облици: *на шид* начин, *у шид* ливади, *д* [=од] *шид* (Дај ми мало *д* тога скдрупа, и *д шид*; исп. Стдгај те и питај), *у шоме*, *у шид*, *за шид*, *на шид*, *д* [=од] *иде* (И *д* те сам јачи. — *О* те не бдји глава. — На правди бдга, *бес иде* без *двѣ* поред *бес иде* без *овѣ* — овдје је без *овѣ* свакако аналошко, према *бес иде*), *у шу*, *у шид*, *у шиде*, *у шидем*, *у шиди*, *ири шоме*, *д* [=од] *шиди*, *на шоме*, *крдс шид*, *на нашу* локву, *у њену* главу, *на чид* (*на чид* трдшак?), *дд нечије* (*дд нечије* гдвѣди), *иза шид*, *ис шид*, *у чем*, *на чем*, *у свдј* (*у свдј* рд), *бѣж њиндга* знања, *бѣ* [=без] *свакдја* лгѣка, *са сваке* странѣ, и многи други ове врсте — представљају обичне појаве новог преношења.

Има случајева и старог и новог преношења у истој језичкој јединици: *на шид* свдѣт и *на шид* свдѣт.

Појаве каква је *шадка* и *шадка сивар* нема у Ускоцима, већ само *шадка* и *шадка сивар*.

ПРИДЈЕВИ

37. У Ускоцима имамо редовно новоштокавско преношење на проклитику:

на злѣ (и *на зле*) грање, *у злѣ* грање, *двдвѣка* *на исидоме*, *на иад* прескакала, *Пдшд* *на зб* гут (исп. и прил. *назбдиди*), *Ддшд* *у зб* час (исп. и прил. *узбчас*, *наузбчас*, *Одметнуо* се *д* [=од] *шурскѣ* власти, *Отишла* ти *душа* *у рајскд* насеље, *у царскдм* двору, *на здраву* рѣку, *у цид* свдѣт (и непренесено: *у цид* свдѣт), *ид цид* дан (поред *ид* *цид* дан), *на куиди* праг, *д Савину* дану, *у Биделд* Пдље, *у Крѣу* Јѣлу, *ис Крѣ* Јѣлѣ, *ис Трешиденово* брдо, *исид* *Трешиденова* брда (поред *исид* *Трешиденова* брда) итд.

38. — У прилозима насталим од префикса и позитива придјева с. р. преношење акцента врши се по старом или по новом принципу:

а) *насамо*, *убрзо*, *накриво*, *надесно*, *удесно*, *наидево*, *уидево*, *идирико*, *ужидо*, *идчидо*, *насудо*, *исиди*, *уидиво*, *идново*, *наново*, *начисидо*, *украидо*, *идздрави*, *наидиво* итд.;

б) *намало*, *здуидо*, *идиди*, *неидиво*, *нездрави*, *наздрави* итд.

39. — Компаратив и суперлатив се углавном понашају као и позитив: *на брзом* коњу — *на бржем* коњу, *у нискдм* мљѣсту — *у нижем* мљѣсту, *у доброд* чоѣка — *у бољѣ* чоѣка, *бдји* *дд* *бољѣ*, *у већдј* врѣћи, *дд* *најбољѣ* штдва итд.

Ваља напоменути да су доста честе појаве непреношења акцента са компаратива и суперлатива: *од најбољеї плѣмена, на бљижїи камѣн* и сл.

40. — Одговарајући прилози испољавају се у два акценатска типа: а) одвише, најбоље, сувише и сл.; б) пдвипше, пдјаче, пдбоље, пдбљижѣ и сл., као и одговарајући придјевци: *идјачїи, идбољеи, идбљижїи* итд.

41. — О појавама какве су *ѣурїиідан, у добрїиас* и сл. в. ниже.

БРОЈЕВИ

42. — Ево примјера за обје врсте преношења акцента:

А) *ид два, ид иїи* (Даж їм пд пѣт), *дд їри, д [=од] седам, за два* (Радїї за два), *на їри, на осам, на двое, за десїи, нї десїи, д [=од] другѣга* (Одмакните се један д другѣга), *тридесѣт и седам, двадесѣт и два, тридесѣт и осморо* и сл.;

Б) *у ирвѣ* (Он се рачуна у ирвѣ домаћине у Ћскоцима), *дїи ирвѣ* (Погордїо е дїи ирвѣ), *їридес и ирвѣ, двадес и иїи, за ирисїи, дд иладѣ, на иладѣ, на сїоїине, д [=од] двљесїи, сто насїи* итд.

Бројеви *сїидїина* и *иладѣ* понашају се као именице, јер јесу формално именице.

О примјерима *два дана, двїѣ куће* и сл. в. ниже.

ГЛАГОЛИ

43. — Од ријечи које улазе у сферу проклитичности глагола најчешћа је ријечца *не*. Овдје, прије свега, имамо појаве новог преношења:

не мош (Не мош ићи у вѣрѣш празне руке), *не можеш, не моїу, не дам* (Не дам нї дркѣ), *не да, не знам* (не не знам), *не радїм, не сїавѣм, не мїењају, не мїешају, не смїем, не шїенѣ* (Ако не шїенѣ, не ћерѣ га), *не моїнем* (Неѣу нако не моїнем нї зубом за камѣн), *не дїрај, не мичи, не мисли, не брїни, не виђеї, не море* (Не море да жїви), *не слушају, не ћаї, не шїавѣї, не сїїем, некошено, не биї, не би* (Он тѣ не би учїниѣо да га заколѣш: исп. доље не би, не би иї), *не бисмо, не мѣри, не младїсе* (Не ваља ка се кућа не младї), *пд заклѣну грлу, нї иљвѣло нї иїрѣло* (У кући ти нї иљвѣло нї иїрѣло!), *шїид знам* (Шїид знам ку су га ѣаволи ддрїїли), *и илїиїм* (Оћу да му бдљѣ и илїиїм поред и илїиїм) итд.

У овом говору је *водїм, не вѣлїм, не вѣлїш, не вѣлї, не вѣлѣ*. Исто тако *не вѣлѣм, не вѣлїш, не вѣлѣ, не вѣла, не вѣлају*.

Ријечца *не* може бити и наглашена и тада је обично под ` акцентом, а у каквој емоцији може бити и под другим силазним акцентом (А. Тїи си ми пѣарѣ лїваду. Б. Ма не):

А. Оћеш ли у планину? Б. *Нѣ*. — А. Имаш ли сто иљада да ми по-зајмиш? Б. Немам. А. Нѣ немаш, имаш бгами нѣ не даш! — А. Не умч'ем ја да се картам. Б. Нѣ не умч'еш! — А. Нѣшто нг'есам здрав. Б. Нѣ нг'еси, ето те ко бака. — А. Нѣ косим ја нѣ јадим. Б. Нѣ не косиш, кдсиш бдгами ко момак. — А. Неће доћи. Б. Нѣ неће. — Шта овѣ бѣ, нѣ бѣ га. — Нѣ бѣ Кршикапѣ. — А, нећу ја ноћивати оће, нѣ!

Ово преношење акцента на проклитику *не* врши се већином с презентских облика. Одрична ријечца *не* изговара се врло блиско, уско са глаголском обликом иза себе, отприлике онако како се изговарају префикси у сложеним глаголима. Зато се на њу досљедно преноси акценат у свим штокавским говорима с четвороакцентским системом, дакле не само на југозападу и западу већ и у сјевернијим, шумадијско-војвођанским.

44. — И у старом преношењу акцента на проклитику постоји више категорија. Док су у новом преношењу заступљени највише презент и императив, дотле овдје, у старом преношењу, претежни су други облици:

а) Са свих облика 2. и 3. л. једн. аор. који на првом слогу имају који од силазних акцената преносе се $\hat{\text{~}}$ и ~ као ~ на проклитику *не*: *нѣ даде, нѣ рече, нѣ сѣаде, нѣ донесе, нѣ уи'ече, нѣ ви'ђе, нѣ њомисли, нѣ роди гд'чна, нѣ свр'иш к нама, нѣ кр'ену на ври'еме, нѣ њуну вљ'етар, нѣ облеси, нѣ уи'ройас'иш* итд.

б) Ово је преношење редовно у одређеним врстама глаголског придјева радног:

Нѣ зва'ли се (поред *не звали*) ми Брђани те ћете! — *Нѣ до' му кум вод'ер.* — *Нѣ би'о* ја ко сам ако ми не платиш! — *Немо' тако, јад ин нѣ би'о.* — *Нѣ уни'о* жито, па по'сло. — *Бѣ си досад бѣла, јадна нѣ бѣла?* — *Нѣ бѣло* ти прѣсто мајчино мли'еко!

в) Тако се понашају и имперфекатски и аориски облици гл. *бѣти* (*être*):

нѣ би'аи, нѣ би'аше, нѣ би'асмо, нѣ би'ају (али, разумије се, *не би'аше, не би'ају* и сл.); *нѣ бљеше, нѣ бљесмо, нѣ бљеју* итд. поред: *нѣ бљеју, нѣ бљесмо* и сл.

г) Кад се ријечца *не* нађе испред пуних презентских облика глагола *ић'ети*, онда она пада под удар краткосилазног акцента: *нѣ оћеш, нѣ оће, нѣ оћемо, нѣ оћеше, нѣ оће.*

д) Са првог слога трпног придјева преноси се акценат на проклитику *не* као силазни у свих глагола који имају старо повлачење акцента на први слог: *Закл'ан, али нѣдо'риш.* — *Нѣусу'ио* мли'еко. — *Би'о* е *нѣдокл'аш.*

Слично ријечци *не* понаша се и ријечца *ни*: А. Слѣми'о Зекан нѣгу. Б. Ни'е ни до' бѣг, али Ни'е до'бра ни ви'јело.

45. — У сферу проклитичности могу ући и друге, обично ситне ријечи, додуше много ређе него *не*:

да :

da višu, da vidim, da vidimo, da viši, da idem (Вриџе ми 'е да идџм. — Нашишачи'о да иде на састанак у Крњу Јџлу. — О'не да узмџ дџо што имџмо), *da dam* (О'ну да дџм, али о'ну и да знам зашто и како) итд.

Преношење акцената на везник *da* доста је ограничено; непреношење је много обичније. Ускоку је много природније: О'ну *da dam* него: О'ну *da dam*. Обично се каже: Не могу *da illedam* ручак, а врло ријетко: О'ну *da illedam* ручак.

Ускочко *viši* — које је добивено од *vidiši* и које значи: *види, њо'ле-дај, видišи ли?* и сл. с узвичним карактером (Виш ти њџга!) — може имати испред себе везник *da*, али се не каже *da viši*, ни *da viši*, већ *da viši* (= дџи дџи видџш), што је, вјерозатно, послѣ дџца неутрвене свијести о презентској дџживи (видџш), ако није послѣ дџца могућност дџрукчијег изговора онџг *viši* — под дугосилазним акценатом: виш (Виш ти њџга), па одатле *da viši*.

ако :

Ако знам, знали ме јадџ! — *Ko* [= ако] *znam*, уби'о ме бџг! — А. О'ну да про'ћеруем бвце овудџ. Б. Пљџнуо ми у обрџз ако ћеш.

ђе :

Вџла ви џе чули и џе не чули!

ко :

А. Ми мџрамо овудџ да направџмо прџгон. Б. *Ko kame*, бџина му оца . . .!

шио :

А. О'не ли иџиј Мрџдеља обџг лџта? Б. *Šio znam*, бџна!

док :

А. О'не ли се иџи у Колашин? Б. Стџни *dok vidimo*.

нек :

Па нека иџг *nek idu*. — *Nek rade*, па ће имати.

и :

Зџто ти *u velu*. — Пџнешто травџ *u dohe*. — Зџто ти *u kame*. — Јџ сан [= сам] га пџ:о, те џу га *u jesu*.

46. — Кад проклитџка има више од једног слога, старо акценатско преношење врши се „на прескок“:

među lude, iznad nas, idred niš, među ruke (исп. *међу брађу, међу сџи'ење*), *ni na zemљу, ni na њо'е, u od бо'а, do у нџ, do у об* итд.

Кад су у питању дџе енклитџке, преношење на прескок може имати два вида. Порџд, рецимо, *ni na zemљу* и *do у нџ* каже се и: *ni na zemљу, do у нџ* (Остаћемо до у нџ). Осим тога каже се, разумџје се, и *ni na zemљу* и *do у нџ*.

ЈЕДНА АКЦЕНАТСКА ОСОБЕНОСТ У ПРОКЛИЗИ

47. — Свака ријеч може бити обезакцентована под одређеним условима у реченици, изразу и сл. Без акцента остају обично ситне ријечи — приједлози, везници и сл., али ова појава може захватити сваку ријеч, било у проклизи, било у енклизи, било негдје између почетка и краја израза и сл. Нпр.

а) почетак:

Би'о сам дошб (поред редовног: Би'о сам дошб);

б) крај:

А. Здрав, Милосаве. Б. Здраво *би'о* (поред: Здраво би'о); боже-мити помози [= боже ми ти помози];

в) средина:

нѐмōј, мōј рōдо (поред: мōј рōдо); Дај ми *мало* водѐ; Држи 'е кō *мало* водѐ на длану; Причүвāј ти ѓнō *мало* жѐнѐ (поред: мāло водѐ, мāло жѐнѐ); Дај ми *мало* качамака; Подигнуо *сирико* Ылг'а (поред стрико Ылг'а); Рад *мене* се не труди (поред: рад мѐне); ја љ ти (поред: ја љ ти); Не чини се *ли'епи'ег* данā (поред редовног: ли'епи'ег данā или ли'епи'ег данā); Прѐдо сам *нако* *десе* бравā (поред: дѐсет бравā); *ђевере* Лāзо (поред: *ђевере* Лāзо); *на два* (мāјку на вртāлку, оца *на два* коца, брата *на двоја* вратā), *свѣтлога* ми Пѐтра (поред: свѣтōга ми Пѐтра); *баба* Пљачкара (поред: баба Пљачкара); Нѐнемо бљѐжат, *већ* ако смо кўкавице; Ти *ништа* нѐ знаш *бе* [= без] *ишћо* глаш; итд.

Међу ријечима и изразима који могу бити акценатски и квантитативно неутрализовани посебно место заузимају ријечи које значе количину — бројеви и количински прилози:

десе данā (исп. десе товāрā и дѐсет товāрā), *десет* кōсā лѣвадѐ, *десе* друга (Косило ми 'е *десе* другā), *дваес* бравā, *ириес* овāцā, *десе* путā, *мало* кавѐ, *мало* жѐнѐ, Усирѣла *нако* *мало* сѣра, Те ја *нако* *мало* крпѐ навѐзи, *мало* имāња (Он ће ѓнō *мало* имāња зачас распућкати), *мало* сѣ'ена (Довуци ѓнō *мало* сѣ'ена љз Барѐ), стока (< сто ока, *стио* ненаглашено), поред *сид* ока, Чѐк љмā сāмо *двѣ* рўке, *двѣ* лāсте, *двоє* ђѐцѐ, Задржаће се *неколико* данā, Дај ми *колико* да презалогāйм, итд.

У ову категорију спадају и бројеви *шест* и *шес* и сл. — с акцентом ишчезава и дужина: *шест* бравā, *шест* данā (поред *шест* *сшосшнā* и *шест* *људѣ*), *шесати* (< шес сати), *дваесѐд* годѣнā (Упрцо у *дваесѐд* годѣнā) итд.

48. — Могућност да ријеч или израз остане без акцента условљава неке специфичне видове преношења акцента у ускочком говору. Ево примјера поређених по структури:

Иридјев и именица :

злò јуџиро (< злò јутро > зло јутро > злò јуџиро) и им. злòјуџиро (Злòјутра, лџуди!), добрò јуџиро и добрòјуџиро (Вџеће дн свде добрò-јуџиро), добàр вечè, добрò вечè, добàр дàн, добрò нòј, злџчас (< злџ час > злџ час > злџчас), добрџчас (Добрџчас ти нà пџт), па и узлџчас (поред у злџ час, удобрџчас и у добрџ час, свè лџшо (Бџ'о е бџе свè лџшо), вàз дрàйу нòј, сву дрàйу нòј, вàз бџ'елџ свџ'еџ (поред вàс бџ'елџ свџ'ет), вàз дуџи дàн (поред вàс дуџи дàн), вàз дрàйò лџшо (поред вàс дрàйò лџшо), суџри дàн, Свџџилџ'а (< свџџи Ылџ'а), свџџи Пџтар (< свџџи Пџтар) итд.;

замјеница и именица :

онџчас, џàчас, свакџ час и свакџчас, ону нòј (поред ону нòј) и др. ;
број и именица :

један : један дàн, један сàџ, једну нòј, једну краву, једну уру, једну вечен (Бџ'о е бџе једну вечен), једнè јодинè, једну јодину, једнò јуџиро ;

двà (и двè) : двà сàџа (Мџчџ'о се двà сàџа), двà браџа (о двà браџа ђџца), двà камена, двà џлàсџа, двà мџџра, двà дàна, двà мљесџа, двџ'è куџе, двџ'è ноџи, двèò чџлàдџ, двà вука, двà мљесèца (Рàдџ вèј двà мљесèца), двџ'è јодине, двџ'è рџке (Чòек џмà сàмо двџ'è рџке), двџ'è шаке, двџ'è краве (Ымàм нàке двџ'è краве), двàџџџ, двà џџџа, двà сџџàрa жџџа;

џри (џрде) : џри браџа, џри сàџа, џри дрџџа, џри куџе, џри џлàве, џроè џелàдџ, џроè мачàдџ, џри јодине (Прòшле су отàдà џри јодине), џри мљесèца, џри мљаде (< трџ џлàде), џри жаџџџа, џри мџмчџџа (исп. џри мџмчџ);

чџџири : чџџири браџа, чџџири мљесèца, чџџири куџе, чџџири жаџџџа, чџџири џлàсџа, чџџириџџџџ, чџџири џџџа;

џџџ : џџџ јодинà (Бџло мџ 'е тàдè џџџ јодинà), џџ дàнà, џџџ кџџà, џџџ мљàдà, џџџ динàрà, џџџ јуџàрà, џџџ џàрà, џџџ сџџџџџ;

џџџ, сџдàм, дсàм, дџџџџ :

џџџ кџџà, сџдàм мљàдà, сџдàм браџà, осàм кàрàџџà, дџџџџ срџџà, дџџџџ круџџàкà ;

дџсèџ, двèс, џриес и др. :

дџсèџ кџџà, дџсèџ јодинà, двàс кџџà, двàс џџвàрà, џриес кџлà бџчè, двàдџсèџџџџ јодинà (поред двàдџсèт пèт годџнè и двàдџсèт џ пèт гòдџнà), дџсèд јодинà итд. ;

сџд :

сџд кџлà, сџд џџвàрà сџ'ена, сџд јодинà (Жџвџ'о е сџд годџнà);

број и број:

седам-осам, двайри, чейри-пеш, пшес (< пет шест),
двешри, двошров итд.;

замјеница и глагол:

шид уради (поред шид уради), кд кажс (поред кд
кажс), шид би итд.;

приједлој и именица:

крај куће (али, наравно, крај кућа), крај локве, јодн
нйве, јокрај шљиве и сл.;

приједлој и замјеница:

себешој (< себет тогај);

прилози:

ђеђе, кужкамо, ирекдсуира, ирбсуира, сушрадџн итд.;

неодређене замјенице:

ђеко, ђешшо и сл.;

разни (стихотупи, скамењени) изрази прилошкој, узвичној и сл. карак-
тера:

ддбддџ (= куд), ђемудрајо, какојудрајо, најдшуйи,
идмајабди, узбчас, наузбчас, најјодноју, дајбоже, коешийез
(< кд је витез > ко е витез > ко е витез > коешитез),
кршиандво (< крст и андрво) и сл.

Класификација категорија ове врсте преношења акцента могла би
се извести и другачије него што је овдје учињено, тј. на разне начине —
према врсти и мјесту акцента (у кућу : два браша ; иро Бара : ирекд Бара),
према природи проклитике итд.

Приједлог иреко, послџје губљења гласа к и контракције вокала,
свео се на иро :

иро Тарџ (< прџ Тарџ > прџ Тарџ > иро Тарџ), иро куће, иро жиша,
иро нйве, иро мљере, иро нџ, иро ријечи, иро јодинџ, иро Бара, иро бри-
'еја, иро совре (поред иред совре и ирекд совре), Прображеније, иро
слџкџ, ирбсуира (< ирџ сутра) и сл.

Ипак се каже ирдџн и ирџнџ (форме ирдџн и ирџнџ немај у мате-
ријалу), гдје је ирџ, вјероватно, задржало сву силу свог акцента.

Слично се понаша и иџ (= пола): иџ кила, иџ нџ, иџ вијека, иџ леба,
иџ шљивџ, иџ сиена, иџ јодинџ и сл.

Али иџ иуша и сл. или са обезнаглашењем: пџ пута, пџ лџвадџ итд.

Бројни прилози двашуйи, шришуйи својом квалитативно-квантита-
тивном природом нитџ не излазе из овог система преношења акцента:
дџа пут > дџа пџт > двашуйи. Тако остаје и кад је оно иуш у облику
иуша: дџапута (: дџа пџта = zwei Wege). Тако и дџатрипџт и дџатри-
пута, чџатрипџт и чџатрипута, три-чџатрипџт и: три-чџатрипута, дџсе
пџта и дџсџт пџта (Рџкџ саму [= сам му] дџсе пџта и Рџкџ саму дџсџт пџта).

Случајеви какав је донџсџмо [= донеси амо] могу бити дџојаког пост-
танка: 1) све као у овом систему преношења: донџси амо > (после губ-

љезња императивног завршетка, што је овдје, у Ускоцима, а и иначе, чест случај) донесамо > донесамо > донесамо) и 2) крњи императив са својим акценатом и неутралтзацијом акцената у дијелу *амо* (ām).
Ја млим (млим) је, редзачо, дјело *ја млим*, а одзвде: *ја млим*. Па онда и: *јамлим* и *јанлим*. Ако би се можда и рекло *ја мислим*, никад се неће рећи *ја знам* и сл.

Мешчџин (= мени се чини) вјероватно је овако настало: *мене* (дјт. у Ускоцима) *се чини* > менсчџин (губљење знатног гласовног материјала у, рецимо, брзом говору) > меншчџин > мешчџин.

У Ускоцима се не каже *чеширисџо* (400), већ *чеширисџа*, што одговара овом систему преношења: четири + (старо) ста (*сџо* се у Ускоцима изговара обично кратко) > *чеширисџа* поред *чеширисџа*.

49. — Као што се види, ако је преношење акцената по овом систему, онда је *џеи сџоџинџа*, *џеи куџа* и сл., што значи да је број *џеи* примио на себе акценат с наредне ријечи тек кад је изгубио и акценат и дужину.

Упитна ријечца *олиџи*, која значи *оли* [= хоћеш ли] и *џи* могла би се овако објаснити: оли џи (< ол и тџи, редукција вокала *и*) > *олиџи*.

49а. — Ова врста преношења редовна је појава у ускочком говору, али није обавезна, особито не кад се нека ријеч из неког разлога наглашава, кад се истиче оно што се ријечју или изразом казује.

50. — Услед свега тога дешава се да неке ријечи и изрази имају, као што је већ помињано, дзојак изговор:

штò мџри	и	штò мџри
кò кџжè	и	кò кџжè
з девè грòбџ	и	з дџвџт грòбџ
десèт илџдџ	и	дџсџт илџдџ
нџ трџ краџ	и	нџ трџ краџ

— или тројак: *дџсџи стòтџнџ*, *дџсџ стòтџнџ*, *дџсџ лџдџ*.

50а. — Акценатско преношење слично овоме описаном овдје забиљежили су и други аутори:

Вук: *дџвџ дџи*, *џри дџи*, *чешири дџи*, *Акò Бџи дџ*, [ово значи: акò бџг дџ], *дџџдџ мџџе*, *дџвџ куџа* [= куџа] (В, под *дан* Бог; у Посл. XL и XLI)

Маретиџ: (за књижевни језик): *dobrò jutro*, *dobàr večè* [= вече], *dobàr dān* [= дан] (ГС, 113);

Решетар: (за Дубровњик): *dobrò jutro*, *dobrà večer*, *dobrà nòc* (SB 212);

Вуковиџ: (за Пиву и Дробњак): *дџбрòџуџро*, *дџбџрџвџе* [мјесто *дџбџр* *вџчџ*], *дџбрџнџџ*, *злòџуџро*, *злџ тòдџнџ*, *злџ среџа*, *свџџи* *Лџџа*, *у дџбрџи чџс* итд. (АГПД, 297—298; ГПД, 10, 30);

- Ружичић: (за Пљевља): *у добри час, добрд сѣкше* (АСПГ, 176);
 Д. Бујић: *сваки час, у добри час, у зли час* (ГБ, 65);
 М. Симић: *добрд шѣро, добар вече* (ГСО, 23);
 М. Тешић: *двѣ јодине, шѣри јодине* (ГЉ, 176/18);
 ПСКЈ: *добар вече, добрд вече, добар дан, добрд јушѣро* и *им. до-
 брдјушѣро* (стр. 262. и 263).

Итд.

РИЈЕЧИ У СФЕРИ ПРОКЛИТИЧНОСТИ

51. — Сад се може подробније сагледати шта све може бити ен-
 клитика или функционисати као енклитика:

Ево шта у том смислу пружа ускочки говор:

1. *ѣриједлози*: љ кући, на оку;
2. *не, ни*: нѣ слушā, нѣ би, нѣ би'аг; нѣ јā, нѣ тѣ;
3. *замјеница*: тачас, оничас, кд знā, штд знам;
4. *ѣридјев*: злдјутро, добар вечѣ;
5. *број*: три дрѣга, дваес товāрā;
6. *ѣрилої*: ѣ чули, јдш сад;
7. *везник*: ѣ јā, ѣ сад, шѣсет ѣ седам, ѣ у што, да видѣм, акд ѣе;
8. *ријечца*: пдјачѣ, пд двā, нѣк идѣ.

Ван сваке је сумње да су приједлози и ријечца *не* они језички еле-
 менти који најчешће улијѣу у проклитичку акценатску игру. Неке друге
 појаве доста су честе (нпр. добрд јутро), док су неке, као што смо већ
 рекли, доста ријетке и изговорно напорне.

употребљен, у иронији или каквој другој прилици, ничим се не би разликовао од осталих именица ове врсте (вок. *мој шрањо* или *мој шрањо*).

53. — У Вука је *Раде* — *Рада* као и у Ускоцима, али *Вуле*, *Лале*, *Тале*, *Шуле*, а у Ускоцима је сасвим другачије: *Вуле*, *Лале*, *Тале* (Ако *Тале* бјднѣ срѣћѣ старѣ), *Шуле* итд.

54. — Има разлике између Вука и Ускока и у акценту тросложних именица типа *Миланко*. Вук у већини случајева има двојак акценат: *Миланко* (*Миланко*), *Милѣнко* (*Милѣнко*), *Раданко* (*Раданко*), али само *Радѣнко*. У Ускоцима господри само тип: *Миланко* итд. У РЈА је као у Вука. Иако је Вук форме са ' потчињено формама типа *Миланко*, у РСАНУ су те две форме изједначене: *Јелѣнко* и *Јелѣнко*.

55. — У именима типа *Сѣанко* Вук има *Сѣанко*, *Мѣрко*, *Ранко* и сл., а у Ускоцима је *Сѣанко*, *Мѣрко* и сл. Вук има *Вѣљко* (*Вѣљко*), *Ражко* (*Ражко*), а у Ускоцима само *Вѣљко* и *Ражко*. Вук и Ускоци се слажу у акцентима имена *Јанко*, *Бранко* и *Марко*.

56. — Вук има *Милош*, *Ђрош*, *Радош* — *Радѣша*. Тако је и у Ускоцима. Овдје је *Јајош* — *Јајѣша*, затим *Пѣшар* — *Пѣшра*.

57. — У Вука је *Душан*, у Ускоцима *Душан* — *Душана*, *Душане* и сл.

58. — *Јован* — *Јована* је редовно, а *Јована* се везује само за свеца: *од свѣтѣ Јована*.

59. — Имена типа *Бојољуб* имају чврсто краткосилазни акценат на почетном слогу и дужину на завршном: *Бѣјољуб*, *Драјољуб*, *Љубодр ај* *Милорад* итд.

Имена као *Тријко*, *Пѣјко*, *Ђѣјко* и сл. акценатски су подударна у Ускоцима и код Вука.

У Ускоцима је само *Радосав* — *Радосава*, *Вукдсав* — *Вукдсава* и сл.; не постоји ни *Раддсав*, ни *Вукосав*.

60. — У вези са наглашавањем наведених личних имена стоји и акценат одговарајућих презимена.

Опште је правило да сва презимена изведена од имена задржавају у ускочком говору акценат тих имена: *Бранковић*, *Вѣљковић*, *Јанковић*, *Мѣрковић*, *Ражковић*, *Сѣанковић* итд., а нема ни трага од акцента: *Јанковић*, *Мѣрковић*, *Бранковић* и сл.

Затим: *Радѣвић* (*Радѣвић*), *Лалевић*, *Вулевић*, *Мићовић*, *Пѣровић*, *Ђѣровић*, *Јововић*, *Бјановић*, *Ђбсовић*, *Мјановић* (према *Мјанѣ*), *Бјановић* итд. *Вуковић* је према *Вук*, а *Вуковић* би било према *Вуко*.

Затим: *Вуксановић* (према *Вуксан*, нема *Вуксановић*), *Крѣмановић* (према *Крѣман*), *Милошевић* (према *Милош*, нема *Милѣшевић*), *Рабреновић* (према *Рабрен*), *Тѣдоровић* (према *Тѣдор*), *Ђрошевић* (према *Ђрош*), *Булјановић*, *Јвановић* (према *Јван*), *Јвановић*, *Ђукановић* (према *Ђукан*), *Лажкић* (према *Лажкић*), *Павићевић* (према *Павић*), *Радановић* (према

Радан), *Радшевић* (према *Радом*) итд., а не са акцентом помереним према крају: *Тодоровић*, *Вуксάνовић*, *Машијашевић*, *Булајковић*, *Крсмáновић*, *Лакíшевић*, *Павићевић* и сл.

61. — Описаним акценатским односима имена и презимена одговара однос неких категорија општих именица м. р. Именице м. р. на *-ко* типа *дебелко* нису многобројне ни у Вука ни у Ускоцима. Ипак, и поред постојања синонимичких форми, изгледа да је тај формант продуктивнији у последње вријеме: *чујавко* (поред *чујавац*), *слинавко* (поред *слинавац*), *шодеранко*, *одријанко*, *превијанко* итд. Вук ту ставља дугоузлазни акценат: *дебѣлко*. Исто тако нису се друкчије понијели ни РЈА, РСАНУ и РМХ. На основу тога рекло би се да би Вуков акценат био такав и у свим другим, овдје наведеним и слгчним именицама (*чујáвко*, *шрáвко*, *одриáнко*; оне се, особито у сјеверним и источним крајевима, данас заиста тако и изговарају). Међутим, у Ускоцима такве именице, уколико постоје, задржавају придјевски акценат, са дуљењем поста акценатског слога или са задржавањем придјевске поста акценатске дужине: *дебѣлко*, *чујáвко*, *шáрвко* и сл. Њима се придружују и именице као *одриáнко*, *лáжшвко*, *превијáнко* и сл.

62. — Именице као *зекoња* и сл. су и мушког (по природи) и женског (облички) рода, па се могу акценатски разматрати и овдје, код им. м. р.

Те су именице акценатски врло стабилне, а има их доста: *бáлоња*, *блѣсоња*, *бóроња*, *бркоња* (поред *брко*, *бркáјм'а*), *бúзоња*, *дáвоња*, *дúоња*, *зѣкоња*, *зóноња*, *јáблоња*, *јáшoња*, *јѣлоња*, *кíшoња*, *кóлоња*, *шѣроња*, *шрúшoња*, *рáмоња*, *рбoња*, *сѣроња*, *сáвоња*, *шршoња*, *шѣшoња*, *шáроња* и многе друге.

Њихов акценат није изразит само у ном. једн., већ и у осталим падежима: *зѣкоња* — *зѣкоњѣ*, *зѣкоњи*, *зѣкоњу*, *зѣкоње*, *зѣкoњá*, *зѣкоњама* итд. Чак им се и вок. акценатски не мења: *зѣкоња*, *рúдоња*, *бркоња* итд.

Велики број ових именица — које, као што се види, означавају волове (по боји или каквом другом својству) и људе са изразитим извјесним особинама — има друкчији акценат у Вука, краткосилазни: *дúоња*, *кíшoња*, *мркоња*, *цвѣшoња*, *бúзоња* итд.

Знатан је број ових именица које и у Вука имају ускочки акценат: *зѣкоња*, *шáроња*, *сáвоња*, *бркоња* и др. Једва да се овдје-ондје појави у ускочком говору мјесто дугоузлазног акцента "; поред редовног *дáвоња* може се чути и *дúвоња*. *Мркоња* је готово необично крај *мркоња*. У РСАНУ се различито поступа, али у сваком случају шире него у Вука и у Ускоцима: *дúоња* (*дúоња*), *кíшoња* и *кíшoња* (*кíшoња*), *дáвоња* и *дúвоња*.

Ти акценатски односи огледавају се, разумије се, и у придјевима изведеним од ових именица: В *мркоњин*, У. *мркоњин*; В *шáроњин*, У. *шáроњин*, бóроњин, гáлоњин итд.

ЈЕНОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ

63. — Тип *илас* — *иласиа*. Овамо иду: *бан, брав, бријес, вал, вез, врџи, врџи, ври, вук, илџб, ирад, дак, дан, дар, друји, жији, жијр, жуљ, змај, знак, зрак, зуб, клас, крак, лад, маи, мрав, мрс, ираи, ириш, иуж, рад, рас* (*statura*), *реји, син, слаји, смрад, срџ, сџан, сџид, сџраи, сџд* (*vas*), *иџраи, иџрак, иџри, џув, џрв, џир, шџаи* (*spago*), *шџџи* и др.

Као што је познато, ове именица, ако значе нешто неживо, имају у лок. дугоузлазни акценат (исп. *кракџ > краку*): *иришију, врџију, зубу, класу, сџану, врсџу* итд. Мора се рећи да ово правило, што се тиче ускочког говора, није јединствено. Има овдје, највише под аналошким дјецтвом, и акцената осталих глдежџ: *ираду* (Бџо е џ *ираду*), *врију* (*нд* (*врџи*)), *врџију* (*нд* *врџију*), *џиру, иришију, даку* (у једном *даку*), *џвијеију* мјесто *џви'џију*, што тачкоје постоји); забилежџо сам само *шџаију*, а шпагу нијесам чуо. То двојство локативског акцената особито се огледа у именицама типа *снџеи*: *снџеију* и џ *снџеију*, у *џвијеију* и џ *џвијеију*, у *свијеију* и џ *свијеију*, у *иријеију* и џ *иријеију*, на *бријеију*, и *нд* *бријеију* итд.

Што се тиче лок. једн. именица које значе нешто живо, у њих, као и у књ. ј., нема промјене акцената: *вук — вуку, друји — друјију* итд. Ускоцима не одговарају ови Вуковићеви (АГПД, 199) изговари: *на мраву, на џрву, на бсу, џо врџију*; оздје би се рекло *нд* *мраву, нд* *џрву* или *на џрву, на бсу, иџ врџију* или *џо врџију* итд.

У мн., са уметком *-ов* или *-ев*, ове су именице под краткосилазним акцентом: *иласиови, иришијеви, бравови, змајеви, кџрови, дарови, шџеиови, џвјеиови, ирадови, знакови, кракови, дџелови, вљекови, кнџови и кнџеви, зџчеви, врџиови* итд.

Именице као *рад* имају у мн. *радови, маови, жуљеви, иџрнови, млазеви, редови, иџриови, сџанови, илџбови, валови, иужеви, вриови* (*иоред* *ври, вра, врови, врџџа*) и сл., али може бити и двојак акценат: *знакови и знакови, кракови и кракови, иужеви и иужеви, иџраиови и иџраиови, дџелови и ди'џелови, вљекови и ви'џелови, зидови и зидови, сџиови и сџиови, иришииови и иришииови* и сл.

Именице као *знак, крак* и сл., кад су без уметака *-ов* и *-ев*, мјесто *знаџи, краџи* и сл., имају *знаџи, краџи, криџи, зраџи* и сл., али *мрави, џрви, брави* и сл.

У ген. мн. двојако је стање:

- а) ако се не умеће *-ов* или *-ев*, онда је први слог редовно под дугоузлазним акцентом: *иласиџа, бравџа, џрџџа* (заст. *џрџџи*), *мравџа* (заст. *мравџи*), *сџна* (*дџеџи* *сџна* ко дџевџ златниџџџ јабука), *зубџа, данџа* итд.;
- б) ако се умеће *-ов* или *-ев*, онда је, за разлику од ВД (СА, 21), редован краткосилазни акценат: *иласиџџџа, ирадџџџа, класџџџа, сџноџџџа, сџдџџџа, дарџџџа, бравџџџа, џирџџџа, врџџџџа, врџџџџа, змаџџџа, иришиџџџа, зџчеџџџа, кнџџџџа, шџеиџџџа, брџџџџа, друџџџџа* и сл.

65а. — Вуково *врх* — *врха* гласи у Ускоцима *врѣ* — *врѣа*, а Вуково *вр* — *вра* исто тако, тј. *вр* — *вра*. По томе је ово посебан тип, у којем стада и *сѣд* — *сѣдла*, *вд* — *вдла*. Во с. јед т.: *врѣ*, *сѣѣ*, *врѣ*. Множств.: *врѣви*, *сѣдловѣ*, *вдлови*, ген. *врѣвѣ* (*врѣвѣ*), *сѣдловѣ* (*сѣдловѣ*), *вдлѣвѣ*, дат. *врѣвѣма*, *сѣдловѣма*, *вдловѣма*. Даничичеви примјери *бѣк* — *бѣка*, *сѣдѣ* — *сѣдѣа*, *врѣм* — *врѣма* не припадају овдје, пошто у Ускоцима гласе: *бѣк* — *бѣка*, *сѣдѣ* — *сѣдѣа* и *врѣм* — *врѣма*.

66. — Тип *брѣш* — *брѣша*. Њему припадају: *дѣ*, *бѣ*, *ѣд*, *врѣ*, *врѣд* (*grand*), *дѣ*, *длѣн*, *дрѣм*, *хѣд*, *зѣш*, *јѣд*, *јѣ*, *клѣн*, *кѣш*, *лѣв*, *лѣк*, *лѣб*, *мѣш*, *мрѣз*, *врѣ*, *врѣс*, *врѣш*, *сѣдѣ*, *сѣр*, *цѣр*, *шѣш* и др.

Озамо не иду Даничичеви (25) именице: *врѣш* — *врѣша* и сл. пошто у Ускоцима оне гласе: *врѣш* — *врѣша*, *ѣѣч* — *ѣѣча*, *ѣѣ* — *ѣѣа*, *срѣз* — *срѣза*, *шѣвр* — *шѣвра*, *врѣ* — *врѣа*, *цѣс* — *цѣса*, *скѣш* — *скѣш* и већина од њих припада типу *рѣб* — *рѣба*.

У лок. једн. именице овог типа најчешће имају краткоузлазни акценат: *на врѣш*, *на цѣсу*, *у врѣш*, *на длѣну*, али је присутан и акценат осталих падежа: *на врѣш*, *у врѣш*, *на длѣну*, *на врѣш*.

Да именица *врѣ* припада овом типу, види се и из примјера: *врѣк* *врѣа*, *врѣ врѣа*, *дѣ врѣа* и сл., али она може припадати и типу *рѣб* — *рѣба*: *врѣк* *врѣа*, *дѣ врѣа* итд.

Непроштрена мнж. здржиза акц. једстне у овим падежима: *јѣди* — *јѣдѣма* — *јѣде*; *мѣши* — *мѣшѣма* — *мѣше*; *лѣви* — *лѣвѣма* — *лѣве*, *врѣши* — *врѣшѣма*, *врѣше*; *дѣви* — *дѣвѣма* — *дѣве*, сем ген., гдје имамо: *длѣна*, *јѣдѣ*, *мѣшѣ*, *врѣшѣ* (поред *врѣшѣ*, нема *врѣшѣ*), *дѣвѣ*, *врѣшѣ*, *дрѣмѣ*, *брѣшѣ*.

Тако је и у проштреној мнж., с тим што се у ово укључује и ген.: *кѣшѣви*, *кѣшѣвѣ* (рѣђе *кѣшѣвѣ*), *кѣшѣвѣма*, *кѣшѣвѣ*; *лѣвовѣ* — *лѣвѣвѣ*, — *лѣвовѣма*, *лѣвовѣ*; *длѣновѣ* — *длѣновѣ* — *длѣновѣма*; *сѣдѣшѣ* — *сѣдѣшѣвѣ* (*сѣдѣшѣвѣ*) — *сѣдѣшѣвѣма* — *сѣдѣшѣвѣ*; *врѣшѣви* — *врѣшѣвѣ* — *врѣшѣвѣма*; *лѣбовѣ* — *лѣбовѣ* — *лѣбовѣма* — *лѣбовѣ*; *цѣревѣ* — *цѣревѣ* — *цѣревѣма* — *цѣревѣ*; *дѣвовѣ* — *дѣвовѣ* — *дѣвовѣма* — *дѣвовѣ*.

Именица *сан* — поред облика са непостојаним *а*: *сѣна*, *сѣну*, *сѣном*, *сѣнови*, *сѣновѣ*, *сѣновѣма* — ил и обли се без непостојачег *а*: *сѣнѣ*, *сѣну*, *сѣном*, *сѣнови*, *сѣновѣ*, *сѣновѣ*, *сѣновѣма*, *сѣновѣ*. С њом се држе: *сѣнѣ* и *сѣновѣ* *шѣвѣ* — *шѣвѣ* — *шѣву* — *шѣвовѣ* и *шѣвовѣ* итд.; без непостојачег *а* ил једт.: *шѣвѣ* — *шѣву* — *шѣвом*, али не и мн. Им. *ѣш* има: *ѣшѣ* — *ѣшѣ* — *ѣшѣма* — *ѣшѣ* — *ѣшѣ*, *ѣшѣма*, *ѣшѣ*.

67. — Тип *рѣб* — *рѣба*. У овој тип улазе ове именице: *бѣч*, *бѣш*, *вѣс*, *врѣш*, *илѣ*, *врѣ*, *врѣс*, *врѣш*, *дрѣм*, *хѣд*, *зѣш*, *јѣд*, *јѣ*, *клѣн*, *кѣш*, *кѣс*, *кѣш*, *лѣш*, *лѣч*, *ѣѣч*, *ѣѣ*, *сѣч*, *скѣш*, *скѣс*, *слѣ*, *слѣм*, *сѣш*, *сѣш*, *срѣз*, *сѣврѣ*, *шѣш*, *шѣшѣ*, *шѣшѣ*, *цѣс*, *цѣш*, *шѣшѣ* (цел; *шѣшѣ* је био канан).

Вок. је под * : *кѣну*, *ѣше*, *рѣше*, *сѣшѣре*, *бѣчу*, *кѣчу*, *скѣсѣ*, *лѣчу*.

У мн. се запажају прилична колебања:

а) проширена мн.: *кључеви* — *кључевā* — *кључевима*; тако и: *џањеви*, *ножјеви*, *краљеви*, *шўљеви*, *судови*, (*tribunals*), *џрајови*, *бїкови*, *биковима*, *букови*, *букбвā*, *буковима* итд.;

— али и, додатне ређе: *џањеви* — *џањевā* — *џањевима*; тако и: *кључеви*, *бїкови*; затим *шўљеви* — *шўљевā* — *шўљевима* (*шумљевима*) итд.;

б) краћа мн.: *брци* — *бркā* — *брцима*, *ђаци* — *ђакā* — *ђацима*, *двори* — *дворā* — *дворима* итд.

Мн. од *брк* је, дакле, *брци* и *бркови*, док се *бркови* не чује или чује врло ријетко. Редовна множина од *ђак* је *ђаци*, доста је често и *ђакови* — *ђакбвā*, *ђаковима* и *ђакдвима*, али *ђакови* нисам забиљежио. Понекад је тешко одредити који облик има акценатску превагу: *шўљеви* или *шумљеви*, *краљеви* или *крљевеви* итд. Уопште су ичигички акценатски типови, особито типови једносложних и дјусложних именица м. р., врло замршени, тј. ове се именице врло лако преливају из једног типа у други. Никако се не смije тврдити да постоји само *шумљ* — *шумља* или *жумљ* — *жумља*, а да је појава *шумљ* — *шумља*, *жумљ* — *жумља* искључена, па се онда, разумије се, компликује акценатска слика и у другим падсжима. Најбоље је, чини ми се, пратити ове именице једну по једну.

65. — Тип *шдр* — *шдра*. Овамо припадају: *бдї*, *бдк*, *бдр*, *бдј*, *бдл*, *брдд*, *брдј*, *вдз*, *индј*, *їрдм*, *їдс*, *дд*, *ддм*, *дрдб*, *зндј*, *кдв*, *крāј*, *крдв*, *крдј*, *лдд*, *лдв*, *лдј*, *мдд*, *ндс*, *дд*, *їдс*, *рдј*, *рдї*, *рдд*, *рдј*, *скдк*, *смдк*, *свј*, *свк*, *шдр*, *чвбр* и др.

Даничићеви примјери *збдј* — *збдја*, *збр* — *збдра*, *змāј* — *змāја*, *вдј* — *вдја*, *сшвбр* — *сшвдра*, *сшрāх* — *сшрāха*, *шāсш* — *шāсша* и неки други не припадају овом типу пошто је њихов изговор у Ускоцима друкчији: *збдј* — *збдја*, *збр* — *збдра*, *змāј* — *змāја*, *вдј* — *вдја*, *сшвбр* — *сшвдра*, *сшрāї* — *сшрāїа* (поред *сшрāа* и *сшрā*), *шāс* — *шāсша*.

У лок. једн. ове именице, ако значе нешто неживо, имају краткоузлазни акценат мјесто краткосилазног: у *бдју*, на *крдву*, у *лдву*, у *ддму* на *меду*, на *ндсу*, у *рдду*, у *зндју*, а *шд боју* и сл.

За разлику од Даничића (*бдј* — *бдјеви*, *бдр* — *бдрови*, *брдд* — *брддови*, *ддм* — *ддмови* итд.) у Ускоцима се овдје у мн. одржава акценат ген. јдн. ("): *брдјеви* — *брдјевā* (понекад *брдјевā*) — *брдјевима* и *брдјевима*; *крдјеви*, *їрдмови*, *рдјови* (ген. *рдјовā* и *ројовā*), *їдсш*, *бдкови*, *бдрови* — *бдровā* — *бдровима* и *бордјевима*, *индјеви*, *ддмови*, *крдјеви*, *крдјови*, *ддлови*, *шдсшови*, *зндјеви*, *вдзови*, *ндсови*, ген. *ндсовā* (понекад *носбвā* — Ди'елићемо га [смрад] по *носбвā*) итд.

Од *бдї* — *бдїа* мн. гласи *бдїови* (*бдїовā*, *бдїовима*).

Ген. мн. од *їдс* — *їдсша* јесте *їдсшї* и *їдсшā*; проширену множину нијесам забиљежио.

65a. — Вуково *врх* — *врха* гласи у Ускоцима *врѣ* — *врѣа*, а Вуково *вр* — *вра* исто тако, тј. *вр* — *вра*. По томе је ово посебан тип, у који спада и *сѣд* — *сѣдла*, *вд* — *вдла*. Во с. јед т.: *врѣ*, *сѣѣ*, *врѣ*. Множста: *врѣви*, *сѣдлови*, *вдлови*, ген. *врѣвѣ* (*врѣвѣ*), *сѣдлѣвѣ* (*сѣдлѣвѣ*), *вдлѣвѣ*, дат. *врѣвима*, *сѣдловима*, *вдловима*. Даничичеви примери *бѣк* — *бѣка*, *сѣдѣ* — *сѣдѣа*, *ѣрѣм* — *ѣрѣма* не припадају овдје, пошто у Ускоцима гласе: *бѣк* — *бѣка*, *сѣдѣ* — *сѣдѣа* и *ѣрѣм* — *ѣрѣма*.

66. — Тип *брѣш* — *брѣша*. Њему припадају: *дѣш*, *бѣш*, *ѣд*, *ѣрѣш*, *ѣрд* (*grand*), *дѣв*, *длѣн*, *дрѣм*, *ѣд*, *зѣш*, *јѣд*, *јѣш*, *клѣн*, *кѣш*, *лѣв*, *лѣк*, *лѣб*, *мѣш*, *мрѣз*, *ѣрѣш*, *ѣрс*, *рѣш*, *сѣш*, *сѣр*, *цѣр*, *шѣш* и др.

Озамо не идѣ Даничичево (25) именице: *врѣш* — *врѣша* и сл. пошто у Ускоцима оне гласе: *врѣш* — *врѣша*, *ѣѣч* — *ѣѣча*, *ѣѣш* — *ѣѣша*, *срѣз* — *срѣза*, *шѣдр* — *шѣдра*, *рѣш* — *рѣшѣ*, *чѣс* — *чѣса*, *скѣш* — *скѣшѣ* и већина од њих припада типу *рѣб* — *рѣба*.

У лок. једч. именице овог типа најчешће имају краткоузлазни акценат: *на ѣрѣшѣ*, *на чѣсу*, *у рѣшѣ*, *на длѣну*, али је присутан и акценат осталих падежа: *на ѣрѣшѣ*, *у рѣшѣ*, *на длѣну*, *на ѣрсѣшѣ*.

Да именица *ѣрѣш* припада овом типу, види се и из примера: *ѣрѣк* *ѣрѣшѣ*, *ѣрѣ ѣрѣшѣ*, *дѣ ѣрѣшѣ* и сл., али она може припадати и типу *рѣб* — *рѣба*: *прѣко прага*, *сѣдѣ на ѣрѣшѣ* итд.

Непроштрена мнж. здржѣза акц. једстне у сѣм падежима: *јѣш* — *јѣшѣма* — *јѣше*; *мѣш* — *мѣшѣма* — *мѣше*; *лѣш* — *лѣшѣма* — *лѣше*, *ѣрсѣш* — *ѣрсѣшѣма*, *ѣрсѣше*; *дѣш* — *дѣшѣма* — *дѣше*, сем ген., гдје имамо: *длѣнѣ*, *јѣдѣ*, *мѣшѣ*, *ѣрсѣшѣ* (поред *ѣрсѣшѣ*, нема *ѣрсѣшѣшѣ*), *дѣшѣ*, *ѣшѣ*, *дрѣмѣ*, *брѣшѣ*.

Тако је и у проштреној мнж., с тим што се у ово укључује и ген.: *кѣшѣшѣ*, *кѣшѣшѣвѣ* (рѣше *кѣшѣшѣвѣ*), *кѣшѣшѣма*, *кѣшѣшѣше*; *лѣшѣшѣ* — *лѣшѣшѣвѣ*, — *лѣшѣшѣма*, *лѣшѣшѣше*; *длѣнѣшѣ* — *длѣнѣшѣвѣ* (*сѣшѣшѣшѣ*) — *сѣшѣшѣшѣма* — *сѣшѣшѣшѣше*; *рѣшѣшѣ* — *рѣшѣшѣвѣ* — *рѣшѣшѣшѣма* — *рѣшѣшѣшѣше*; *лѣбѣшѣ* — *лѣбѣшѣма* — *лѣбѣшѣше*; *цѣрѣшѣ* — *цѣрѣшѣвѣ* — *цѣрѣшѣшѣма* — *цѣрѣшѣшѣше*; *дѣшѣшѣ* — *дѣшѣшѣвѣ* — *дѣшѣшѣшѣма* — *дѣшѣшѣшѣше*.

Именица *сан* — поред облика са непостојаним *а*: *сѣна*, *сѣну*, *сѣном*, *сѣнови*, *сѣновѣ*, *сѣновима* — има и облике без непостојаног *а*: *сѣнѣ*, *сѣну*, *сѣном*, *сѣнови*, *сѣновѣ*, *сѣнѣма*, *сѣнѣше*. С њом се држе и: *пѣдѣшѣ* и *кѣшѣшѣшѣ* *шѣвѣ* — *шѣшѣвѣ* — *шѣшѣшѣ* — *шѣшѣшѣшѣ* и *шѣшѣшѣшѣ* итд.; без непостојаног *а* има једт.: *шѣвѣ* — *шѣшѣ* — *шѣшѣшѣ*, али не и мн. Им. *ѣшѣ* има: *ѣшѣ* — *ѣшѣшѣ* — *ѣшѣшѣшѣ* — *ѣшѣшѣшѣшѣ*, *ѣшѣшѣшѣшѣ*.

67. — Тип *рѣб* — *рѣба*. У овој тип улазе ове именице: *бѣшѣ*, *бѣшѣшѣ*, *вѣс*, *врѣшѣ*, *ѣдѣ*, *ѣрѣшѣ*, *ѣрѣшѣшѣ*, *ѣрѣшѣшѣшѣ*, *дрѣшѣ*, *ѣдѣшѣ*, *зѣшѣ*, *зѣшѣшѣ*, *зѣшѣшѣшѣ*, *клѣшѣ*, *кѣшѣ*, *кѣшѣшѣ*, *лѣшѣ*, *лѣшѣшѣ*, *лѣшѣшѣшѣ*, *ѣрѣшѣшѣшѣ*, *сѣшѣшѣшѣшѣ*, *сѣшѣшѣшѣшѣшѣ*, *срѣзѣшѣ*, *шѣдрѣшѣ*, *шѣдрѣшѣшѣ*, *шѣдрѣшѣшѣшѣ*, *чѣсѣшѣ*, *чѣсѣшѣшѣ* (цел; *шѣшѣшѣ* је био канан).

Вок. је под * : *кѣшѣшѣшѣшѣ*, *рѣшѣшѣшѣшѣшѣ*, *сѣшѣшѣшѣшѣшѣшѣ*, *бѣшѣшѣшѣшѣшѣшѣ*, *чѣшѣшѣшѣшѣшѣшѣ*.

У мнoж. са уметцима *-ов* и *-ев* акценат остаје као у једн.: *срезови*, *срезова̄*, *срезовима*, *срезове*, *часови*, *бичеви*, *кршеви*, *снојови*, *смејови*; затим: *јрџбови* — *јрџбoвā* (и *јрџбoвā*) — *јрџбовима* — *јрџбoве*; *јрџбови* — *јрџбoвā* (и *јрџбoвā*) — *јрџбовима* — *јрџбoве*; *кукови* — *кукoвā* (*кукoвā*) — *куковима* — *кукове* итд.

У краћој мнoж. акценат се такође не мијења: *коњи*, *крсӣи* — *коњима* (*коњима*), *крсӣима* — *коње*, *крсӣе*, сем у ген. *коња̄*, *крсӣā*, *сноја̄*.

ДВОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ

68. — Тип *лџор* — *лџора*. Именице овог типа задржавају номинативни акценат у свим падежима: *лџор* — *лџора* — *лџору* — *лџоре* — *лџором* — *лџору* — *лџори* — *лџо̄рā* — *лџорима* — *лџоре* — *лџори*.

Тако је и у примјерима: *жāмор*, *кицош*, *мајстӣор*, *ша̄бор*, *анди'о*, *ӣенџер*, *дбош*, *шушкор*, *Призрен* и још понека.

Именице *жубор* и *разор*, које у Даничића (27) виду по овом типу, у Ускоцима се изговарају: *жубор* — *жубора* и *разор*, *-а*, па стога припадају другим типовима.

69. — Тип *лака̄и* — *лак̄иā*. Овамо припадају: *врӣсак*, *ӣљӯсак*, *љӯсак*, *ӣйсак*, *ӣеда̄л*, *ӣр̄есак*, *смӣсб*, *ли'евак* (исп. ек. *левак*), *ӣӯӣња̄*, *шуша̄н* и друге.

Даничићево (27) *ја̄рак* и *чӯнак* гласи овдје *ја̄рак* и *чӯнак*.

У лок. једн. остаје углавном акценат осталих падежа једн., али се срећу и примјери као *ио смислу*, у *мӣ'евку* (поред *у мӣ'евку*) и сл.

Уколико се употребљавају у мнoж., ове именице имају краткосилазни акценат ако су проширене уметцима *-ов* или *-ев*: *лак̄ӣови* — *лак̄ӣoвā* (понекад *лак̄ӣoвā*) — *лак̄ӣовима* (*лак̄ӣoвима*) — *лак̄ӣoве*,

— или дугоузлазни: *ӣљӯскови* — *ӣљӯсковā* — *ӣљӯсковима* — *ӣљӯскове*, поред *ӣљӯскови* и сл.;

или дугосилазни ако се не проширују: *ӣе̄д̄ли* — *ӣе̄д̄oлā* — *ӣе̄д̄лима* — *ӣе̄д̄ле*.

Даничић (27) је мозак уврстио у овај тип: *мџак* — *мџā*. У Вука је *мџак* (*мџак*) — *мџā*. У Ускоцима *мџак* — *мџā*, лок. *мџāу*, мн. *мџāови* — *мџāoвā* итд.

70. — Тип *кӯӣња̄к* — *кӯӣња̄ка*. Нема их мнoго: *муч̄ња̄к*, *ӣр̄азнӣк*, *ӣӯӣнӣк*, можда и још која.

Акценат се не мијења: *ӣӯӣнӣк* — *ӣӯӣника* — *ӣӯӣнику* — *ӣӯӣници* — *ӣӯӣника̄* итд.

71. — Тип *бџем* — *бџема*: *бџем* — *бџема* — *бџему* — *бџем* — *бџеме* — *бџемом* — *бџеми* — *бџе̄мā* — *бџемима* — *бџеме*.

Тако се понашају и ове именице: *жубор*, *лдокош*, *Милош*, *Урош*, *Младен*, *илѣмић*, *ирићед*, *одраш*, *иѣиѣ* (< пепео < пепел), *ишоу* и др.

Даничићеви (32) примјери *брашмић*-а итд., изговарају се у Ускоцима овако: *брашмић* — *брашмића*, *ирдош* — *ирдоша*, *десиош*, *Дунав*, *исидок*, *Њеиш*, *дишок*, *Призрен*, *сусед*, *шућин* — *шућина*, *злѣшвор*, -ора.

Именице као *кошмић*, *каблић* имају у Ускоцима двојак акценат: *кошмић* и *кошмић*, *каблић* и *каблић*.

Именице *ирдош*, *Њеиш*, *Дунав*, *дишок*, *злѣшвор* разликују се од Даничићевих само дужинном посљедњег слога, коју задржавају и у осталим падежима: *ирдоша* — *ирдошу* — *ирдошом*; *Дунава* — *Дунаву* — *Дунавом*; *Њеиша* — *Њеишу* итд. Оне припадају типу *идлѣб* — *идлѣба*. Међутим, им. *исидок* губи дужину у осталим падежима: *исидока* — *исидоку*; она припада типу *ћвѣр* — *ћвѣра*.

Овдје не постоје изговори *Милѣша*, *Урѣша*, *Њеиѣша*, па ни *Милѣшевић*, *Урошевић*, већ само *Милошевић*, *Урошевић*, али постоји *Јаиш* — *Јаиша*, па и *Јаишевић* (нема *Јаиша* или *Јаиѣша*).

Именица *Србин* има у мн. редовно *Срби* — *Србима* — *Србе*, у ген. *Срба*.

Именица *човјек* има у Вука *чѣвек*, *чѣјек* (*чѣвјек*), *чѣјека* (*чѣвјека*); у Даничића (32) *чѣвек*, *чѣвек*, *чѣвѣка*, *чѣвѣку*; Прав. *чѣвек* и *чѣвек*, *чѣвѣка* и *чѣвѣка*, *чѣвјек* и *чѣвјек*, *чѣвјека* и *чѣвјека*, *чѣвѣче* и *чѣвјече*. У Ускоцима: *чѣк*, *чѣѣка* и *чѣѣка*, *чѣече* и *чѣче*.

72. — Тип *вѣштар* — *вѣштра*. Овом типу припадају и ове именице *вѣштар*, *вѣшѣ* (< витол), *вѣсак*, *дѣњак*, *кашаљ*, *Мѣштар*, *иѣшак*, *сидѣшак*, *свѣрѣб*, *иришак*, *ѣиѣљ*, *чѣшаљ*, *чунак*, *ѣиѣ*, *ѣзѣ*, *ѣбѣ*, *иѣнац*, *ишклѣшак* итд.

У овај тип не спадају примјери: *брашѣц*, *илѣжањ*, *јѣмац*, *Пѣштар* — *Пѣштра*, *рѣиѣљ*, *сѣвѣжањ*, *сѣвѣжањ*, који код Даничића иду овамо.

У лок. једн. имамо: *на нѣкѣшу* и *на нѣкѣшу*, *ѣ воску*, *на вѣшѣру*, *на иѣшѣку* итд. тј. акценат овдје може бити двојак: *нѣкѣшу* и *нѣкѣшу*, али је обично онакав какав је у ном. једн.: *нѣкѣшу*, *вѣшѣру*, *вѣску*, *иѣшѣку* итд.

И у мн. се задржава акценат ном. једн. *вѣшѣрови* — *вѣшѣрѣвѣ* — *вѣшѣровима* — *вѣшѣровѣ*; тако и: *вѣшѣрови* — *вѣшѣрѣвѣ* — *вѣшѣровима* — *вѣшѣровѣ*; *свѣрѣлови* — *свѣрѣлѣвѣ* — *свѣрѣловима* — *свѣрѣлове* итд., док Даничић има *вѣшѣрови* — *вѣшѣрѣвѣ*, а остало као у Ускоцима.

Именица *нѣкаш* гласи у мн. *нѣкѣши* — *нѣкѣши* и *нѣкашѣ* — *нѣкѣшима* — *нѣкѣше*.

73. — Тип *сѣкар* — *сѣкра*. Овамо припада и лично име *Пѣштар*, а Даничићев *чѣшаљ* спада, као што смо видјели, у тип *вѣштар* — *вѣштра*.

Вок. једн. *Пѣшѣ* и *сѣкре*, а мн. *сѣкрѣви* — *сѣкрѣвѣ* — *сѣкрѣвима* — *сѣкрѣве* — *сѣкрѣви* и *сѣкрѣви*.

74. — Тип *сидрац* — *сидраца*. Као и претходни тип оддваја се непостојањем *а*. Притврдју му: *јдрац*, *клинач*, *идлац*, *зидвак*, *сдлао* (*сдлаи*), *мдраи*, *вдлаи* и др.

Има повише Даничићевих (33) примјера, као *дрхаи*, *кимак* и сл., који у Ускопцима гласе друкчџе: *дрџаи*, *кимак* итд.

Множ. *сидраци* — *сидраца*, *сидрацима*, *сидраце*; тако и: *јдрци* — *јдраца* — *јдрцима* — *јдрце*; *клинци* — *клинаца* — *клинцима* — *клинце*; *сдлаи* — *сдлаја* — *сдлаима*. Од *идлац* мч. гласи *идлаци* — *идлаца* — *идлацима* — *идлаце* и *идлачеви* — *идлачева* — *идлачевима* и *идлачеве*; тако и *јдрчеви* — *јдрчева* — *јдрчевима* — *јдрчеве*.

Им. *идлац* гласи *идлац* и притврдју титву *бдеи* — *бдеица*, а именице *зидвак* и *вдлаи* могу ићи и по титву *вдџар* — *вдџара*: *зидвак* — *зидвака*, *вдлаи* — *вдлаица* поред *зидвак* — *зидвака*, *вдлаи* — *вдлаица* (титв: *сидрац* — *сидраца*).

75. — Тип *идлџб* — *идлџба*. Оздје има доста притврдџа: *дмбар*, *бддњак*, *бдџаљ*, *брџаи*, *вдџук*, *вдџез*, *вдџњак*, *врџај*, *идврџан*, *идрџиник*, *идџиљај*, *идџар*, *дџвар*, *зидџао*, *зидџеи*, *идџлаи*, *идџрии*, *идџниџар*, *идџрак*, *идџрџак*, *идџбџд*, *идџар*, *идџар*, *идџијај*, *идџиник*, *идџрис*, *идџур*, *идџлак*, *идџсеи*, *идџлик*, *идџрџч*, *идџрџз*, *идџук*, *идџар*, *идџлед*, *идџкреи*, *идџдрџв*, *идџас*, *идџбар*, *идџруи*, *идџчај*, *идџлас*, *идџак*, *идџрдџк*, *идџмар*, *идџнар* и др.

Озамо не идџ Даничићеве (36) именице *идџнак*, *идџклон*, *идџзум* и др., које овдје гласе: *идџнак*, *идџклон*, *идџзум* итд.

Ваља подићи да се дрџаца у срџи падџжџа именица овог типа, као иначе у ускопском говору, добро дрџа: *идџез* — *идџеза* — *идџезу* — *идџеза* — *идџезе* — *идџезом* — *идџезу* — *идџези* — *идџеза* — *идџезима* — *идџезе* — *идџези* — *идџезима* — *идџезима*.

Тако је и у именицама *идџњак*, *идџиник*, *идџиљај*, *идџај* итд.

За разлику од Даничића, који оздје има у лок. јед. амбару итд. — у Ускопцима ових промјена готово да нема: *идџбару*, *идџвару*, *идџмџеи*, *идџлаку*, *идџојасу*, *идџобрџчу*, *идџоблику*, *идџслучају*, *идџваздуху*, *идџврџају* и сл.

Велики број ових именица има непроширену и проширену множину:

- а) *идлџб*: *идлџби* — *идлџба* — *идлџбима* — *идлџбе*;
идврџан: *идврџани* — *идврџана* итд.;
идџлак: *идџлаци* — *идџлака* — *идџлацима*;
- б) *идлџб*: *идлџбови* — *идлџбџва* (*идлџбџва*) — *идлџбовима* и *идлџбџвима* — *идлџбџве*;
идџлак: *идџлакови* — *идџлаковџва* (*идџлаковџва*) — *идџлаковима* и *идџлаковџвима*.

Ријеч *идџнар* овако се изговара у падџжџама: *идџнара* — *идџнару* — *идџнар* — *идџнаре* — *идџнаром* и *идџнарем* — *идџнару* — *идџнари* — *идџнара* — *идџнарима*.

74. — Тип *сидрац* — *сидраца*. Као и претходни тип оддваја се непостојањем *a*. Притврдју му: *јдрац*, *клинац*, *идлац*, *зидвак*, *сдлао* (*сдлаи*), *мдраи*, *вдлаи* и др.

Има повише Даничићевих (33) пријмера, као *дрхай*, *кимак* и сл., који у Ускоцима гласе другачије: *дрхай*, *кимак* итд.

Множ. *сидраци* — *сидраца*, *сидрацима*, *сидраце*; тако и: *јдрци* — *јдраца* — *јдрцима* — *јдрце*; *клинци* — *клинаца* — *клинцима* — *клинце*; *сдлаи* — *сдлаи* — *сдлаима*. Од *идлац* мч. гласи *идлци* — *идлаца* — *идлцима* — *идлце* и *идлчеви* — *идлчевџ* — *идлчевими* и *идлчеве*; тако и *јдрчеви* — *јдрчевџ* — *јдрчевима* — *јдрчеве*.

Им. *идлац* гласи *идлац* и притврдју титву *бдеи* — *бдеи*, а именице *зидвак* и *вдлаи* могу ићи и по титву *вдешар* — *вдешара*: *зидвак* — *зидвака*, *вдлаи* — *вдлаи* поред *зидвак* — *зидвака*, *вдлаи* — *вдлаи* (тјк: *сидрац* — *сидраца*).

75. — Тип *идлџб* — *идлџба*. Оздје има доста притврдџа: *дмбар*, *бддњак*, *бддњал*, *брњаш*, *вздџк*, *видџз*, *вддњак*, *вршџј*, *идврџн*, *ирџшник*, *идџшљј*, *идџсар*, *дџвар*, *зидџад*, *зџкџи*, *идџлан*, *идџриш*, *кдџшар*, *кдрџак*, *курџак*, *лџбџд*, *Лџзар*, *лџшар*, *лџшј*, *лџшник*, *мџрис*, *мџкур*, *дџлак*, *мџсџи*, *дџлик*, *дџрџч*, *дџрџз*, *идџк*, *идџсар*, *идџлџд*, *идџкрџи*, *идџдрџв*, *идџас*, *рџбар*, *скдрџи*, *слџчј*, *идџлас*, *идџак*, *чдрџак*, *шџмар*, *дџнар* и др.

Озамо не идџ Даничићеве (36) именице *неџак*, *идџлон*, *рџзум* и др., које овдје гласе: *неџак*, *идџлон*, *рџзум* итд.

Ваља подићи да се дрџста у свџи падџжџа именица овог типа, као иначе у ускоцима гозџру, добро дрџста: *видџз* — *видџеза* — *видџезу* — *видџеза* — *видџезе* — *видџезом* — *видџезу* — *видџези* — *видџезџ* — *видџезима* — *видџезе* — *видџези* — *видџезима* — *видџезима*.

Тако је и у именицама *бддњак*, *ирџшник*, *идџшљј*, *вршџј* итд.

За разлику од Даничића, који оздје има у лок. једн. амбару итд. — у Ускоцима ових промџсна готово да нема: *идџбару*, *идџвару*, *идџмџсџи*, *идџлаку*, *идџојасу*, *идџобрџчу*, *идџоблику*, *идџслџчју*, *идџваздџху*, *идџвршџју* и сл.

Велики број ових именица има непроширену и проширену множину:

- а) *идлџб*: *идлџби* — *идлџба* — *идлџбима* — *идлџбе*;
идврџн: *идврџни* — *идврџна* итд.;
дџлак: *дџлаци* — *дџлакџ* — *дџлацима*;
- б) *идлџб*: *идлџбови* — *идлџбџвџ* (*идлџбџвџ*) — *идлџбовима* и *идлџбџвџима* — *идлџбџвџ*;
дџлак: *дџлакови* — *дџлакџвџ* (*дџлакџвџ*) — *дџлаковима* и *дџлаковџима*.

Ријеч *дџнар* озако се изговара у падџжџама: *дџнара* — *дџнару* — *дџнар* — *дџнаре* — *дџнаром* и *дџнарем* — *дџнару* — *дџнари* — *дџнара* — *дџнарима*.

Промјена нема.

96. — Тип: *идбраиим*, -а. Ових именица има доста: *алаишић* и *алаишић*, *Араиин*, *барјачић*, *берберин*, *бубрешичић*, *дукаишић*, *Јевреин*, *језичић*, *калуђер*, *каурин*, *Крстишић*, *лисицић*, *обрашчић*, *драшчић*, *идочим*, *идиочнић*, *ранишић*, *родишић*, *свештишић* и друге.

У ген. мн. нема промјене акцента: *барјачића*, *дукаишића*, *свештишића*, *учишића* итд., али има у именица на -ин (послије губљења наставка у множини): *берберја*, *Араија*, *каурја*.

Им. *Јевреин* нешто другачије се понаша. Послије отпадне наставка -ин, ген. мн. би требало да гласи: *Јевреја*, али она гласи и *Јевреј* у ном. једн., па онда припада типу *јунак*, -ака, те мн. гласи *Јевреи*, ген. *Јевреја* итд.

Имен. као *добротвор*, *селянин* и сл. гласе у ускочком говору *добротвор*, *селянин* итд.

97. — Тип: *ддлазак* — *ддласка*. Кратки узлазни акценат на првом слогу и непостојано а: мн. *ддласци*, ген. *ддлазакā*, дат. *ддласцима* итд. Као што се види, нема промјене акцента: Ддста е било *ддлазакā* и *ддлазакā*. — То е било при повратку. — Кућа ни 'е испод једног избрешка.

Припаднице: *ддврайак*, *идврайак*, *ушишиак*, *желудац*, *завезак*, *зајри-зак*, *заушак*, *избрешак*, *назадак*, *најредак*, *иддмеџак*, *иддмладак*, *иддлубац*, *ддлазак* итд.

98. — То исто, само са дуљењем вокала пред непостојаним а — тип: *јријлавак* — *јријлавка*: *бдсиљак*, *закoljaк*, *најлавак*, *завојак*, *заломак*, *зјранак*, *кашанац*, *крдљивац*, *лжљивац*, *Лейенац*, *мајарац*, *навиљак*, *надимак*, *нарамак*, *дбојак*, *дјлавак*, *дјранак*, *дкрајак*, *дјанак*, *дсјанак*, *дслонац*, *дшијонац*, *идшјровац*, *иддвољак*, *заклојац*, *идклојац*, *идсинак*, *идшиљак*, *идчи-нак*, *јрдјланак*, *смрдљивац*, *смјушљивац*, *сјирашивац*, *сјусјирмак*, *шрјовац*, *увојак*, *уранак*, *уривак* и др.

Ген. мн.: *уриваки*, *дбојакā*, *дјанакā*, *нарамākā*, *дјранакā*, *јрдјланакā* итд., с тим, што се, као што се види, губи дужина другог слога од почетка ријечи у зависним падцима, а остају дужи редовне дужине ген. мн.: Сад по Ускоцима првџаља и гүменџе *дјанакā* кољико дј. — Ддста, брџте, и тј'ег састанакā.

99. — Тип: *анирешель* — *анирешельа*: *Арбанас*, *Би'дјрад*, *бедчуј*, *Веселин*, *Вукашин*, *Вукдман*, *јосјддин*, *домџин*, *Драјушиин*, *зубунић*, *клобучић*, *кољачић*, *кошурнић*, *кумашин*, *нојдсјој*, *јашеној*, *јушкдмеј*, *Раддман*, *Симеун*, *сирдмај*, *јојанлук*, *цријанлук*, *би'дчуј* итд.

Без промјене акцента: *јашеној* — *јашеноја* — *јашеноже* — *јашенози* — *јашеноја* итд.

100. — Типу *уддвац* — *уддвца* (вок. *јдовче*, ген. мн. *јдовџа*) припадају им. *кошјалац*, *близанак* и сл. *Покрџвац* има *јдкрџвац*, *пдкрџву*, мн. *јдкрџви*, ген. *пдкрџвац* итд., а *синџвац* — *синџвац*, вок. *сјнџвче*, мн. *синџви*, ген. *сјнџвац*.

101. — Им. *аранди'о* (< арацди'ел), *алајбеї*, *сенајшор* чине малу групу именица у којима нема тако рећи никаквих акценатских промјена, сем *аранђела* (фон.) и *аранђела* (дуж. у ген. мн.).

102. — Тип: *бездушник* — *бездушника*. Ево и других: *безумник*, *безбожник*, *іраначар*, *најамник*, *невљерник*, *одмешник*, *іерјаник*, *свеційенник*, *іидмничар* и сл.

Даничићев (46) *кдњаник* уклопио се у тип *вљереник* пошто овдје, у Ускоцима, гласи *кдњаник*. Тако исто и *виноірад*.

103. — Тип: *іокдјник* — *іокдјника*. Овакве су и ове: *безвбник*, *буншбвник*, *Дубрбвник*, *дчајник*, *іосланник* (и *іосланник*), *ушбрник*.

Нема промјене акцената.

Станбвник (СА, 48) иде у тип *јунак* пошто је Ускоци изговарају овако: *сјанбвник*.

ИМЕНИЦЕ М. Р. ОД ЧЕТИРИ И ВИШЕ СЛОВОГА

104. — Из прегледа тросложних именица м. р. могло се видјети да има доста група именица у којима се акценат не мијења у парадигми, већ остаје онакав какав је у ном. једт. За именице м. р. од четири и више слогова то се може још више рећи. Другим ријечима, уколико је именице дужа, утолико је мања промјена акцената, што значи да су акценатске промјене у једносложним и двосложним именицама честе, а у вишесложним ређе. Ево неколико примјера различитог акцената вишесложних именица м. р. између ВД с једне и Ускока с друге стране: *боіондсац*, *Брайноожих*, *Васили'е*, *десіошових*, *доброчінац*, *добівалац*, *доморддац*, *Дрекаловићи*, *зараванак*, *зайаванак*, *несуђеник*, *нейријашељ*, *наіоличар*, *секуиши*, *незнабжсац*, *іондељеник*, *іунділавац*, *Царіірађанин* итд.

Именице *зараванак*, *зайаванак*, *чудошвбрац*, *доброчінац*, *завршеіак* и сл. понашају се као именице типа *добіііак* (в. т. 94): вок.: *чудошвбрче*, *доброчінче* и др.; ген. мн.: *чуддшвбраца*, *доброчініца*, *зараванакā*, *завршеіакā* итд.

О именицама као *іодуіірач*, *зайові'едник*, *лакроді'аш*, *револуци'днар* итд. в. тип *јунак* — *јунака* (т. 83).

Именице као *Подіоричанин*, *Буковичанин*, *Царіірађанин*, *Би'дірађанин* и сл. губе наставак *-ин* у мн. и дуље претходни вокал (в. т. 85): *Подіоричани*, *Буковичани*, *Царіірађани*, *Би'дірађани*.

Именице као *Црніорач*, *Срби'анач*, *Шаранач*, *Далмаііінац* итд. акценатски се понашају као у књижевном језику: *Црноїбрче* и *Црноїбрче* (вок.), *Црноїбраца*, *Срби'анача*. Једном сам ту скоро забиљсжио и *Црноїбрац*, што је сасвим ново и настало под утицајем радија, телевизије и сл., тј. под утицајем изговора на истоку.

Именице као *команди'ер* (поред *командір*), *бреііди'ер* и *бриіди'ер* (поред *бриідир*), *води'ер*, *кдми'ер*, *коси'ер* и сл. имају акценат већином

на посљедњем односно претпосљедњем слогу у свим падежима: ген. *води'џра*, дат. *води'џру*, инстр. *води'џром*, лок. *води'џру*, мч. *води'џри*, ген. *води'џра̄*, дат. инстр. лок. *води'џрима*, аквз. *води'џре*, вок. *води'џри* и *вдди'џри* (уколико се употребљава), сем вок. једн.: *кдманди'џру*, *вдди'џру*, *брийади'џре*, *брийади'џре* итд.

Позната диференција између акуз. именица живих и неживих бића: *коминди'џра*, *вдди'џр* итд. условљава, разумије се, и акценатску диференцију.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

ЈЕДНОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ С. Р.

105. — Знама свега три: *днд*, *цклд*, *злд*.

У једнини промјена им је нормална и акценат се не мијења: *днд* — *днд̄* — *днд̄у* итд.; *злд* — *зл̄а* — *зл̄у* итд.; *цклд* — *цкл̄а* — *цкл̄у* итд.

Множина је рјеђа и има акценатских промјена само у ген. мч.: ном. *днд̄*, ген. *д̄ан̄а*, дат. *д̄н̄има* итд.; ном. *зл̄а*, ген. *з̄ал̄а*, дат. *з̄л̄има* итд.; ном. *цкл̄а*, ген. *ц̄ак̄ал̄а*, дат. *ц̄кл̄има* итд.

ДВОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ С. Р.

106. — Тип: *м̄есо* — *м̄еса*. Овакве су још и: *б̄иле*, *б̄орје*, *ӣрање*, *ӣрбље*, *з̄лајно*, *з̄рнце*, *к̄ласје*, *к̄бље*, *л̄ишије*, *м̄ливо*, *ӣџре*, *ӣршије*, *ӣрује*, *са̄ће*, *сӣдље*, *с̄унце*, *ӣшло*, *ӣрње*, *ӣруње*, *ӣшље* итд.

Даничићеве (62) именице *сӣӣдо*, *ч̄јсӣво*, *ӣвжје*, *ӣвжје*, *з̄ље*, *ӣње*, *р̄бље*, *ӯље*, *ӯмље* и сл. у Ускоцима гласе: *ӣвжје*, *ӣржје*, *з̄ље*, *ӣње*, *р̄бље*, *сӣӣдо*, *ӯље*, *ӯмље*, *ч̄јсӣво*, па не спадају у овај тип.

Неке од ових именица имају непостојано *а* у ген. мн., али се акценат не мијења: *д̄рва̄ца̄*, *з̄рња̄ца̄*, *с̄уна̄ца̄* (за разлику од Даничићевог *с̄уна̄ца̄*), *ӣрба̄ља̄*, *б̄рва̄на̄*, *д̄еба̄ла̄* и сл.

107. — Тип: *м̄џсӣо* — *м̄џсӣа*, са овим припадницама: *б̄лајно*, *б̄рашно*, *б̄рдо*, *вр̄ело*, *ӣрло*, *ж̄ијно*, *з̄вно*, *з̄рно*, *ј̄ајно*, *ј̄ело*, *ј̄ујро*, *к̄дло*, *к̄диље*, *к̄лујко*, *л̄џно*, *м̄асло*, *н̄џра* (pl. t.), *д̄ко*, *р̄ало*, *ӯо*, *с̄ало*, *сӣӣно*, *с̄лво*, *ч̄удо*, *ӣило*; *ӣвжје*, *ӣржје*, *вд̄је*, *м̄оре*, *ӣдље*, *ӣуце*, *с̄рце*, *ӯмље* итд.

У ген. мн. ~ прелази у ^: *вр̄ел̄а̄*, *ј̄ај̄ӣа̄*, *к̄вл̄а̄*, *м̄ор̄а̄*, *ӣд̄ља̄*, *с̄р̄ца̄*, *б̄рд̄а̄*, *сӣӣа̄*, *ч̄уда̄*, *ӣуца̄*, *л̄џӣа̄*, *ј̄ел̄а̄* итд.

Овог мијењања акцената нема ако се појави и непостојано *а*: *н̄џра̄*, *ј̄ујара̄*, *к̄луџака̄*, *к̄диља̄* итд.

Појава *б̄рдо* — *б̄рда* (ном. мн.) — *б̄рд̄а̄*, *ж̄ијӣа* — *ж̄ијӣа̄*, *з̄вна* — *з̄вн̄а̄* (СА, 64) итд. овдје је врло ограничена — забиљежио сам *др̄во* — *др̄ва* — *др̄ва̄* и тоц. *Пд̄ља* — *Пд̄ља* (према *ид̄ље* — *ид̄ља* — *ид̄ља̄*), али *ж̄ијӣа* — *ж̄ијӣа̄*, *з̄вна* — *з̄вн̄а̄* и сл.

Даничићеви (67) именице *двѣришѣ* и *збѣришѣ* гласе у Ускоцима *дѣвѣришѣ* и *збѣришѣ* и припадају типу *крѣсѣво*.

111. — Тип: *крѣшево* — *крѣшева*. Припаднице: *врѣце* (и *врѣце*), *виђело*, *вименеце*, *вљешала*, *ђедовсѣво*, *језеро*, *длово*, *дсѣрво*, *иравило*, *си'ено*, *сѣрдшило*, *шдошѣво*, *шѣ'ело*, *шѣ'есѣво*, *седало* и др.

Именице: *Дунаво*, *илдѣво*, *јдѣило*, *вјводсѣво*, *сусѣдсѣво*, *ирлашце*, *срдашце*, *сѣнашце*, *иѣоце* тако је акцентовао Даничић (65—66), углавном према Вуку, а у ускочком говору гласе: *Дунѣво*, *илдѣво*, *јдѣило*, *војводсѣво*, *сусѣдсѣво*, *ирлашце*, *иѣоце*, *срдашце*, *сѣнашце*, па не припадају овом акценатском типу, већ другим типовима.

У ген. мн. акценат се не мијења, али се појављују, разумије се, редовне дужине: *дсѣрвѣ*, *вљешалѣ*, *крѣшевѣ*, *виђелѣ*, *иравилѣ*, *сѣдалѣ*, *шѣ'елѣ* итд.

Имен. *језеро* донекле одступа од овог реда тиме што у мн. има *језѣра* — *језѣрѣ* — *језѣрима* поред акцента овог типа: *језѣра* (ном.) — *језѣрѣ* (ген.) — *језѣрима* (д.т.).

Ваља рећи да се онај крај крај Дурмитора зове само *Језѣра* — *Језѣрѣ* — *Језѣрима* (Бј'о сам у *Језѣра*. — Дѣшѣ сам из *Језѣрѣ*. — Живѣ у *Језѣрима*).

Кад не значи масу сѣјена, већ стог сѣјена, онда им. *си'ено* има мн.: ном. *си'ѣна*, ген. *си'ѣнѣ*, д.т. *си'ѣнима*.

Ако би се им. тѣ'есто изговорила у множини, гласила би: *шѣ'есѣ* (ном.) — *шѣ'јесѣ* (ген.) — *шѣ'есѣима* итд.

112. Тип *крѣсѣво* — *крѣсѣва*, којем припадају још и ове именице: *брдѣинсѣво*, *вѣрѣво*, *кдљѣво*, *ндѣинсѣво*, *дѣинсѣво*, *иѣѣво*, *иредѣво*, *иѣсѣрсѣво*; *дсѣрѣце*, *рдѣинсѣ*, *кућинсѣ* и др.

Много је именица у Даничића (67) које у Ускоцима имају друкчије акценте: *жѣнѣинсѣво*, *сѣсѣринсѣво*, *шѣ'ућинсѣво*; *брдѣшце*, *ирлашце*, *језѣрѣце* (*језѣрѣце*), *јѣчмѣшѣ*, *иѣдѣрѣца* (pl. t.), *иѣсѣишце*, *сѣрѣшѣ*, *срдашце*, *сѣнашце* и др.

Акценатских промена нема: *крѣсѣво* — *крѣсѣва* — *крѣсѣву* — *крѣсѣвом* — *крѣсѣва* — *крѣсѣвѣ* — *крѣсѣвима*.

113. — Тип *нѣруче* — *нѣруча*. Ево и других: *зѣчлеће*, *зѣчеле*, *ндѣчѣ*, *иричѣшѣ*, *иѣрошѣво*, *рѣсѣље*, *рѣскриѣ* и др.

Промјене акцента нема: *иѣрошѣво* — *иѣрошѣва* — *иѣрошѣву* — *иѣрошѣва* (ном. мн.) — *иѣрошѣвѣ* (ген.) — *иѣрошѣвима*.

Даничићеви (64) примјери *блѣженсѣво* и *крѣљевсѣво* овдје гласе: *блѣженсѣво* и *крѣљевсѣво*, па иду у тип *врѣшѣно*.

114. — Тип: *имѣње* — *имѣња*. Овом типу припадају: *ајдѣшѣво*, *везѣрсѣво*, *колѣца*, *злѣчѣинсѣво*, *имѣње*, *јѣдинсѣво*, *моућѣво*, *имѣње*, *иѣрѣкло*, *иѣошѣње*, *иѣренѣње*, *сванѣње*, *сѣворѣње*, *срдаѣрсѣво*, *иѣознѣинсѣво*, *иѣроклѣсѣво*, *убѣсѣво* и др.

117. — Тип *камење* — *камења*, са: *ћедињство*, *јунџиство*, *лукџство* (поред *лукџство*); *буњџише*, *бусење*, *ирумење*, *древење*, *зрнење*, *ивење*, *јаворје*, *јасење*, *корење*, *кдсиџише*, *мраморје*, *Мраморје*, *десиџише*, *диџиџише*, *дружје*, *иџсијење*, *ремење*, *сифрџиџише*, *уљење*, *узливање* и др.

Акцентат без промјене: *јунџиство* — *јунџиства* — *јунџиству* — *јунџиства* (ном. мн.) — *јунџиствѧ* и *јунџиствѧвѧ* (ген.) — *јунџиствима* (дат., инстр., лок).

И овдје има акценатских разлика између ВД (67) и Ускока: *зѧворје*, *џериџише*, *нѧђиџише*, *окрије*, *идсиџише*, *идножје*, *идручје*, *иџмѧорје*, *иџрчење*, *идиџише*, *иџиџиџише*.

ИМЕНИЦЕ С. Р. СА ЧЕТИРИ И ВИШЕ СЛОВОГА

118. — И овдје је као и код именица м. р. — све је мање акценатских промјена што је више слогова у ријечи.

Ево неких именица с. р. са четири и више слогова: *величанство*, *доброчињство*, *досијојанство*, *ђевојанство*, *задовљство*, *зеленило*, *калуђерство*, *кайџанство*, *маиџеринство*, *неваљалство*, *неиџри'аџиљсџство*, *нечовиџство*, *ниџијавило*, *ојледало*, *иџрјанџиџство*, *илавеџиџило*, *идбраџињсџство*, *иојлаварсџство*, *иокољење*, *иокућанство*, *иџри'аџиљсџство*, *разбојниџиџство*, *руменило*, *Сараџево*, *свједочанство*, *сиромџиџство*, *сидрјешџињсџство*, *чоџчанство*; *безакоње*, *ви'алиџиџише*, *зарукавање*, *иџралиџиџише*, *издѧиље*, *јалдѧиње*, *јеванђеље* (цркв.), *јеванђеље*, *кориџиџанџе* (коритѧнџе), *кориџиџиџише* (коритѧџиџе), *кујусџиџише*, *љџиџовалиџиџише*, *милѧсрђе*, *Невѧсиње*, *обилежје*, *иојуџиџарје*, *иџри'аџиљсџиџише*, *разбојџиџише*, *сѧничиџиџише* и др.

Као што рекох, акценти се углавном не мијењају: *оди'џло*, ген. *оди'џла*, ном. мн. *оди'џла*, ген. *оди'џла*, дат. *оди'џлима* итд.; *безакоње*, *безакоња* — *безакоњу* — *безакоња* (ном. мн.) — *безакоња* (ген. мн.) итд.

Промјена има у ген. мн. у именица типа *иојлаварсџство*: *иојлаварсџиџѧвѧ*, *доброчињсџиџѧвѧ*, *иокућансџиџѧвѧ*, *иобраџињсџиџѧвѧ*, *домаћинсџиџѧвѧ* итд.

Именице као *задовљсџство*, *неиџри'аџиљсџство* и сл. не мијењају акценат, али у ген. мн. имају нецостојано *а*, са редовним дужинама: *задовљсџиџѧвѧ*, *неиџри'аџиљсџиџѧвѧ* и сл.

119. — Глаголске именице типа *доношење* имају редовно акценат, презента или глаголског приџјева тригног: *доношење*, *уношење*, *иџреношење*, *иџревожјење*, *иџрвођење*, *иџревођење* итд., — али, у посљедње вријеме, и: *дондишење*, *иџриџдишење* итд., тј. са инфинитивним акцентом. Ваља имати на уму да је овај други акценат иновација и тек почиње да живи.

ИМЕНИЦЕ С. Р. С ПРОШИРЕНОМ ОСНОВОМ

120. — Тип: *дрџце* — *дрџџиџа*. Таква је и *чаџче*. Акцент се не мијења. Мјесто множине стоје збирне именице женског рода: *дрџџѧд*, *чаџџѧд*.

121. — Тип: *близне* — *близнеџа*. Такве су и *двџзе* и *џрдсе*. Акуз. и вок. су, наравно, једнаки номинативу, док остали падџжи једн. имају краткосилазни акценат: *двџзе* — *двџзеџа* — *двџзеџу* — *двџзеџом*.

И мјесто множине ових именица стоје збирне именице ж. р., и то са генитивним акценатом: *близна̄д*, *џрдса̄д*, *двџза̄д*.

122. — Тип: *ја̄ње* — *ја̄њеџа*. Ево и других: *др̄во*, *р̄мо*; *бр̄ме*, *вџгле*, *вџме*, *Вла̄шче*, *дџбе*, *ђубре*, *џме*, *ја̄ре*, *клӯџче*, *к̄рме*, *куче*, *м̄дче*, *м̄лде*, *џиле*, *џџче*, *Тур̄е*, *ћџбе*, *шл̄ме*, *се̄ме* и др.

Међу ове именице Данчић (72) је уврстио и именице *џуце* и *џсеџо*. У Ускоцима, пак, оне не припадају именицама с. р. с проширеном основом: *џсеџо* — *џсеџа* — *џсеџу* итд.; *џуце* — *џуца* — *џуцу* и сл. (тип *мл̄сеџо*, в. т. 130).

Све горе наведене и њима сродне именице задржавају свој номинативни акценат кроз цијелу једнинску парадигму: *ја̄ње*: *ја̄њеџа* — *ја̄њеџу* — *ја̄ње* — *ја̄ње* — *ја̄њеџом* — *ја̄њеџу*.

За множину имамо два-три случаја. Прво, неке од њих, мјесто множинских облика, имају збирне форме: *ја̄ња̄д*, *џл̄ла̄д*, *м̄ча̄д* итд. Друго — неке од њих могу имати и множинске и збирне облике: *ћџбе* — *ћџба̄д* и *ћџбеџа*. Треће, неке имају само множинске облике: *вџме* — *вџме̄на*.

О мн. *м̄ча̄д*, *ћџба̄д* и сл. биће говора доцније. Што се тиче „правих“ множинских облика (значајски је и *ћџба̄д* и *ћџбеџа* права множина), — акценат се премјешта за један слог ка крају ријечи, и то у виду ' : *вџме̄на*, *шл̄ме̄на*, *рам̄ена*, *бр̄ме̄на*, *им̄ена*; *ћџбеџа̄*, *дебеџа̄* и сл.

Тај акценат остаје у свим множинским падџжима: *вџме̄нима* (дат., инстр. и лок.) — *вџме̄на* (акуз. и вок.), сем у ген. мн., гдје ' прелази у ' : *вџме̄на̄*, *рам̄ена̄*, *им̄ена̄*, *бр̄ме̄на̄*, *ћџбеџа̄*, *дебеџа̄* и сл.

Исте акценатске промјене запажају се у проширеним множинским облицима именица *небо*, *чудо*, *џџ'ело*: *небеса* — *небеса̄*, — *небесима*; *чудеса* — *чудеса̄* — *чудесима*; *џџ'елеса* — *џџ'елеса̄* — *џџ'елесима*, поред: *чуда*, *чуда̄*, *чудима* (од *чудо*); *неба* — *неба̄* — *небима* (од *небо*); *џџ'ела* (и *џџ'ела̄*) — *џџ'елџа̄* — *џџ'елџима* и *џџ'елџима* (од *џџ'ело*, *џџ'ело*).

Слиједџи Вука, Данчић (72) је у овај тип уврстио и им. *џл̄ме*. Ова се ријеч у Ускоцима изговара овако: *џл̄ме*, а у свему се осталом понаша као ове именице: *џл̄ме*: *џл̄ме̄на* — *џл̄ме̄ну* — *џл̄ме* — *џл̄ме* — *џл̄ме̄ном* — *џл̄ме̄ну*; *џл̄ме̄на* (ном., акуз., вок.) — *џл̄ме̄на̄* (ген.) — *џл̄ме̄не̄нима* (дат., инстр. и лок.).

Тако и: *џџ'еме* — *џџ'еме̄на*, *џџ'еме̄ну*, мн. *џџ'еме̄на*, ген. *џџ'еме̄на*, дат. *џџ'еме̄не̄нима*.

Им. *др̄во* (ВД) изговаре се у Ускоцима, *др̄во* и припада типу *џдшче*. (в. т. 125).

Им. *др̄во*, која у једн. има акценат као и остале именице овог типа (*др̄веџа* — *др̄веџу* итд.), има у мн. ' у свим падџжима: *др̄ва* (ном., акуз., вок.) — *др̄ва̄* (дат., инстр. и лок.), сем ген.: *др̄ва* (Имамо доста др̄ва̄ за

чеџа и *идџорчеџа*) могли су Ускоци, долазећи са разних страна, до-нијети овамо из својих постојбинских крајева. Друго, мјесто множине употребљавају се од наведених именица збирне именице: *идџорчад*, *џијанчад*. Ген. мн. од њих треба да гласи: *пасторчадј*, *џијанчадј* и тако заиста и гласи, али и *идџорчадј*, *џијанчадј*. Ово губљење једне од три дужне могло се пренијети, аналошки, и у облике *идџорчад*, *идџорче*, те се добило и: *идџорчад*, *идџорче*, *идџорчеџа*, *идџорчеџу* итд. Тако и у другим случајевима (в. и т. 152. и 158).

127. — Тип *челџде* — *челџдеџа*.

Остали падови гласе: дат. *челџдеџу*, ак. *челџде*, вок. *челџде*, ин-стр. *челџдеџом*, лок. *челџдеџу*. Мн. — збирна именица *челџд*.

Међутим у именицама као *жџвџнче*, *марџвџнче*, *једџнче* и сл. не ми-јења *џ* у *џ*: *једџнчеџа*, *једџнчеџу*, *једџнчеџом* итд.

Даничићеви (73) примјери на основу Вука *ждрџене* и сл. гласе у Ускоцима претјжно:

ждрџене, *јарџене*, *бурџене*, *јолџиче*, *џеџене*, *џасџиџиче*, *џилџене*, *џи-лџене*, *дуџмене* и сл.

128. — Тип: *џнуче* — *џнучџа*. Овом типу припадају: *Араџче*, *ид-вџе*, *дџвџиче*, *маџаре*, *идџмрџе*, *џрезџме* и сл.

У једн. акц. се не мијења: *идвџе* — *идвџеџа* — *идвџеџу* — *идвџе* — *идвџе* — *идвџеџом* — *идвџеџу*.

У множини се ове именице двојако понашају:

1. или улазе у круг збирних именица: *дџвџичад*, *идџмрџад*, *маџарад*;
2. или имају редовну множ: *џрезџена* — *џрезџена* — *џрезџена* итд.;

Имен. *идвџе* има мн. *идвџа*, али не и ген. *идвџа*, већ *гдвџи*.

Именице које Даничић (73) убраја у овај тип, као *дџеџиџе*, *јаџиџиџе* итд., у Ускоцима гласе: *џеџиџе*, *дџрџиџиџе*, *јаџиџиџе*, *јарџиџе*, *џилџиџе* — и зато припадају другим типовима.

129. — Тип: *сџрџче* — *сџрџчеџа*. Овамо иду и: *бурџене*, *јолџиче*, *дуџ-мене*, *џеџене*, *жџманџе*, *јаџиџиџе*, *јарџене*, *јарџиџе*, *џасџиџиче*, *џилџене*, *џилџене*, *џилџиџе*, *џилџиџе* и др.

Акценти без промјене.

Даничић (74) вели: „Све ми се чини да би у 5-ом пад. промениле акц., и то да би на првом слогу добиле „, а ` с другог слога изгубиле: *сџрџче*“. То се не може рећи за ускочки говор.

130. — Тип: *џџџџче* — *џџџџчеџа*, са: *наџџџџче*, *џџџџче*, *џџџџче*, *џџџџче* и др.

Промјене акцента нема.

Мјесто множ. — збирне именице, опет без промјене акцента, са утврђеном дужном на наст. -ад: *наџџџџчад*, *џџџџчад*, *џџџџчад*, *џџџџчад* и др.

131. — Именице с. р. од четири и више слогова са проширеном осн. основом нијесу бројне. Ево их неколико: *недџноџиџе*, *варџоџиџе*, *Ерџи-џџџџче*, *калуџиџиџе* итд.

Ни овдје нема промјене акцента, ни у једн. ни у зб. мн.: *неддношчād* *вāрошчāнчād* (поред *вāрошчād*) итд.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ (И МУШКОГ) РОДА

1. А-ОСНОВЕ

132. — О појавама какве су *жѣнама* : *шїїцїāма* в. у т. 56.

133. — Свега су двије једносложне именице у ускочком говору: *їмд* (*їмд* божā) и *снā*. Им. *їмд* употребљава се у наведеном изразу, као и у изр. *їушїе* и *їмд*, али не даље од номинативског облика. Им. *снā* добивена је испадањем гласа *x* и сливањем вокала: снаха > снаа > *снā*. Остали падежи су двосложни и тросложни и уклапају се у тип *вōда*; *снāе*, *снāи* и *снāи*, *снāу*, *снāо*, *снāѓм*, *снāи* и *снāи*; мн. *снāе*, ген. *снāā*, дат. *снāама* и *снāма*.

Двосложне именице женскої (и мушкої) рода

134. — Тип: *мајка* — *мајкē*. У овај тип спадају још и ове именице: *вїнїа*, *їāшїка*, *їрївнā*, *ѓвјка*, *жрїївā*, *јāшїка*, *кārїа*, *клѣшвā*, *лāђа*, *лѣнїа*, *їлѓвкā*, *їрāвдā*, *їрїшїкā*, *їсѓвкā*, *рāњкā*, *сāнїа*, *слāнкā*, *шѓрбā*, *ћуркā*, *црквā*, *црњкā*, *чāвкā* и др.

Именице као *лāђа*, тј. оне чија се основа завршава на један сугласник — не мијењају акценат ни у једн. ни у мн.: *лāђа* — *лāђē* — *лāђи* — *лāђу* — *лāђо* — *лāђе* — *лāђā* — *лāђāма* итд.

Акценат не мијењају ни им. као *їрїшїкā*, *црквā*, *клѣшвā*, које у ген. мн. имају непостојано *a*; *црквā* — *црквē* — *цркви* — ген. мн. *цркāvā*, дат. *цркāvāма* итд. Тако и ген. мн. *їрїшїкā*, *ћурākā* и сл.

За разлику од Вука, Даничића и уопште од књ. јез., именице као *мајка*, *кārїа* итд. имају у ген. мн. акценат једнак са акцентом других падежа, дакле: *вїнїā*, *їрївāнā*, *ѓвјākā*, *жрїїāvā*, *мајākā*, *кārāvā*, *клѣшāvā*, *їсѓвākā*, *слāнāкā*, *шѓрāбā*, *ћурākā*, *унāчā* итд., па се та ситуација огледа и у преношењу акцента на проклитику: *ѓѓ мајākā*, *їс кārāvā*, *ѓѓ їлѓвākā*, *їзнāѓ чāвākā*, *їспѓ [= испод] ѓвјākā* итд.

Раније је било, несумњиво, такво стање. Ту скоро сам забиљежио и *шѓрāбā* и *шѓрāбā*, поред *шѓрāбā*, што је последица продирања књижевног акцента (радио, телевизија и други чиниоци) или зато што акценат у овој ријечи (*шѓрбā*) није, чини ми се, сасвим чврст и што се, вјероватно, може чути и *шѓрбā*. Исп. *шѓрбā*. — *шѓрбā* — *шѓрбā* и *шѓрбā* код Ружићића (АСГП, 139).

Именице као *лѣнїа*, *јāшїкā* и сл. стоје у ген. мн. без непостојаног *a*, али и без промјене акцента: *лѣнїā*, *їāшїкā*, *јāшїкā*, *црњākā*, *рāњākā*, *їрāвдā* (уколико се које од њих изговарају у овом падежу), *сāнїā* и сл.

али их је доста у којих се акценат не мјења у овом падежу: *вѣлу, свѣлу* (Не дѣрај моју свѣлу), *слѣу, дуѣу, ѡруѣу, шѣу, мају, сѣку, ѣју, кулу, муњу, свѣну, срну, браку, маку, клѣу* (Сѣде на клѣу) *врбу, Сѣдну, Јѣлу* итд.

Дугоузлазни акценат прелази у дугосилазни и у дат. једн. у неким од ових именица: *ѣлви* (глава глави), *руци, вѣци, вѣци* и др.,

— неке имају двојак акценат: *ѣлви* и *ѣлви*, *ѣрви* и *ѣрви*, *руци* и *руци* и још неке,

— али их је највише у којима се акценат не мјења: *дуѣи, ѡруци, маји, Мѣси, Дѣри, сѣки, лѣки, муњи, свѣни, кѣми, вѣли*.

Има именица овог типа које у ном., акуз. и вок. мн. добивају мјесто ' : *вѣле* (на *вѣле*), *ѣрне* (Савѣле се *ѣрне*). — Пали су на зле *ѣрне*), *сѣрне* (на *сѣрне*), *ѣлве, свѣње, ѣје, душе, руке* (у *руке*, на *руке*), *слѣе, ѣше, ѣреде, зѣме, вѣце, јѣле, куле, муње* (Пукле *муње* небеске), *ѣрве* и др.

— али у другим остаје акценат непромјењен у ном. и акуз. мн.: *бѣнке, врбе, дуѣе, клѣе, ѡруѣе* и др.

У ген. мн. одржава се основни акценат: *ѣлвѣ, ѣрвѣ, дуѣѣ, зѣмѣ, ѣшѣ, ѡруѣѣ, срнѣ, сѣрнѣ, ѣрвѣ* итд.

Неке са два сугласника на завршетку основе добивају испостојано *a*, па им се ' мјења у ' : *бѣнкѣ, вѣсѣкѣ*. Им. *вѣца* има у овом падежу *овѣцѣ* (Имам наоко дѣс *овѣцѣ*). — На планини има доста *овѣцѣ*). Именице у којима се сугласничка група не разбија испостојаним *a* задржавају ' у овом падежу: *бѣздѣ, ѣрнѣ, ѣшнѣ, сѣрнѣ, сѣрнѣ, ѣблѣ* итд.

У дат., инстр. и лок. мн. ' се мјења у ' : *вѣлкама, ѣлвама, ѣредама, рѣкама, сѣрѣнама, ѣрѣвама, али и вѣлкама, ѣлвама, ѣредама, ѣрѣвама, сѣрѣнама* (нема *рукама*). Мора се рећи да у овим падежима све више превлађује основни акценат: *бѣздама, вѣлама, ѣрнѣма, кѣмама, свѣњама, сѣрнѣма, слѣјама* итд.

Хипокористички имају само тај акценат: *мајама, сѣкама* и сл.

Им. *рука* и *вѣца* имају у овом говору — да сумирамо — ове акценатске форме:

рука: *рукѣ, рѣци и рѣци — рѣку — рѣко — рѣкѣм — рѣци; рѣке — рѣкѣ — рѣкама — рѣке — рѣке — рѣкама — рѣкама;*

вѣца: *вѣцѣ — вѣци — вѣцу — вѣцо — вѣцѣм — вѣци; вѣце, — вѣцѣ — вѣцама — вѣце — вѣце — вѣцама — вѣцама.*

137. — Тип: *жѣна — жѣнѣ*. И овај је тип врло богат: *вѣда, вѣда, ѣлѣ, ѣра, жѣца, жѣла, земѣла, змѣла, зѣра, ѣла, ѣра, јѣма, кѣса, кѣза, кѣса, лѣза, маѣла, мѣжа, нѣла, ѣла (раѣа), рѣжа, рѣса, сѣсѣра, смѣла, сѣла, чѣла* и др.

Доста је именица које Даничић убраја у овај тип а које у Ускоцима иду по обрасцу *куѣа — куѣѣ*: *дѣсѣка, мѣшѣла, бѣа, мѣа, сѣза, дѣа*.

У вок. једн. ове именице имају: *вѣдо, жѣцо, жѣло, змѣо, мѣо, ѣшо, сѣсѣро, сѣзо, нѣо* итд.

И у дат. једч. неке од тих именица имају ` мјесто `: *вдди, їдри, ђци жєљи, зємљи, маїли, кдси, ндзи, рђи, сди, їїли* итд., али *змиї, сєсїри, кдзи, чєли* и сл.

Неке се у овом падежу могу двојачко нагласити: *їїли* и *їїли*, *ндзи* и *ндзи*, *сиди* и *сиди* итд.

Краткосилазни акценат срећемо и у акуз. једч.: *ндїу* (*на ноїу*), *вдду* (*у воду*), *вдїду* (*зд ваїду*), *зємљу* (*у земљу, крззз зємљу, крзземљу* [*<* кроз земљу]), *здру* (*у зору*), *їдру* (*у їору*), *ђєку* (*зд ђєку*), *жєљу*, *їїлу*, *кдсу*, *їїру*, *маїлу*, *рдсу*, *смдлу*, али: *змиїу, їлбду, жєну, кдзу, сєсїру* и сл., док су неке и са два акцената: *лдзу* и *лдзу*, *мєђу* и *мєђу*, *сду* и *сду* итд.

Исту алтернацију имају и у ном., акуз. и вок. мн.: *вдде, їдре, зємље, здре, жєље, їїле, кдсе, маїле, мєђе, ндїе* (Помакни *ндїе*. — Нє можє *на ноїе*), *сде, чєле* и сл., али и: *зми'є, їлбе, кдзе, лдзе, сєсїре* итд.

У ген. мн. именица са основом на један сугласник ` акценат се претвара у дугоузлазни: *вддā, їлбā, їбрā, жєнā, зми'ā, збрā, кдзā, кдсā, лдзā, ндїā, сдā, чєлā, їдшā* (Сєдам *їдшā* бїшє и убишє) итд.

Ако се, пак, основа завршава на два или три сугласника, онда се обично појављује непостојано *a* и ' акценат на њему: *сєсїрā, иїдлā, иїдрā*, а ако се сугласничка група не разбија непостојаним *a*, акценат остаје на истом мјесту, само прелази у ' : *ббрбā* (од *бдрба*), *маїлā*, (од *маїла*) и сл.

Поред ген. мн. *ндїā* постоји и старински, двојински генитив *ндїу*, који је обичнији од оног првог, као што је и *рукū* обичније од *рукā*.

Тросложне именице женскої (и мушкої) рода

138. Тип: *кāлница* — *кāлницє*. Има подоста именица које припадају овом типу: *забава, завада, задџа, задруїа, замука, заїара, засїава, зашїиїиа, засєда, навада, навлака, нџице, їєрница, їрєйрека, линїја, їрєсїава, расїрава, слāмница, слāнница, цркєвица* и др.

Акценат без промјене.

139. — Тип: *јāбука* — *јāбукє*. Ево и других: *їддина, жєдока, зєвала, зєлада, зєїєїа, јāїода, кдкошкa, кдрїце, лєдина, лєсница, їдшїока, їдвлака, їдрєшкa, їддвала, їддина, їднуда, їдрукā, їрєїрада, їрєвара, їрєлада, їрєшлїца, сїдрїна* [= старац], *судбина, сїрушкa* и др.

Ни овдје нема промјене акцената, само што именице са два сугласника на завршетку основе добивају непостојано *a* у ген. мн.: *кдкошāкā, їдрєшāкā* и сл.

Им. *сїрушкa* се не употребљава у множ.

140. — Тип: *їдсїбрка* — *їдсїбркє*. Овом типу припадају: *шдшїбрка, румєнка, маїбрка, брђанкa, цїїāнкa* и др.

Ни овдје нема промјене акцента, само се у ген. мн. појављује непостојано *a*: *шдшбрākā*, *шдсшбрākā* (и *шдсшорākā*), *мдшбрākā*, *шдшанākā* итд.

Дешава се да се од три дужине у ген. мн., које се добро држе, прва скрати: *шдшорākā* поред *шдшбрākā* итд. Оваквих појава има и у другим категоријама (исп. ген. мн. *шдсшбрчādī* и *шдсшорчādī*).

141. — Тип: *вārница* — *вārницѐ*. Ево и других: *сādница*, *шārница*, *нарѐдба*, *шрѐрода*, *масница*, *сѐрница*, *судница*, *мучница* и сл.

И овдје је случај као у претходној тачки — све остаје како јесте, само у ген. мн. имамо: *нарѐдābā*.

142. — Тип: *одѝва* — *одѝвѐ*. Њему припадају и: *сшашѝва*, *кадѝва*, *сѐрцада*, *шѝшѝва*, *јадѝва*, *кмейѝ'а* и др.

Ове именице имају у вок. једн. и мн. " мјесто ' (кад га имају, разумије се): *сшдшшво*, *шдшшво*, *јддѝво* и сл.

Интересантно је приметијети да се у властитим именицама ж. р. овог типа не врши ова измјена акцента у вок.: О *Милѝва*, моја десна руко! не: о *Мшлѝво*!).

143. — Тип: *лѝвада* — *лѝвадѐ*. Оваквих именица има доста: *аљина*, *башина*, *виљушка*, *вљѐридба*, *шдлуља*, *шдвница*, *шдрица*, *шрѝбуље*, *ддлина*, *жѝнидба*, *зѝница*, *јуница*, *кашика*, *кѝбила*, *кѝлуља*, *кѝшрива*, *кѝсидба*, *кѝшуља*, *лѝсница*, *лѝшаша*, *маслина*, *млдница*, *мдлшшва*, *шдсшшдба*, *шдшача*, *шдшодба*, *шдшлица*, *шрѝчаја*, *шрѝсидба*, *шисуља*, *швиљуља*, *шшница*, *шшдница*, *шшрница*, *шшшлуља*, *шрѝдба*, *шрѝшаја*, *шшруља* и др.

Акцент се у ген. мн. претвара у " : *лѝвādā*, *сшнш'ā*, *шрѝшā*, *кѝлшбā*, *кѝшршвā*, *шдлшлā*, *кѝшшлā*, *лѝсшчā*, *шдшшчā*, *шрѝшлā*, *шрѝшлā*, *вљѐршлā* и сл.

То је редовна и врло чврста појава, али само у именица с основном на један сугласник. Ако се пак та основа завршава на два сугласника, умеће се непостојано *a* и задржава се основни акценат: *мдлшшшвā*, *вљѐридābā*, *кѝсидābā*, *виљушшкā*, *шдшодābā*, *жѝнидābā* и сл.

Само у случају кад се сугласничка група не разбија непостојаним *a*, задржава се редовни акценат овог падежа ("): Ддста мш'е вѝ и кѝсшдбā и шлшшдбā!

144. — Тип: *лѝшшш* — *лѝшшшѐ*. Велики је број именица које припадају овом типу: *аждāа*, *будāла*, *шсшдда*, *шрадшна* (Гаја Матијашевића), *шрѝшш* (кад не гласи *шрѝш*), *брзшна*, *вршшшна*, *дāлшна*, *дѝлшна*, *дшвдшш*, *дшврдшбā*, *дшвбшна*, *дшвжшна*, *јѝршна*, *красшш*, *кршвшшна*, *кршшшна*, *лакдш*, *лѝдшна*, (поред *лѝдшна*), *маншшна*, *медна*, *мшлшшна*, *ншжшна*, *шшшшшшна*, *шланшшна*, *шрѝшшна*, *равшшна*, *рушдбā*, *сшрдшш*, *сланшшна*, *сшамдшш*, *шшжшшна*, *шшшшшна*, *шшшшшшна*, *шшшшшшна*, *шшшшшшна* и др.

Има у Даничшш (10—11) именица овог типа које у Ускоцима припадају типу *јабука*: *рѝдшшна*, *сшшшна*, *шшшшшна*.

Именице овог типа имају, пре свега, " у вок. једн. и мн. (уколико се употребљавају): *лѝшшшш* (Шшшри мѝја, *лѝшшшш* мѝја), *будāло*, *срѝмшшш* (*срѝмшшш* мѝја!), *рушшш*, *аждāо*, *шсшшш*, *шрѝшш*, *дшвбшшш* (*дшвбшшш* лшшшш!), *крѝсшшш* итд.

Акуз. једн. именица овог типа доста је неухватљив услед врло честог колебања акцента.

Пре свега, сигурно је да се у неким од њих акценат не мијења: *будалу* (Подошљи *будалу* да ти нешто допослй па седи и кукџај), *iredиу* (Не дйрај дну *iredиу*), *iosидду* (Не можемо више да ндсимо *iosидду* на врату), *милину* (Осџнала сам наку *милину*), *шойлину* (Моје старе кдсти волѣ, брате, *шойлину*), *сланину* (Ја волйм кувѣну *сланину*), *кривину* итд.

Затим, исто тако су сигурни ови акузативи: *илднину*, *висину*, *дальину*, *дубину*, *љейошу*, *срѣмошу*, *ширину*, *рѣвину*, *дѣбьину*, *чйсйшину*, *дужину* итд.

То потврђују и ови примјери преношења акцента: *у иланину*, *нд иланину*, *нйс иланину*, *уs иланину*, *крдс иланину* (према: *у иланини*, *на иланини*), *у висину*, *у даьину*, *нд даьину*, *нд срамошу*, *у ширину*, *ндкашй* *у ледину* (може бити тако и од ном. *лѣдина*), *нд равнину*, *нд чйсйшину*, *у дужину* (исп. *йо дужини*, *на равнини*, *на даьини* итд.) итд.

Међутим, те и сличне именице не мијењају увијек свој ` у ` у ак. једн., већ оне у том падежу могу бити и са својим номинативним акценатом дакле: *брзину* (*нд брзину*) и *брзину* (*на брзину*), *чйсйшину* (*нд чйсйшину*) и *чйсйшину* (*на чйсйшину*), *дубину* (*у дубину*) и *дубину* (*у дубину*), *ширину* (*у ширину*) и *ширину* (*у ширину*), *љейошу* (*нд љейошу*) и *љейошу* (*на љейошу*) и сл.

Слично је и са ном., акуз. и вок. множине: *љейоше* и *љейоше*, *врѣћине* и *врѣћине*, *дальине* и *дильине*, *дѣбине* и *дубине* (*у дубине* и *у дубине*), *йрѣвине* и *йрѣвине*, *илднине* и *иланине*, *рѣвнине* и *ривнине* (Да спуштймо овце *у равнине*. — Шћѣрашѣ стада *у равнине*) итд.

Ген. мн. гласи: *висинѣ*, *даьинѣ*, *брзинѣ*, *будѣла*, *иланинѣ*, *љейошѣ*, *йрѣбѣ*, *руйѣбѣ*.

Овдје се ваља позабавити именицама као *ри'ѣка*, *сйри'ѣла*, *сйи'ѣна*, *ми'ѣна*, *чи'ѣна*, *звй'ѣзда* и сл., које формално припадају овом типу, а које одговарају екавским облицима *река*, *сйрѣла* итд., па би по томе припадале типу *илава*. Ипак ћемо погледати шта бива с њиховим акценатима, због њихове специфичности у односу на два показана типа.

Пре свега, оне у вок. једн. и мн. имају ` на првом слогу мјесто ` на другом: *сйри'ѣло* — *сйри'ѣле* (Шта ћу с вама, *сйри'ѣле* моје! — каже мајка дјецу којој не може да да „џевапа“), *сйи'ѣно*, *сйи'ѣне*, али није искључен ни основни акценат: *звй'ѣзде*, *ри'ѣке*. Ове се именице ријетко употребљавају у вок., услед чега се не може увијек са сигурношћу рећи да ли оне мијењају или не мијењају акценат у овим падежима.

У ген. мн. акценат се не мијења и остаје на истом мјесту: *ри'ѣкѣ* *звй'ѣдѣ*, *ми'ѣнѣ*, *чи'ѣнѣ*, *сйи'ѣнѣ*, *сйри'ѣлѣ*, што би се поклопило прије са ген. мн. ек. *рѣкѣ*, *звѣздѣ* итд. него са *врѣћинѣ*, *кривинѣ*, а можда је ситуација и идентична.

Ево како изгледа цијела парадигма једне од тих именица: *ри'ѣка* — *ри'ѣкѣ* — *ри'ѣци* — *ри'ѣку* — *ри'ѣко* — *ри'ѣком* — *ри'ѣци*; *ри'ѣке* — *ри'ѣкѣ* — *ри'ѣкама* — *ри'ѣке* — *ри'ѣке* и *ри'ѣке* — *ри'ѣкама* — *ри'ѣкама*.

145. — Тип: *ђевојка* — *ђевојке*. Ево и осталих: *зељбака*, *јадбојка*, *иџрбака*, *илавока*, *иџџурка*, *црнбака*, *челѣнка*, *шарбака* и др.

У вок. једн. и мн. од *ђевојка* имамо: *ђевојко* и *ђевојке*. У осталима је, уколико би се употријебиле у вок., обичнији основни акценат: Шта кеш сад, јадбојко моја!

У ген. мн., кад се основа завршава на један сугласник, нема ни: каквих промјена, сем што и посљедњи слог има дужину, што је редовно-*шарбака*, *црнбака*, *иџрбака*, *зељбака* итд.

Кад се основа завршава на два сугласника, умѣће се непостојао *a*, али се акценат не мијења: *ђевојака*, *јадбојака*, *челѣнака* и сл.

И овдје треба запазити да се једна (прва) од три дужине понекад скраћује: у *ђевојака* редовно, у *јадбојка*, *челѣнка* и једно и друго: *јадбојак* и *јадбојак*, *челѣнак* и *челѣнак*.

Именице ж. и м. рода од четири и више слојева

146. — Ево неколико именица ове врсте: *бесиосница*, *борбаница*, *Видосава*, *воденица*, *волводница*, *Вукосава*, *иџишаница*, *држаница*, *друјојанка*, *ђевојчица*, *ђевојчур*, *џечурли'а*, *живојишница*, *жујидвољка*, *заручница*, *јарџбница*, *јџишница*, *кабаница* и *кабаница*, *каџишаница*, *каџишаница*, *каџишџуља*, *крџмарница*, *куљевина*, *ладовина*, *леденица*, *Љџиосава*, *мајсишорница*, *маџишорница*, *наџишедниковица*, *неџојкиња*, *неваљаница*, *иџорујаница*, *иџвојанка*, *иџџелица*, *раноранилица*, *сти'џжница*, *Сџиџансива*, *иџанксиса*, *Црндојбрака*, *чџвчаница* и др.

Промјене акцента углавном нема: *кабаница* — *кабанице* — *кабаници* — *кабаницу* — *кабанице* и *кабаницо* — *кабаницом* — *кабаници*; *кабанице* — *кабаница* — *кабаницама* — *кабанице* — *кабанице* — *кабаницама* — *кабаницама*.

Оне које имају кратки узлазни акценат на претпосљедњем слогу мијењају га у дуги узлазни у ген. мн.: *барујидна* — *барујидна*.

Оне које имају два или више сугласника на завршетку основе — обично добивају непостојао *a* у ген. мн.: *жујидвољак*, *Црндојбрака*, *иџвојанак*, *друјојанак* и сл.

И овдје има појава на какве смо и горе наилазили: *жујидвољак* и *жујидвољак* и сл.

Ипак су обичнији облици са све три дужине.

147. — Ваља овдје рећи да се неке именице ж. р. *a*-основа страног поријекла друкчије изговарају него у књижевном језику: *Америка*, *реџублика*, *иџмнаџица*, *дисџуси'а*, *сеџишница'а*, *конфџренџица*, *крџкџаница'а*, *уџриџница'а*, *кџмџиси'а*, *леџкџми'а*, *деџкџмаџица'а*, *иџстиџкуљџаџица'а* итд.

Као што се види, готово све те ријечи дошле су нам из романских језика, у којима је акценат ближе крају. У ускочком је говору акценат у тим ријечима ближе почетку за један слог. Добива се утисак као да се наша стара акцентуација претаче у нову.

Треба напоменути да се и овдје, као и у случају *социјализам* — *социјализам*, — услед све живље говорне комуникације (радио, телевизија, скупови, предавања итд.) — ствари све више прилагођавају савременим токовима, па поред *конференција* имамо данас *конференција* и *конференција*, поред *федерација* данас се може чути и *федерација*, *кркањција* поред ранијег и садашњег *кркањција* итд.

2. ИМЕНИЦЕ Ж. Р. - КОНСОНАНТСКЕ ОСНОВЕ

Једносложне именице

148. — Тип: *сѣвар* — *сѣвари*. Ево и других: *влас*, *илад*, *жеђ*, *кај*, *мас*, *слас*, *ћуд*, *чађ*, *час*, *чес* и др.

У лок. једн. ове именице обично имају ' мјесто ˘: *ћуди*, *власѣи*, *масѣи*, *сѣвари*, *часѣи*, *сласѣи* и сл.

Али не увијек. Тако, док је сасвим обично: Пдпг'о би га у *каји* водѣ, никад се не би рекло у *иледи*, већ у *иледи*.

И у ген. мн. појављује се ' : *ћуди*, *сѣвари*, *Дужји* (од пл. топ. *Дужји*), *власѣи*, *каји*, *сласѣи*, *часѣи*, *масѣи* итд.

Решетар (SB, 105) вели да ће бити у *каји* *вддѣ* (тј. дугоузлазни акценат кад уз именицу *кај* не стоји атрибут), а у *једној* *каји* *вддѣ* (тј. дугосилазни акценат кад им. *кај* има атрибут испред себе). Ј. Вуковић (АГПД, 243) вели да му се чини да је тако и у Пиви и Дробњаку, а тако је и у Ускоцима, тј. може бити промјене акцента, а и не мора.

Дугоузлазни акценат се појављује и у дат., инстр. и лок. мн.: *кајима*, *власѣима*, *сѣварима*, *ћудима*, *сласѣима* и сл.

Вуковић (АГПД, 243) има *Дужји* — *Дужји* — *Дужима* — на *Дужима* а у Ускоцима, који се налазе двадесетак километара ваздушне линије источно од Дужји, није тако, већ: *Дужји* — *Дужји* (Он је з *Дужји*) — *Дужима* (на *Дужима*).

Ако се ставе према екавским ликовима, онда се ријечи *ријеч*, *цијев*, *свијес* и сл. могу и овдје разгледати. Оне се одликују готово свим особинама којима се одликују и друге именице овог типа. Тако имамо: *ријеч* — *ријечи* (ген., дат., вок., инстр. (поред *ријечју*) и лок. једн.) — *ријечи* (ном., ак. и вок. мн.) — *ријечѣи* (ген. мн.) — *ријечима* (дат., инстр. и лок. мн.), а све то потпуно одговара екавским формама: *рѣч* — *рѣчи* — *рѣчи* — *рѣчима* итд. Тако је и *цијевѣи* (ген. мн.), *цијевима* (дат., инстр. и лок. мн.), *свијери* (пл. т.) — *свијери* — *свијерима*. Ваља рећи још и то да се овдје, поред ˘, појављује и ' односно ˘ у лок. једн.: у *ријечи* (исп. у *рѣчи*), у *цијевѣи* (исп. у *цѣви*), у *свијесѣи*, исп. у *свијесѣи* (Није ми то у *свијесѣи*).

И овдје има именица у Даничића (79) које су у Ускоцима ж. р. (*буђ*, *слүз*) или се друкчије изговарају.

149. — Тип: *ноћ* — *ноћи*, са: *збб*, *квс*, *лжж*, *моћ*, *дчи*, *џџ*, *џлџи*, *џрси*, *рџж*, *сџс*, *сб*, *ћѣр*, *џи*, *џиши*, *шћѣр* и др.

У ових именица основни (°) акценат прелази у ° или ' готово у свим падежима и једн. и мн.: *ноћ* — *ноћи* — *ноћи* — *ноћ* — *ноћи* — *ноћи* и *ноћу* — *ноћи* — *ноћи* — *ноћу* — *ноћима* — *ноћи* — *ноћи* — *ноћима* — *ноћима*.

Као што се види, у лок. једн., ген. мн., као и у дат., инстр. и лок. мн. јавља се °:

лок. једн.: *кџси*, *лжжи*, *крџи* (У *крџи* му е да помажѣ немоћниџа), *ноћи* (То се десило у *ноћи* џзмеђу четвртка и петка) итд.;

ген. мн.: *кџсиџ* (Нема од њѣга ништа до *кџсиџ*), *дчиџ*, *џрсиџ*, *џлџиџ*, *џиџи*, *шћѣриџ* итд.;

дат., инстр. и лок. мн.: *кџсиџа*, *џиџа*, *дчиџа*, *џрсиџа*, *џлџиџа* (Чџек на свџим *џлџиџа* нџси свџу џву вџлику планину) итд.,

— а у осталим падежима имамо ° (Дџј ми, ћѣво, дчи тџџе. — То му се дешџва џз *ноћи* џ *ноћ*. — Ка ће се џви џдџи јџдџом смџрити, дџста е бџло пролџѣвања *крџи*. — џстали смџ бесоли [=без соли]).

За разлику од Даничића (79), који има у инстр. *зббљу* итд., а само *ноћу*, у Ускоцима је и овдје заступљен °: *кџшћу*, *крџљу*, *сџљу*, *зџби* и *зџбљу*.

Именица *кћи* овдје гласи *шћѣр* (ређе *ћѣр*), а онда јој тако теку и остали облици: *шћѣри* (ген., дат., вок., инстр. и лок. једн.), *шћѣр* (акуз. једн.); *шћѣри* (ном., акуз. вок. мн.), *шћѣриџ* (ген. мн.), *шћѣриџа* (дат., инстр. и лок. мн.).

150. — Тип: *смрџи* — *смрџиџи*. Даничић (80) има овдје још: *мџд*, *џсџи* и *сиџрж*. Ј. Вуковић (АГПД, 244) не наводи ниједну другу сем *смрџи* за Пиву и Дробњак, а ни ја нијесам забиљџио ниједну другу за Ускоке. Даничић вели да акценат остаје без промјене. Међутим, у Ускоцима се каже: *на смрџиџи*, у *смрџиџи*, тј. акценат се мијења.

Та се појава запажа у Ускоцима и у ген. мн. (*смрџиџиџ*) и у дат., инстр. и лок. мн. (*смрџиџиџа*).

Двосложне именице ж. р. конс. осн.

151. — Тип: *смрџџ* (< смрџао) — *смрџли*. Овдје спадају још и: *миџб*, *рџван*, *смиџб*.

Промјене акцената има у лок. једн.: *миџли* поред *миџли*, *смрџли* (на *смрџли*) поред *смрџли*, *рџвани* поред *рџвани*; затим у ген. мн.: *миџлиџ*, *рџваниџ*; и у дат., инстр. и лок. мн.: *миџлиџа*, *рџваниџа*.

152. — Тип: *џвџи* — *џвџиџи*. Ево и других: *бџрад*, *врлџи*, *вџчаџд*, *џдлџи*, *жџдрџбаџд*, *зелџн*, *џџиџаџд*, *џџнаџд*, *кџрџс*, *кџсиџрџиџи*, *кџмаџд*, *кџмџљ*, *кџчаџд*, *мџчаџд*, *мџнџчаџд*, *незнџн*, *неџџаџч*, *неџџрџс*, *неџсвиџес* (уп. ек. *неџсвџсиџ*), *неџџис*, *џблџас*, *џџим*, *џџмџиџи*, *џџлџаџд*, *џџиџраџиџи*, *џџиџчаџд*, *џџиџџџџ*, *џџџан*, *џџсиџџиџиџи*, *џџрџсаџд*, *џџрџџас*, *џџрџсиџриџж*, *сиџрџмџн*, *сиџџџџн*, *сџџаџд*, *шџлџаџд*, *џрџвџн*, *чџлџаџд*, *чџлџус*, *чџиџџриџиџиџиџнџаџд* и др.

Као што се види, ове се именице одликују тиме што ^н задржавају готово у свим падежима једн. и мн. као и дужину у цијелој парадигми: *идлѣи* — *идлѣи* (ген.) — *идлѣи*ма итд.

У лок. једн. појављује се (додуше ријетко) ' : *иолѣи* (на *иолѣи* поред *на иолѣи*), *иамѣи* (Нѣ ми на *иамѣи*) поред *иамѣи*, *врлѣи* поред *врлѣи* итд.

Помјерање акцента на крају ријечи запажа се и у ген. мн.: *иолѣи* поред *идлѣи*, *врлѣи* поред *врлѣи*, *иоіани* (Не могу да живим од *оииг иоіани*) и *идіани* (*Пдиани* се ваља клонити).

Овдје нема форми *ишладма*, *чѣладма* итд., па ни акцената *чѣладма*, *ишладма*, *могчадма* итд.

Збирне именице као *јдињад* итд. мијењају се овдје у множини, али се при том не мијења акценат: *јдињад* : *јдињадѣ*, *јдињадима*, *јдињад*, *јдињадѣ*, *јдињадима*, *јдињадима*.

То је редовна и врло чврста појава: Јеси ли мѣтнула сѣна *ишладима*. — Понеси сѣ *јдињадима*. — Успи *идишчадима* да лѣчу. — Нѣ дај *кѣмчадима* у кунпир. — *Мончадима* се идѣ на вашир. — Не знамо шта ћемо с *овиѣм јуначима*. — Имамо *нако* пѣшесторо *јуначѣ*. — Мани се тѣ *оѣ идишчадѣ*.

Само се по ген. мн. односно једн. може понекад видјети да су се ове именице некад мијењале и у јединици. Тако се, поред *идишчадѣ*, *мончадѣ* и сл., каже, понекад, и *идишчадѣ* и сл. (Мани се тѣ *оѣ идишчадѣ*). Мени се чини да би се ова разлика чинила увијек кад би се у свијести имала, рецимо, пашчад као цјелина, као збир (онда је посљедњи слог без дужине, јединичка парадигма) и пашчад појединачно, као множинна (онда је редован множински облик, тј. посљедњи је слог дуг).

Има именица које Даничић (80-81) уврштају у овај тип а које у ускочком говору не иду овамо. Ген. једн од *јѣсен* је *јѣсени*, па она припада типу *кѣкѣи* — *кѣкоши*. Именице *назѣб*, *иѣруи* и *идклич* нису женског, већ мушког рода, а именица *иѣриш* може бити и м. и ж. рода. Вук-Даничићева зб. им. *кумчад* гласи у Ускоцима *кунчад* (*кумчад*), ген. мн. *кунчадѣ* (односно ген. једн. *кунчадѣ*), дат., инстр. и лок. *кунчадима*. Им. *молѣи* је м. р.

Ако се узме у обзир однос *кунчад* — *кунчадѣ* (тј. само ном. и ген. једн.), онда Даничић нема типа у који би се смјестиле те форме.

153. — Тип: *кѣкѣи* — *кѣкоши*. Њему припадају још и ове именице: *бдлѣс*, *вѣчѣ(р)*, *жѣлѣс*, *кѣрѣѣс* *лудѣс* (поред *лудѣс*), *лѣуѣс*, *мѣиѣр*, *мѣлѣс*, *младѣс*, *мудрѣс* (поред *мудрѣс*), *идѣс*, *иљанѣс*, *рѣдѣс*, *свѣшлѣс*, *сѣиѣрѣс* и др. У лок. једн. имамо: у *жѣлѣсѣи* и у *жѣлѣсѣи*, у *радѣсѣи* и у *рѣ досѣи* и у *сѣиѣрѣсѣи* и у *сѣиѣрѣсѣи* итд.

Помјерања акцента има и у ген. мн.: *кѣкѣи* (Не можемо од *кѣкѣи* да прѣстрѣмо жѣто), *болѣсѣи* (Не можемо да се опѣравимо од *накѣгѣг болѣсѣи*) поред *бдлѣсѣи*, *јѣсени* (Проживѣли смо оѣе дѣста *лѣѣпиѣѣ јѣсени*) поред *јѣсени* итд.

Даничић ништа не каже за дат., инстр. и лок. множ. ових именица. У РСАНУ се даје ген. мн. *кѣкѣи*, али не и дат., инстр. и лок. У Уско-

црта је и у тим пад-жима: *кодшима* и *кдошима*, *јесенима* и *јдсенима*, *болестиима* и *бдлестиима* итд. У Прав налазимо: *бдлестӣ* — лок. *болести* и *бдлести*, ген. мн. *болестӣй* и *бдлестӣй*, дат. *болестӣшима* и *бдлестӣшима*. Слично је под *ждлостӣ* (лок. једн. *жалдстӣй* и *ждлостӣй*; ген. мн. *жалдстӣй* и *ждлостӣй*, дат. *жалдстӣшима* и *ждлостӣшима*).

Именица *мдшёр*, која има у овом типу само ном. и акуз., прешла је у им. ницу ж. р. *а-основ*. Она поред *мдшёр*, гласи у ном. не само *мдшӣ* већ и *матера* (овим се обликом сасвим уклопила у им. ж. р. *а-основа*).

154. — Тип: *крáбрѡс* — *крáбрѡстӣ*, са: *сӣрвѡс*, *слáбѡс*, *блáдѡс*, *врѡдѡс*, *лудѡс*, *дрáвѡс*, *сáјнѡс*, *шáјнѡс*, *крáјнѡс*, *крушѡс*, *мудрѡс* *свѡшѡс* и др.

Акцент се не мијења; једино се губи дужина ном. и акуз. једн. у свим осталим пад-жима.

Именице *вѣрнѡстӣ* и сл. које Даничић (СА, 80) тако акцентује, у Ускоцима се изговарају *дужнѡс*, *вљѣрнѡс*, *шѡс* и *шѡнѡс*.

155. — Тип: *нáрав* — *нáрави*. Њему припадају и ове именице: *љубав*, *нáйас*, *нáруч*, *шрѣс*, *сјѣрс* и др.

Именице *сӣшáреж*, *нáред*, *шрѣлѣж*, *сӣшѣнеж*, *шѣлѣж* и сл. обично су мушког рода. Код нека од њих пређе у ж. р., онда и улази у овај тип. (Кд ће изрáнити толѣку сáтнеж!).

Промјене акцента нема: *нáрав* — *нáрави* (ген. једн.) — *нáрави* (мн.), *нáравӣ* — *нáравима*.

156. — Тип: *сáмрѡш* — *сáмрѡшӣ*. Других забиљежио нијесам. Нема промјене акцента.

Тросложне им. ж. р. конс. основа

157. — Тип: *шднѡкѡ* — *шднѡкли*. Такве су и: *шзнѡкѡ*, *шдмѡсѡ*, *зáмѡсѡ*, *шрдмрзѡ* и сл.

Као што се види, све су то именице које су раније имале глас *л* на крају (помисал > помисао > *шдмѡсѡ* итд.).

Промјене акцента нема, сем што, поред основног, ове именице могу имати и помјерени (') акцент у лок. једн. и ген., дат., инстр. и лок. мн.: *зámѡсли* поред *зámѡсли*; *зámѡсли* поред *зámѡсли* (Имѡ е *лѣпшѣг зámѡсли*), *зámѡслима* и *зámѡслима*.

158. — Тип: *кдшлáд* — *кдшлáдӣ*. Такве су и: *Блáшовѡс* (исп. ек. *блáшовѡстӣ*), *шдрѡшáд*, *зáшовѡс* (исп. ек. *зáшовѡстӣ*), *шсѡвѡсѡс*, *руковѡд*; *кшлáвчáд* (и *кшлáвчáд*), *лшманчáд* (и *лшманчáд*), *шдшдрчáд* (и *шдшдрчáд*), *сшрочáд*, *слшнавчáд* (и *слшнавчáд*), *шштанчáд* (и *шштанчáд*), *шрѡвљчáд* (и *шрѡвљчáд*) и др.

И овдје се акцентат понаша слично акценту у претходном типу: у лок. једн.: *руковѡди* поред *руковѡди*; у ген., дат., инстр. и лок. мн.: *руковѡдӣ* поред *руковѡдӣ* и *руковѡдима* поред *руковѡдима*. Тако и *зáшовѡстӣ* поред *зáшовѡстӣ* (лок. једн.), *зáшовѡстӣй* и *зáшовѡстӣй*, али само

ЗАМЈЕНИЦЕ

ЛИЧНЕ И ИМЕНИЧКЕ ЗАМЈЕНИЦЕ

165. — Личне замјенице гласе:

ја: мене — мене — *мно*м и *мло*м (*мно*ме) — мене;
ји: *и*бе — *и*бе — *и*и — *и*ббм — *и*бе;
он, *оно*: *не*а — *не*му — *не*а — *ни*м, *ни*ме — *не*му;
она: *не* — *но*ј (*но*јзи) — *ну* — *ном*, *но*ме — *но*ј;
ми: *на*с — *на*ма — *на*с — *на*ма — *на*ма;
ви: *ва*с — *ва*ма — *ва*с — *ви* — *ви* — *ва*ма — *ва*ма;
они, *она*, *оне*: *ни*и — *ни*ма — *ни*и — *ни*ма — *ни*ма;
се: *се*бе — *се*бе — *се*бе — *се*ббм — *се*бе.

Ваља подвући да у овом говору облици као *мене*, *и*бе, *се*бе, *не*му, *не*а и сл. имају само тај, вуковски акценат. Уп. и: за *мене*, до *не*а, у *и*бе, у *не*му и сл.

О појавама: 1. *и*ред мене и *и*ред мене; 2. *у*врѣ мене и *у*врѣ мене; 3. *не*ја, *не*и; 4. *на* ме, *на* се, *у* *и*; 5. *и*ддā ме, *и*ред *ни*и, *и*реддā *ни*и; *и*и и *и*и, *и*м и *и*м, *јо*ј и *јо*ј в. т. 32, 33, 34, 7/з.

166. —

*к*д (*к*д): *к*дга — *к*дме — *к*дга — *к*дм, *к*дме — *к*дме;
*шт*а (*шт*а), *шт*д (*шт*д): *че*га — *че*му — *шт*а (*шт*а), *шт*д (*шт*д) — *ч*дм,
*ч*дме — *че*му?

Дугосилазни акценат се јавља кад те замјенице стоје саме или имају наглашено мјесто у реченици, али доста често и кад нема те наглашености:

А. Неко треба да иде у планину. Б. *К*д? — Има ли *к*д *к*д то зна? — А. Треба ли нешто да му дам? Б. *Ш*иā? — *И*мо сам *ш*иā јести да сам *и*мо десет трбуа. — Је ли било *ш*иб сејена у ону ливаду? — Ако *ш*иā биде, рећи ћу ви. Дај ми двапу *ш*иā да заложим. — Оћеш обис *ш*иб? — Бук да *шт*д глеам. — Дако очапљи *ш*иā од нега. — *К*д од своје блежк, неће иг имати. — Оће ли *ј*дш*и*б [= јо што]? — Лупа ће гдј *ш*иā стигне. — Је ли бог до *ш*иб жита?

И у значењу упитног прилога *замішо* замјеница *шша* (*шшо*) може да стоји под оба силазна акцената:

Шшд си раж'апи'о, па не умр'еш да саставиш?! — *Шшд* се не жениш? — *Шшд* си ми се натури'о ко кйла на дрво?! — *Шшд* ми стављаш сй'ери на очи?! — А. Јдш ни'есмо ручали. Б. *Шшд*.

У додиру са енциклитикма *ћу, ћеш* итд. замјеница *шша* (*шшо*) може да прими на себе краткоузлазни акценат као да је ријеч о преношењу акцената:

Шшд ће ти кантар? — *Шшд* ће јој она прича? — *Шшд* ће ти каба-ница на овако ли'епу дану? А. Чо'еку пад ију млдге невоље на главу! Б. *Шшд* ћеш. — *Шшд* ћу грдна к'укавица без йће йкога?!

Та замјеница може, разумје се, бити и ненаглашена:

Он'о е Мари'а *шшо* вр'ће јагњад. — Људи *шшо* ће доћи да пр'осе-ћев'ојку угледни су у св'ом пл'емени. — Он'о што е било под'којнога Ђи'а. — Све *шшо* йд'е доћи ће.

Једна те иста ствар може бити и наглашена и ненаглашена:

Шшо вид'иш у сви'ету, на'д'ј се у ви'ету

и

Шшд вид'иш у сви'ету, на'дај се у ви'ету.

167. — Композите замјеница *ко* и *шша* (*шшо*) јесу:

а) н'еко, н'ешто;

б) н'ико, н'ишша;

в) св'ак, св'ишша, св'ишшо; ћ'еко, ћ'ешшо; й'оћ'еко, й'оћ'ешшо; й'ко, й'ишша; ма' ко, ма' шшд; ко'јој, шшд'јој, ко' јдј, шшо' јдј (ко' јдј, шшд' јдј).

Неке од тих замјеница задржавају свој основни акценат:

н'еко — н'екога; н'ешто — н'е'чега; св'ак — св'акога; св'ашта — св'а-чега;

— у некима, опет, долази до промјена:

ма' ко — ма' кога; ма' шта — ма' чега; итд.

168. — У додиру с обликом *оно* замјенице *ко* и *шша* (*шшо*), усљед контракције, добивају дуги узл. акценат: *К'оно* [= ко' оно] б'ј на главици? — *Шш'ано* [= шта' оно] г'овораше М'йраш? — *Шш'оно* [= шта' оно], р'екли ст'арй; итд.

ПРИДЈЕВСКЕ ЗАМЈЕНИЦЕ

169. — Присвојне замјенице:

м'ој, м'ја, м'е; м'и, м'е, м'ја; ш'в'ј, ш'в'ја, ш'в'е; н'џ'е, н'џ'ова, н'џ'ово; н'џ, н'џна, н'џно; н'џ'ин, н'џ'ина, н'џ'ино; н'ди, н'диша, н'дише; в'ди, в'диша, в'дише; н'ин, н'ина, н'ино; н'ик'е, н'ик'ова, н'ик'ово; св'ј, св'ја, св'е.

Прилози *шћас*, *онћас*, *овћас* настали су од синтагми *шћ чдс* > *шћ чдс* > *шћ час* > *шћас* итд.

195. — Односне и упитне замјенице:

кдй, *кдјā*, *кдѣ*; *кдй*, *кдѣ*, *кдјā*;

чй (< *чйја*), *чй'ā*, *чй'ѣ*; *чйй* и *чй*, *чй'ѣ*, *чй'ā*; *какав* (*какй*), *кака*, -о; *каки*, -е, -а; *кдлик* (*кдликй*), -а, -о; *кдлики*, -е, -а.

У промјени се углавном задржавају акценти основних форми.

И овдје има контрахованих и неконтрахованих форми, па отуда и различитих акценатских момената: *Кдѣа ћеш ми вѣла дѣти?* — *Кдѣа Зѣковића тѣ бй?*

— а тако и дeминутивних и аугментативних количинских замјеница:

Погледај *кдликачка* е двѣ борѡвница! — *Кдликачкй* ти 'е маг, о тебе дстѡ ширѡки траг! — *Кдлицй* ти је двѣ тѡр! — *Кдлицѡ* ти је двѡ дг'ѣте!

171. — Неодређене и одричне замјенице:

ндкй, *ндкā*, *ндкѡ*; *ндкй*, *ндкѣ*, *ндкā*;

ндчй, *ндчй'ā*, *ндчй'ѣ*; *ндчй* (*ндчйй*), *ндчй'ѣ*, *ндчй'ā*; *ндкакав* (*ндкаки*), *ндкака*, -о; *ндкаки*, -е, -а; *накав*, *нака*, -о; *наки*, -е, -а;

нйкой, *нйкојā*, *нйкоѣ*; *нйкой*, *нйкоѣ*, *нйкојā*;

нйчй (*нйчйй*), *нйчй'ā*, -ѣ; *нйчй* (*нйчйй*), *нйчй'ѣ*, -ā;

нйкакав (*нйкакй*), *нйкака*, -о; *нйкаки*, -е, -а.

У промјени се углавном задржава акценат основних ријечи:

Срй'о *накдѣ* чоѣка дѡље у Тушињи. — *Ндчй'ѣ* ѡвце ушле у нашу ливаду и свѣ пѡарāле ѣавѡ мако! — *Нйкаки'ѣг* издѡтāка неће бити, ја ви кажѣм. — *Нāшѡ* у житу *ндчй'ѣг* коња.

172. — Одређене или опште замјенице:

свдкй, -ā, -ѡ; *свдчй*, *свдчй'ā*, -ѣ; *йкой*, *йкојā*, *йкоѣ*; *йчй* (*йчйй*), *йчй'ā*, -ѣ; *йкакав*, *йкака*, -о; *ћекдй*, *ћекдјā*, *ћекдѣ*; *йѡћекдй*, -којā, -ѣ; *йѡћечйй*, -'ā, -ч'ѣ; *кдй му дрāю*; *чй му дрāю*; *мā кдй*, *мā чй* (*мā чйй*); *вдс*, *вдсй*, *свд*, *свѣ*, *свѡ*; *вдсколик*, -а, -о; итд.

Поред *вдс* — *свѣа* — *свѣму* постоји и *вас* — *свѡи*(а) — *свѡм*(е): *Свѡа* га е йшиѡѡ. — *Свѡме* сѣлу нарѣђено да изађе на кѡлук.

Поред ген. једн. *свѣа* (Йма *свѣа* у дѡму свѡм) постоји и ген. једн. *свѣа* и *свѣāj* (Било е свѣгā дѡста. — Имамо *свѣāj*).

ПРИДЈЕВИ

173. — У ускочком говору постоје три придјевске генитивске форме м. и ср. рода: *млада* човјска — *младби* човјска и *младби* човјска. Тако је и у дат., ак., инстр. и лок. једн. Прве двије форме, *млада* и *младби*, значењски припадају неодређеним придјевима, док је трећа форма одређена (*младби*).

Ево цијеле јединске промјене у сва три случаја:

<i>млад</i>	(<i>млад</i>)	<i>младу</i>
<i>млада</i>	<i>младби</i> (а)	<i>младби</i> (а)
<i>младу</i>	<i>младом</i> (е)	<i>младом</i> (е)
<i>млад, млада</i>	(<i>млад</i>) <i>младби</i> (а)	<i>младби</i> (а), <i>младу</i>
<i>млад</i>	(<i>млад</i>)	<i>младу</i>
<i>младу'ем, младим</i>	<i>младу'ем, младим</i>	<i>младу'ем, младим</i>
<i>младу</i>	<i>младом</i> (е)	<i>младом</i> (е)

Такав је акценатски однос и у другим сличним придјевским примјерима:

јака — *јакби* — *јакби*,
фина — *финби* — *финби*,
ци'ела — *ци'елби* — *ци'елби*,
ду'ачка — *ду'ачкби* — *ду'ачкби*,
широка — *широком* — *широком*.

У многим примјерима готово је немогуће издиференцирати одређено и неодређено (неодр. *милог* — одређ. *милог*).

Примјери:

Држи се *млада* и *'ака*. — Држи се *младби* и *јакби*. — Држи се *младби* и *јакби*. — Од невлешта и гора плачѐ. — Окрену се на *си'арби* дрѐша. — Си'ено се неће упуљати у *суву* пласту. — Си'ено се неће упуљати у *сувом* пласту. — Си'ено се неће упуљати у *сувом* пласту. Итд.

175. — Изведени придјиви обично имају акценат ријечи (именице) од које су изведени: *Мишбв*, *Бањбв*, *Савин* (од *Сава* м), *Савбв* (од *Сава*), *Вулев*, *Ми'ашев*, *Велми'рбв*, *Савин* (од *Сава* ж), *буков*, *б'рански*, *сирбачки*, *си'авински* итд.

176. — Постоји акценатско-квантитативна и парадигматска разлика између неких поименичених придјева у Вука и у Ускоцима. Тако је у Вука *млада*, тј. изгубљена је дужина последњег слога, па је придјев постао именица. То се види и из промјене: ген. *младѣ*, дат. *млади*, акуз. *младу* итд. У Ускоцима, пак, имамо *младā*. То је именица, али је задржала сва формална придјевска својства: ген. *младѣ*, дат. *младѣј*, акуз. *младу* итд. Тако је и у овим случајевима: *драја*, *Гацко* у Вука, а *драја*, *Гацкѣ* у Ускоцима, тј. у Вука потпун прелаз у именице, а у Ускоцима именице са доста придјевских својстава. Али има и обрнутих случајева: код Вука *Горанскѣ*, а у Ускоцима *Горанско* — *Горанска* — *Горанску* итд. Има и других поименичених придјева у Ускоцима који данас оvdје чине чисте именице, као *Крново*, *Лийово*, *Брдарево*, *Малинско*, *Пдмалинско* итд. (ген. *Крнова*, дат. *Крнову* итд.; или: ген. *Малинска*, дат. *Малинску* и сл.). У Ј. Вуковића (АГПД, 383) постоји један интересантан случај, који, у неку руку, представља неку средину између Вука и Ускока. Наиме, он, Вуковић, има *Дубровско* (село у Дробњаку) — *Дубровскѣ* (поред *Дубровска*), тј. у номинативу је чиста именица, а у осталим падежима придјевска промјена. Насупрот Ускоцима, гдје је, како видјесмо, *Малинско* — *Малинска* итд. (им. промјена), Ј. Вуковић (АГПД, 390) бележи: *Малинско* — *Малинскѣ*, дакле као и *Дубровско* — *Дубровскѣ*. Ове појаве нема у Ускоцима, већ су ствари јасно издиференциране: ако је завршни вокал кратак, све се одиграва у оквирима именице (*Лийово* — *Лийова*), а ако је завршни вокал дуг (тј. задржава дужину придјева одређеног вида), имамо парадигму придјева у одређеном облику: *Мдкрѣ* — *Мдкрѣи* итд.

Вук има *Дуја 1* за манастир у Кучима и 2) за „некакву планину у Херцеговини (Прелећеше Дугу и Голцију)“, а *Дуја крвава* за долину у Херцеговини (Спустиле се у Дугу крваву — Чекај њега у Дугој крвавој). У Ускоцима ова планина гласи *Дуја*: ген. *Дује*, дат. *Дуји*, акуз. *Дују* итд. Вук се разликује од Ускока и својим именицама типа *жѣнско*, у ген. *жѣнскѣи*, а у Ускоцима *жѣнскѣ* и *жѣнскѣ* (без призвука пејоретивности), ген. *жѣнскѣи(а)* и *жѣнскѣи(а)*, поред именице ж. р. *жѣнска* у Вука и *жѣнска* и *жѣнска* у Ускоцима (такође без призвука пеј.).

177. — Придјевни као *идбољи*, *идјачи*, *идмлађи*, *идвиши*, *идвећи*, *идижеји*, *идјак*, *иддебо*, *иддујачак*, *идвисок* итд. редовно су под тим акценатом, било да су у позитиву или компаративу. У суперлативу је акценатска ситуација у суштини иста: *иднајвећи*, *иднајслађи* (највећи : пон највећи > *иднајвећи*); тако је и у прилозима *иднајбоље* (< пон најбоље). Међутим, према *бдљи* стоји *идбољи*, а не *идбољи*.

ЈЕДНОСЛОЖНИ ПРИДЈЕВИ

178. — Једносложни придјевни типа *млад* многобројни су: *блаи*, *брз*, *еран*, *ерућ*, *илуе*, *ирк*, *ируб*, *јус*, *драи*, *жив*, *жуиш*, *јак*, *крив*, *крњ*, *круиш*, *кус*, *луд*, *љуиш*, *млак*, *наи*, *јус*, *руд*, *свѣш*, *скуи*, *слан*, *сур*, *сѣв*, *шврд*, *шућ*, *шуи*, *црн*, *чврс*, *чѣс* и др.

У ускочком говору овамо иду и придјеви *мек* и *илак* (< плах).

У парадигми свуда имамо ' акценат (*млад* : *млада* и *младбѝа*, *младу* и *младом*; *младѝе*, *младбѝ* итд.) у неодређеном и $\hat{}$ у одређеном виду (*младѝи*: *младбѝи*, *младбѝј* итд.).

Овим придјевима припадају и ијекавске форме: *ли'еи* — *ли'еѝа* итд., *би'ел* — *би'ела* итд., *сли'еи* — *сли'еѝа*, *си'ед* — *си'еѝа*, *бли'ед* — *бли'еѝа*, *ѝри'ек* — *ѝри'еѝа*, *ѝи'о* — *ѝи'ела* итд. и одређ.: *ли'еѝи*, *би'ели*, *бли'еѝи*, *ѝри'еѝи*, *си'еѝи*, *сли'еѝи*, *ѝи'ели* итд.

Према Даничићевим формама *свѝѝи*, *чѝсѝи* (али се може чути и *свѝѝи* и *чѝсѝи*) итд. у Ускоцима је редовно *свѝѝи* и *чѝсѝи*, а понекад и *свѝѝи*. Тако се говори: *свѝѝи* Никола и *свѝѝи* Никола, *свѝѝи* Ђли'а и *Свѝѝи*ли'а (< свѝѝи Ђли'а), Шта ђвѝ би бѝк ти свѝѝи!? и: Шта ђвѝ би бѝк ти свѝѝи!?

То исто може се рећи и за *меки*, *ѝуђи* и *ѝерди*; *мѝки* и *мѝки* сѝр, *ѝуђи* и *ѝуђи* лѝди итд.

179. — Придјеви *бѝс* и *ѝд* имају ове форме: *бѝс* — *бѝса*, одређ. *бѝси* — *бѝси* итд.; *ѝд* — *ѝла*, одређ. *ѝли* — *ѝла* итд.

180. — Тип: *здрѝв* — *здрѝва*. Њему припадају и ови придјеви: *ѝѝи*, *кљѝс*, *кѝи*, *ѝлан*, *ѝрѝв*, *ѝрѝс*, *ѝун*, *рѝд*, *сѝи*, *слѝб*, *сѝдр*, *сѝѝр*, *сѝѝрм*, *ѝис*, *ѝуђи*, *ѝи'о*, *ми'о*, *ѝруо*, *врѝо*, *ѝѝо* (*злѝ*, *злѝ*), *млѝи*, *ѝиѝи* итд.

Од Даничићевих примјера овој категорији не припадају у ускочком говору ови придјеви: *виѝи* — *виѝиѝа*, *лѝш* — *лѝша*, *мѝк* — *мѝка*, *нѝв* — *нѝва*, *сѝв* — *сѝва*, *смѝђ* — *смѝђа*, *ѝиѝ* — *ѝиѝа* (*ѝиѝа*), *ѝрѝм* — *ѝрѝма* и *ѝрѝма*, *рѝм* — *рѝма*, *мѝк* — *мѝка* (*мѝка*), *сѝѝрѝн* — *сѝѝрѝна*, *сѝѝиѝи* и др.

Акценат придјева овог типа (*здрѝв*) остаје у парадигми свуда исти

Придјеви, пак, *ѝрѝв* и *сѝѝр*, кад имају значење: истински односно ранији или старац, старица и сл. добизају $\hat{}$ мјесто $\bar{}$: *ѝрѝви* домаћин, *сѝѝри* лѝди и сл. Одређени облици придјева *ѝѝо* гласе: *злѝ* — *злѝ* — *злѝ* — *злѝ* — *злѝ* — *злѝ*. Овдје је само одређ. *ѝѝи* — *ѝѝиѝа* — *ѝѝиѝ* итд.; појаве *ѝѝи* поред *ѝѝи* (Даничић) нема у Ускоцима.

181. — Тип: *нѝв* — *нѝва*. Овамо иду: *лѝш* — *лѝша*, *мѝк* — *мѝка*, *ѝрѝм* — *ѝрѝма*, *рѝм* — *рѝма*, *лѝк* — *лѝка* и сл.

У неодређеном виду ови придјеви имају краткоузлазни акценат у свим облицима који нису једносложни, док се у одређеном виду јавља $\bar{}$: *нѝв* — *нѝва* (ж. р. и ген. једн. м. р.) — *нѝво*; *нѝви* — *нѝве* — *нѝва*; одређ. *нѝви*, ген. једн. *нѝвиѝа*(а), дат. *нѝвиѝм*(е) итд.

Тако и: *ѝрѝм* — *ѝрѝми*, *лѝш* — *лѝши*, *рѝм* — *рѝми*, али: *мѝк* — *мѝки*, *лѝк* — *лѝки* и *лѝки*.

Као *лѝк* понаша се и придјев *ѝѝд*: *ѝѝиѝа* (кошуља), неодр. мн. *ѝѝиѝи* (капути), одређ. *ѝѝиѝи* и *ѝѝиѝи*.

191. — Придјев *мрѣав* — *мрѣва*. Овај акценат је, према Вуку, забиљежио и Даничић ((СА, 219). Међутим, Решетар вели да ће то бити погрешка и да треба *мрѣав* — *мрѣва*, наводићи да је овако у РЈА, „а и у неким чакавским дијалектима“.

У Ускоцима су познати само ови акценсти: *мрѣав* — *мрѣва* итд.; одређ. *мрѣви* — *мрѣва* итд. : *Мрѣав* сам уморан. — *Мрѣва* сам гладна. — Оплакује мртвог (одређ.), а *мрѣва* и *мрѣво* (неодређ.).

ТРОСЛОЖНИ ПРИДЈЕВИ

192. — Тип: *анђелов* — *анђелова*. Нема много придјева који припадају овом типу: мајсторов, јетрвин, мисаон (< ген. мисаона < мисална).

Прва три придјева су једнородна по акценту и дужини посљедњег слога, док се четврти поклапа с њима у акценту, али одступа од њих краткотом посљедњег слога.

Промјене у акценту нема.

Даничић (СА, 224) вели да је Вук погријешио што је у Рјечнику ставио *мисаон* мјесто *мисалан*. Неће бити. Облик *мисаон* настао је редовним путем.

193. — Тип: *милосѣив* — *милосѣива*. Овамо припадају и: а) *ждлосѣив*; б) *алаѣив*, *одраѣив*, *ђаволв*, *ђесерв*, *ђаконв*, *ђдиѣив*, *јдбукв*, *јдворв*, *јдсенв*, *Милошев*, *Тддорв*, *идсѣођин*, *здовин*, *маѣерин*, *иђуничин*, *свекреин*, *сдиѣонин*; в) *алаѣас*, *одраѣас*, *ђдиѣас*, *чудновѣин* и др.

Од Даничићевих (СА, 226) примјера одступају ови ускочки придјеви: *бремѣниѣ*, *знамѣниѣ*, *камѣниѣ*, *мјесидвѣниѣ*, *иламѣниѣ*, *илемѣниѣ*, *истиѣниѣ*, *сѣирмѣниѣ*; *рдиѣин*; *љубиѣас* и др.

Промјене акцента нема ни у одређ. ни у неодређ. виду.

194. — Тип: *слдбодан* — *слдбодна*. Овамо спадају и: *бдлесан*, *ждлосан*, *мѣлосан*, *идкосан*, *иђунчак*, *рдосан*, *сѣроѣан*, *слабачак*, *иђвѣдан*, *срѣмоѣан*, *сѣоѣан*, *ђескобан*, *чдечан* и сл.

Ускочки изговор одступа од Даничићевог акцента (СА, 226—227) у овим придјевима: *вздѣашниѣ*, *јѣуѣарниѣ*, *неѣдашниѣ*, *овѣдашниѣ*, *иѣсѣоѣан*, *свѣѣдашниѣ*, *сѣбичан*, *сунчаниѣ*, *иѣмошниѣ*, *сѣвѣрниѣ* итд.

Нема акценатских промјена.

195. — Тип: *идлѣбв* — *идлѣбова*. Овамо припадају: *идвѣранв*, *јдблѣанв*, *каѣларв*, *каѣларѣв*, *књиѣжарв*, *књиѣжарѣв*, *куѣарв*, *куѣарѣв*, *Лѣзѣарв*, *Лѣзѣарѣв*, *лимѣунв*, *лѣшинѣкв*, *мѣдсѣчѣв*, *иѣкарв*, *иѣкарѣв*, *иђдсѣакв*, *рдѣѣарв*, *рдѣѣарѣв*, *риѣарв*, *риѣарѣв*, *ђесѣарв*, *ђесѣарѣв*, *чаѣуѣѣв* и др.

Даничићеви (СА, 229) придјев *жѣниѣков* и *неђѣаѣков* изговарају се у Ускоцима *жѣниѣков* и *неђѣаѣков*.

Акценатских промјена нема.

196. — Тип: *врлѣѣан* — *врлѣѣина* са овим придјевима: *врдѣѣван*, *идѣѣзан*, *идлѣѣан*, *дѣвѣлѣан*, *дрѣмѣван*, *дрѣжѣван*, *имѣѣан*, *јдбѣван*, *кдѣѣан*,

дсѡран, ѡдлѡчѡван, ѡдлѡван, ѡрдѡиѡван, сѡиѡран, ѡдмѡлѡван, ѡчѡван, ѡдлѡван, чѡмѡран, чѡвѡран, ѡднѡиѡван, ѡдмѡиѡван (поред *ѡдмѡиѡван*) и др.

И овдје има одступања од Даничѡвѡга: *дѡшѡван* (и *дѡшѡван*) ѡубавни (*ѡубавни*), *длѡван*, *дѡрѡвни*, *кукѡвни*, *кућѡвни*.

Мужѡвѡи и *синѡвѡи* је као и у Даничѡвѡга.

197. — Тип: *шѡрѡиѡн* — *шѡрѡиѡна*. Оваѡ припадју углавном приѡдјѡви изведени од назива и имена волова: *јѡлѡиѡн, Јѡлѡиѡн, бѡрѡиѡн, сѡвѡиѡн, рѡмѡиѡн, кѡлѡиѡн, ѡлѡиѡн, кѡсѡиѡн, Кѡсѡиѡн* итд.

Нема акценатских промјена.

198. — Тип: *вѡзѡрѡв* — *вѡзѡрѡва* и ови приѡдјѡви: *јунѡкѡв, ковѡчѡв, ковѡчѡв, кројѡчѡв, ѡкарѡв, овѡрѡв, орѡчѡв, ѡвѡвѡчѡв, ѡросѡиѡкѡв, ѡсовѡчѡв, рѡвѡчѡв, свѡрѡчѡв, сѡрдѡрѡв, сѡрдѡрѡв, синѡвѡлѡв (синѡвѡлѡв), славѡјѡв, сѡвѡвѡчѡв, сѡрѡжѡрѡв, суѡиѡнѡв, ѡлѡлѡв, ајѡдукѡв, ѡлѡиѡв* и др.

Одступања од Даничѡвѡга (227): *кѡчѡмѡрѡв, ѡлѡрѡв, мѡсѡрѡв, ѡисѡрѡв, сѡиѡнѡрѡв, чѡзмѡрѡв, чѡвѡрѡв*.

Нема акценатских промјена.

199. — Тип: *мајѡшѡн* — *мајѡшѡна*. Такви су и: *ѡанѡшѡн* — *ѡанѡшѡнѡн, мајѡсѡн, окрѡиѡла* и други са већим бројем слогова: *дебѡлѡшѡн, дебѡлѡсѡн* итд.

Приѡдјѡви овог типа нису акценатски стабилни. Они су већином дѡминативно-хипокористичког, дакле емотивног карактера, па им се и акценат повиѡја према томе. Понѡскад има и аналошких утиѡаја. Тако се *мајѡшѡн* може изговарати и овако: *мајѡшѡн* и *мајѡшѡн, мајѡшѡн* итд., а нису искључени ни изговори: *мајѡшѡн* и *мајѡшѡн*.

Акценат приѡдјѡва *мајѡшѡн*, тј. кад се изговарају са дѡтоузлазним акценатом, мѡиѡња се у одрѡженом виду: *мајѡшѡни* — *мајѡшѡна* — *мајѡшѡнѡ, мајѡсѡни, ѡанѡшѡни, ѡанѡсѡни, окрѡиѡла* — *окрѡиѡлѡ* итд.

200. — Тип: *бѡдѡликѡв* — *бѡдѡликѡва*. Таквих и сличних приѡдјѡва има овдје доста: *вѡдѡникѡв, ѡѡриѡчѡв, ѡрѡзникѡв, јѡвѡиѡчѡв; Арајѡв, јѡдѡкѡв, јѡсѡкѡв, мѡћѡдѡв, мајѡмунѡв, драѡв (драѡкѡв), дрѡиѡкѡв, Турѡчинѡв, чѡбанѡв, ѡѡѡриѡв, ѡѡћѡрѡв, ѡиѡниѡрѡв; жѡбѡнѡбѡни, мѡлѡиѡѡни; Даничѡн, дѡлѡиѡн (дѡлѡиѡн), јунѡиѡн, кадѡиѡн (кадѡиѡн), кадѡиѡн, кѡруѡиѡн, кѡѡиѡнѡн, кѡбилѡн, кѡмѡиѡн (кѡмѡиѡн), кѡрѡиѡчѡн, кѡрѡиѡчѡн, кѡсуѡиѡн, нѡвѡлѡсѡиѡн, нѡћѡкѡн, сѡвуѡиѡн, рисѡуѡн, Рисѡуѡн, зѡкуѡиѡн, ѡлѡуѡн, ѡѡиѡуѡн, кѡлуѡиѡн, сѡдиѡн (сѡдиѡн), Сѡиѡниѡн (Сѡиѡниѡн), ѡѡрѡиѡн (ѡѡрѡиѡн), ѡѡбѡиѡн, ѡѡбѡиѡн, Турѡчиѡн (Турѡчиѡн), кѡиѡиѡн, чѡрайѡн, ѡѡруѡиѡн; бѡлѡиѡчѡв: вѡдѡникѡсѡ), дѡжѡмѡсѡ, јѡѡнасѡ, кѡѡриѡсѡ, кѡриѡиѡсѡ, кѡлаѡиѡсѡ, ѡѡиѡшѡсѡ, мѡдрѡиѡсѡ, чѡрайѡсѡ, ѡѡиѡликѡсѡ, ѡѡѡуѡшѡсѡ; ѡѡѡиѡн, јѡѡниѡн*.

Има извѡјсних акценатских разлика. У најдѡмљачним примјѡрима ускочки се акценат разликује од Даничѡвѡвог (СА, 224—5): *вѡдѡиѡчѡн, зѡлѡнѡсѡ, ѡѡѡманѡв, ѡѡѡнѡв, Турѡѡнѡв, ѡѡѡнѡсѡ*.

Придјеви као *дѣлийн, кадийн, кмъшиин, сѹдийн, Сиданийн, Тѹрчийн, шѹбциин* у ускочком говору су обичнији у сажетом облику: *дѣлийн* — *дѣлийна* — *дѣлийно, кадийн, кмъшиин, сѹдийн, Сиданийн, Тѹрчийн, шѹбциин* итд. Само у посебним приликама могу се чути и неконтраховани облици.

Иначе се акценат не мијења ни у неодређ. и у одређ. виду.

201. — Тип: *јѣзичан* — *јѣзична*. Ево и других: *младачан, ѿскудан, ѡмучан, ѡдодан, шеничан, сѹдсобан, чѣличан; бѹжићан, кѹйуски, небески, ѡдмнички; ѡдтишњи, кадашњи, ѡвашњи, садањи, садашњи, скѹрашњи, ѡдашњи*.

У Ускоцшма овамо не спадају придјеви: *вѣлѡиан, жѡвѡкан, јѡкосѡан, кѹрисан, дѣлан, ѡрѡвичан, сѡрѡвичан, шѡреѡан, ѡбѡзан (ѡбезан), бѡсѡрни, дѹбѡни, дѡвнашњи, ѡрѡешњи (али и ѡрѡешњи)*.

202. — Тип: *болѣшливе* — *болѣшлива*. Припадници: *бојѡжљиве, ѡвѡрљиве, ѡрабѡжљиве, крмѣљиве, ѡубѡжљиве, мирѡиљиве, шевѣљиве, срамѡжљиве, ѡуѡљиве, чанѡрљиве, ѡлѹбинињи, кокѡишњи; обѡлаш, бакѡвиш, барѡвиш, бикѡвиш, брдѡвиш, брѡдѡвиш, бусѡниш, валѡвиш, видѡвиш, вилѡвиш, вѣлѡрѡвиш, дурѡвиш, ѡубрѡвиш, маѡлѡвиш, мразѡвиш, ѡињѡвиш, ѡјескѡвиш, ѡладѡвиш, ѡразѡвиш, ѡрѡѡвиш, силѡвиш, сенѡвиш, сѡнанѡвиш, сѡрадѡвиш, шемѣљиш, чѡрѡнѡвиш, ѡмѡбѡвиш и др.*

У овом придјевском типу има доста одступања од Даничића: *бѡишѡв, ѡлшѡв, ѡлѹжѡв, кошѡишѡв, крѹишѡв, мѡишѡв, ѡиѣљѡв, сѹбѡв (сѹвѡв), блѣлѡвѣљѡв, ѡрѡвѣљѡв, зѣлѡвѣљѡв, Јакѡвѣљѡв, Јакѡвѡв, јѡсенѡв, кусѡвѣљѡв, мрѡвѣљѡв, шарѡвѣљѡв, шѡлѡрѡв, блѣличѡс, блѣлушѡс, бѡѡљѡс, бѹдалѡс, вѡѡѡлѡс, ѡлѹбѡс, дѹѡљѡс, (дѹѡљѡс), ѡѡѡлѡс, јѡсѡрѡбѡс, крѡѡљѡс, ѡсѡишѡиш (ѡсѡишѡиш), ѡиѣљѡс (ѡиѣљѡс)*.

Промјена акцената нема ни у одређ. ни у неодређ. виду.

203. — Тип: *дѹѡчак* — *дѹѡчка*. И ови: *маѡчак, маѡшан, маѡсан, маѡчак, ѡанѡшан, ѡанѡсан, ѡамѡшан, волѡишѡи, ѡолѡишѡи, ѡолѡишѡи, волѡишѡи, ѡолѡишѡи, ѡолѡишѡи* итд.

Без промјене акцената у неодређеним формама, а у одређеном виду акценат се или помјера на почетак: *дѹѡчѡки* — *дѹѡчѡкѡ* — *дѹѡчѡкѡв, маѡшѡиш (маѡшѡиш), маѡчѡки* итд. или остаје на истом мјесту: *маѡшѡиш, волѡишѡи, ѡолѡишѡи* итд.

Придјев *дѹѡчак* може гласити и *дѹѡчак, -чка, -чко*, па у одређ. виду и *дѹѡчѡки, -ѡ, -ѡ* (исл. *Дѹѡчѡки дѡ* на Сињавини).

204. — Тип: *бабѡјѡв* — *бабѡјѡва*. Још и ови: *маѡѡрѡѡв; ѡѡѡѡѡиш; ѡсѡрљив; јѡсѡѡни, вѡчѡѡни, вѡрѡѡни, ѡрѡѡѡни, дрѡѡѡни, кѡлѡјѡни, кѹѡѡѡни, ѡѡѡѡѡни, ѡѡѡѡѡни* и др.

Ни овдје нема акценатских промјена.

БРОЈЕВИ

209. — Ево како се изговарају бројеви у ускачком говору:

јѣдан — *јѣдна* — *јѣдно*; *јѣдни* — *јѣдне* — *јѣдна*;

двѣ — *двѣ'в*;

шри; *чѣтири*; *шѣш*, *шѣ*; *шѣс*, *шѣ*;

сѣдам, *дсам*;

дѣвѣш, *дѣвѣ*; *дѣсѣш*, *дѣсѣ*;

јѣданѣс, *дванѣс*, *шринѣс*, *чѣшрнѣс*, *шѣшнѣс*, *шѣснѣс*, *сѣдамнѣс*, *осѣдмнѣс*, *дѣвѣшнѣс*.

Ево изговора и десетичних бројева:

двѣдѣс, *двѣдес*, *двѣдѣсѣш*, *двѣдѣсѣ*;

шридѣс, *шриѣс*, *шридѣсѣш*, *шридѣсѣ*;

чѣшрѣс, *чѣшрѣсѣс*, *чѣшрдѣсѣш*, *чѣшрдѣсѣ*, *чѣшрдѣсѣш*, *чѣшрдѣсѣ*;

шѣдѣсѣш, *шѣдѣсѣ*;

шѣсѣш, *шѣсѣ*;

сѣдандѣсѣш, *сѣдандѣсѣ*;

осандѣсѣш, *осандѣсѣ*;

дѣведѣсѣш, *дѣведѣсѣ*.

Број 100 изговара се *сшд*, *сшд* (рјеђе), *сшдшйна* и закржљали акузатив *сшдшшну*, који може да функционише као ном. *сшдшшйна* (У бљулку е бшло *сшдшшну* оваца).

Остали стотински бројеви изговарају се овако:

двѣдѣшѣ, *двѣдѣш*, *двѣ'е сшдшшшне*, *двѣ'е сшшшшне*;

шридѣшѣ, *шри сшдшшшне*, *шри сшшшшне*;

чѣшшришѣ, *чѣшшри сшшшшне*, *чѣшшри сшдшшшне*;

шѣсшш, *шѣсшшшшн*, *шѣсшшшшнѣ*, *шѣ(шш) стдтшнѣ*, *шѣш сшдшшшн*;

шѣсшш, *шѣсшшшшн*, *шѣсшшшшнѣ*, *шѣс(шѣ) сшдшшшнѣ*, *шѣс(шѣ) сшдшшшн*;

сѣдамшшш, *сѣдам сшшшшнѣ*, *сѣдам сшдшшшнѣ*, *сѣдамшшшшшн*;

дсамшшш, *осѣдм сшшшшна*, *дсам сшдшшшнѣ*, *осѣдмшшшшшн*;

дѣвѣшшшшш, *дѣвѣш сшшшшна*, *дѣвѣш сшдшшшнѣ*.

1000 се изговара *иљада*, а скамењини акузативски облик *иљаду* може да функционише и као *иљада* (исп. *сидитину*: *сидитина*) : *Иљаду* е дѣста, а *сѣдтину* нѣе. Затим:

двѣ иљаде и *двѣ иљаде*, *шри иљаде* и *шри иљаде* итд.

1,000.000 има два лика: *мили'он* и *мелебн*.

Бројеви као 21, 22, 348, 170 итд. могу бити изговорени без *и* и са њим: *двадес један*, *двадес* и *један*, *двадес два* и *двадес њ два*, *шриста четирѣс* *дсам* и *шриста четирѣс њ осам*, *сид седандесѣи* и *сид* и *седандесѣи*.

Као што се види, ово и подлијеже општим законима нашег језика о преношењу односно непреношењу акцената. У случајевима какав је *двѣста њ два*, *зѣ два*, *зѣ десѣи* имамо појаву старог преношења.

О типу *двѣ сѣошине*, *шри сѣошине* итд. в. у т. 48.

Неки бројеви, количински прилози итд. могу у реченичном акценту остати и без акцената и без дужина и прећи у неку врсту проклитичности. Тако се изговара: *двѣи кућа*, али и *двѣи кућа*, *седам њдвѣра* *сѣена*, али и *седан њдвѣра* *сѣена* итд. Овдје је прво број *двѣи* остао и без акцената и без дужине посљедњег слога, а ондѣ је акценат $\hat{\text{}}$ с почетног слога облика *кућа* пренијет на скраћени завршни слог ријечи *двѣи* као краткоузлазни акценат. *Седам њдвѣра* је дало *седан њдвѣра*, а ово *седан њдвѣра*. У изразу *шри сѣошине* имамо дугоузлазни акценат зато што је слог *шри* дуг па се *шри сѣошине* пртворило у *шри сѣошине*. Ако нема услова за преношење, ријеч (број) која је прешла у проклитичност, тј. изгубила и акценат и дужине, остаје таква: *Ради'о* е *дѣвет дѣна*. Тако имамо и *ѣи кућа* (< *пѣт кућа*, скраћено *ѣи* у *ѣи*), али *ѣе данѣ*.

Према томе, законита су сва три изговара:

двѣи људѣ   *десѣи* рѣба
двѣи људѣ   *десѣи* рѣба
двѣи кућа   *десѣи* овновѣ

Од основних бројева мијењају се: *један*, *сѣошина*, *иљада*, *мелеон* (*мили'он*). Ова посљедња четири броја су бројне именице и мијењају се као одговарајуће именице, па им се и акценат тако понаша: *мелебн* — *мелебна* — *мелебне*; *сидитина* — *сидитинѣ* итд.

Број *један* мијења се као у књиж. језику и има акценат као у књижевном језику: *један* — *јѣднѣ(а)* — *јѣднѣ(е)* итд., али и: *јѣднѣа* *друта* — *јѣднѣе* *друту*.

Од осталих падежних облика основних бројева забиљежио сам само *двѣма* и *обљема* са тим акценатима.

У бројним именицама као *двојица*: у Ускоцима имамо овај акценат: *двѣица*, *шрица*, *четворѣца*, *десѣирица* итд.

Ево још неколико других бројних именица: *јѣдинѣца*, *двѣица* и *двѣјка*, *шрица* и *шројка*, *четворѣка* (нема: *четворѣка*), *ѣиѣица* и *ѣиѣиѣрка* итд.

210. — Ево првих десет редних бројева: *ѣвѣи* и *ѣвѣи*, *друѣи*, *шрѣи*, *четворѣи*, *ѣиѣи*, *шѣсѣи*, *сѣдмѣ*, *осмѣ*, *двѣѣи*, *десѣи*.

ГЛАГОЛИ

ИНФИНИТИВ

212. — На први поглед могло би се рећи да супинска и инфинитивна форма инфинитива не утичу на акценат инфинитива: *слушајџи* и *слушајџи*, *говориџи* и *говориџи*, *прегледајџи* и *прегледајџи*, *мислиџи* и *мислиџи* итд.

И заиста је тако у највећем броју случајева. Ипак се не може занемарити, у акценатском смислу, та разлика.

Насупрот Вуковим инфинитивима *чући* и сл. у Ускоцима имамо супински дугосилазни акценат у обема формама инфинитива: а) *чући*, *чући*, *заћи*, *урићи*, *урећи*, *наћи*, *сићи*, *доћи*; б) *чућ*, *чућ*, *ућ* (*уј*), *заћ*, (*зај*), *урић* (*уриј*), *урећ* (*уреј*), *уроћ* (*урој*), *наћ* (*нај*), *сић* (*сиј*), *доћ* (*дој*) итд.

Исти се однос огледа и у сложеним глаголима: *уроднаћи* (< *пронаћи*) — *уроднаћ* (*уроднај*), *изнаћи* — *изнаћ* (*изнај*), *исциући* — *исциућ*, *доциући* — *доциућ*, *уциући* — *уциућ*, *завући*, *извући*, *обући*, *идвући*, *предбући*, *уривући*, *уровући*, *идовући*, *надувући*, *уревући* — *уревућ* (*уревуј*) *навући*, — *навућ*, *одовући* — *одовућ* — *одовуј*, *одевући* — *одевућ* (*одевуј*), *надоћи* — *надоћ* (*надој*), *уридоћи* — *уридоћ* (*уридој*) итд.

213. — Као *чући*, *доћи* и сл. понашају се и неке друге двосложно-једносложне категорије глагола у ускочком говору, као и њихове композиције:

- а) *врћи*, *врћ* (*врј*), *идврћи*, *дврћи*;
- б) *дри'еџи*, *ддри'еџи*, *задри'еџи*, *надри'еџи*;
- в) *дуџиџи*, *издуџиџи*, *уродуџиџи*;
- г) *зеџиџи*, *зеџс*, *дзеџиџи*;
- д) *клеџи*, *заклеџи*, *уроклеџи*;
- ђ) *смесџи*, *смес*;
- е) *расџи*, *идрасџи*, *урирасџи*;
- ж) *врсџи се*, *врсе* (< *врс се*), *заврсџи*, *урдврсџи*;
- з) *месџи*, *идмесџи*;
- и) *лећи*, *налећи*, *излећи*;
- ј) * *несџи*, *ддми'еџи*, *урдми'еџи*, *уни'еџи*; и још неке.

214. — Кад се двосложни инфинитив чији је први слог под краткоузлазним акцентом претвори у једносложни, било би природно очекивати да такав — крњи, супински — инфинитив добије краткосилазни акценат. То се понекад ипак не дешава: Ка неш свес оне старце ис планине? — Нигесам њг мдог свес. — Оли ми свес Зекана да поћерам жито у млина. — Онеш ли њх у планину? — Оли ми мдој позајмит коју цару? — Нећеш мдој стћи за вида. — Не знам дће ли што мдој учињет.

Ово је свакако ограничена појава, и нова.

Као што се види, ова појава показује да поставка о томе да на једносложним ријечима могу стајати само силазни акценти нема апсолутну вриједност.

Разумије се, ја не тврдим да су форме свес, мдоћ (мдој) и сл. сасвим искључене, али је тек чињеница да и оне друге, „незаконите“ (мдоћ, свес и сл.), постоје.

Уп. и краткоузлазни акценат на последњем слогу у формама као довес (: доведсти), увес поред форми двес, увес и сл.

215. — Према *џримаћи*, *доићи* итд. (в. Прав) овдје је редовно: а) *џримаћи*, *џомаћи*; б) *доићи*, *назићи*; в) *џомаћи*, *занемоћи*; г) *исилести*, *оилести*; д) *исидћи*, *оидћи*; е) *забдсти*, *џробдсти*; е) *џрилћи*, *џолећи*; ж) *довести*, *џровести*; з) *џриидћи*, *зидћи*; и) *џоблећи* поред *џobleћи*; итд.

216. — О дужници у инфинитиву као *џинући*, *мислићи*, *иледаћи* итд. в. у т. 5/в.

217. — Вук има *дјести* [стијено], *здјести* и *саћести*. У Ускоцима *ћести*, *жћести* и *саћести*, поред *ћенући*, *жћенући*, *саћенући*, што је чешће. Исто тако је обичније *дћенући* од *дћести*. Према Вуковом *сусијаћи* у Ускоцима је *сусијаћи*, *сусијанем*, *сусијо*, *сусијала*, *џосусијаћи*.

218. — Глаголи с оснoвом -ну/-не имају у Ускоцима углавном акценат као у Даничића (Даничић нема, разумије се, старе дужнице): *бдинући*, *бринући*, *заврнући*, *вриснући*, *џукнући*, *кронући*, *јекнући*, *џинући*, *џдинући*, *врнући*, *заврнући*, *вгнући*, *дјрнући*, *звгнући*, *клекнући* итд., али има доста и одступања: *бризнући*, *јурнући*, *лјкнући*, *оданући*, *мјнући*, *џлјкнући*, *задиинући*. Доста је Даничићевих глагола са ' који у Ускоцима имају " : *банући*, *џранући*, *кданући*, *лданући*, *џлданући*, *џдрнући*, *џдиарнући*, *џданући* и др. Према Даничићевом ' Ускоци имају два акцента (' и '): *звџукнући* и *звџукнући*, *лабџрнући* и *лабџрнући*, *џандџрнући* и *џандџрнући*, *џкрџућинући* и *џкрџућинући*, *џабкнући* и *џаккнући* итд.

219. — Доста је глагола у Ускоцима у којима је акценат семантички диференцијални знак. То су: *џракнући* и *џрјкнући*, *звџгнући* и *звџгнући*, *дјнући* и *дјнући*, *жџинући* и *жџинући*, *џкнући* и *џкнући*, *џрскнући* и *џрскнући*, *џџрућинући* и *џџрућинући*, *сукнући* и *сукнући*, *сунући* и *сунући*, *џџрући* и *џџрући*, *џџрући* и *џџрући*, *џџкнући* и *џџкнући*, *џџкнући* и *џџкнући* и доста других.

Тако *звизнуџи* значи: испустити један звјонџк, а *звизнуџи*: снажно ударити (Звизнуо га тојагом по глави). — *Звекнуџи* значи: произвести, одћи од себе такав и таказ звук, *etklinge*, *geschn*, а *звекнуџи* снажно удзити (Звекнуо га по глави). У Ускоцима постоји и рефлексивна форма *звекнуџи се*, што значи: кад је рјеч о каквој ружој, неморалној и сл. ствари — избити у јазност (Звекнуло се ш њом). — *Грџкнуџи* значи: испустити глас из себе (о врани), а *грџкнуџи*: поћи к неком с пуно наде и ишчужања. РСАНУ даје, истича, два акцента, али не диференцира значења акцентски. — *Екнуџи* може значити: јекнути (испустити дуг, отегнут глас *e*), а *екнуџи*: снажно удзити (Екнуо га зџпом у ребра). — *Жиџнуџи*: (о болу) пробостити, а *жиџнуџи*: опети. — *Прснуџи*: мало посути водом или пасти у сасвим малој количини (о киши), а *иџснуџи*: 1) пући, рзбити се (Прснуло стакло) и 2) отићи, одури:ти на разне стране (Прснуло овце кад која). — *Сџруџнуџи*: нагло и кад отићи, побџи (Струџнуо, ни тџце га стџћи не би могли), а *сџруџнуџи*: мало остругати (Струџни мало кунџера за вџчеру). — *Сџуџкнуџи*: повући се, а *сџуџкнуџи*: стући, удрајући испитити. — *Сунуџи*: 1) нагло отићи, 2) мало посути, а *сунуџи* — мало осушити. — *Трнуџи*: мало-помало заг дџти, досиџивати у стање утрнулости, а *уџтрнуџи* — угасити (Утрни вџфало). — *Шџкнуџи*: 1) испустити резац звук кроз нос (о неким животињама, волу, крави, змији), 2) фиг. наљутити се, 3) нагло потући у млазу производ:ћи шумци глас (Шџкту му крв на нос), а *шиџкнуџи*: 1) јако удзити, 2) појурити. — У Ускоцима је *ђенуџи* свр., а *ђенуџи* несвр.

Вук бильжаи: *џлунуџи*, али *оџлунуџи* (*оџлунуџи*) *џлунџем* (*џлунџем*), *џоџлунуџи* (*џоџлунуџи*), на основу чега Даничић (СА, 119, у фусноти) закључује да би инфинитив требало да гласи *џлунуџи*, а не *џлунуџи*, како је у Вука. У Ускоцима је *џлунуџи*, као у Вука, па и *џлунуџи*, *џлунџем*, *џџлунуџи*, *џџлунџем*, дјкле досљ дно инфинитиву *џлунуџи*, а различито од Вука.

Решетар (СА, 117, у напомени) вели: „Што у В. [Вука] има „тџкнуту, тџк џем . . . 2/ (У Дубровнику и *џџкнуту*, *џџкнџем* *vidē* такнути . . .“, то никако не ваља већ треба „тџгнути, тџгнџем“. У Ускоцима је као у Вука: *џџкнуту* — *џџкнџем* (пасти на ум, појмити): Тџкнуло га да јџдџ гџтџвца. *Тџџнуту* у Ускоцима значи: бити тџжак, имати толику и толику тежину: Ови би плџс тџгнуо да џ тџвара.

220. — ВД имају џграти, џгрџм, џгрџш, али 3. л. мн. *џџрају*. Тако и РЈА, Прав и РСАНУ. У Ускоцима није тако, већ: *џџраџи* — џгрџм — џграју, па (отуд и у сложеницама: *џџџраџи* (*џџџрају*), *џџџраџи*, *џџџраџи*, *џџџраџи се* и д.

Даничић (СА, 167—168) убраја у овај тип глагола (*џџраџи*, џгрџм) глаголе: *коџџаџи*, *маџаџи*, *чеџџаџи* и све џихове сложенице. У Ускоцима је *коџџаџи* — *коџџам*, *чеџџаџи* — *чеџџам* (дјкле не: *коџџам* и *чеџџам*), па ови глаголи припад:ју типу *вџџџаџи*.

Тако и сви сложени глаголи од *коџџаџи* и *чеџџаџи*: *џџџџаџи* — *џџџџам* (*џџџџају*), *џџџџџаџи* — *џџџџџам* (*џџџџџају*) итд.

Глагол маџати гласи у Ускоцима *маџаџи*.

221. — Од глагола које је Даничић (СА, 167—168) навео да спадају у тип *вјенчајти* (Ускоци: *вљенчајти*) у Ускоцима имају друкчији акценат: *басайти, забасайти; вбњайти, убвбњайти се; іацајти; іушајти, наіушајти се; жуљајти; зи'ајти; закишајти се; лињајти се, излињајти се; іри'ајти; ірљајти; риљајти, рњајти се; си'ајти; срљајти; іенїајти; ірљајти; наїрљајти; итд.*

222. — Знатан број ускочких глагола не поклапа се са глаголима Даничићевог (СА, 165) типа *іравдајти*, већ већином припада типу *вљенчајти*: *іравдајти, оіравдајти; вардајти, завардајти; вдрїајти; звездцајти; кдрїајти се, закарїајти се, іокарїајти се; курвајти се, ірокурвајти се; лармајти; лднцајти се; ринїајти; санкајти се, ірdsанкајти се; сунчајти се; шїдмїајти, нашїдмїајти; дрндајти, издрндајти.*

Као *вљенчајти* акценатски се понашају и ови глагоди у ускочком говору: *сїрцајти, ірцајти, дурайти, издурайти, сїїмајти, ірстїїмајти, јѣнајти, іужвајти, изіужвајти, іумајти, заіумајти, једрајти, заједрајти, кресайти, окресайти, іошкресайти, ірїкресайти, ўрвајти, обурвајти, сурвајти* и сл.

У Ускоцима је *іребайти* мјесто књижевног *іредїсїти*. Тако је и у композитама тог глагола: *оіребайти, заіребайти* итд.

223. — Поприличан је број глагола у којих је овај акценатски однос: ' (Даничић, СА, 162—164): ` (Ускоци): *возакајти се, врлудајти, еіуцајти, живуцајти, кашљуцајти, мируцајти, мољакајти, іи'уцајти, іи'уцкајти, рођакајти се и рођакајти се, својакајти и својкајти, сељакајти се, ћаїрдајти и ћаїрдајти, ћали'ајти, ћерешајти, забораљајти и забораљајти, іозабораљајти и іозабораљајти, шушкеташајти, ірїушајти, іуїушајти, дудукајти, звиждукајти, лелекајти, шандркајти и шандркајти, ћурликајти и ћурликајти, урликајти, урликајти и урликајти, чанїрљајти, шїрїушајти, шандрљајти, чеїрљајти, мандрљајти* и сл.

Као што се лако може видјети, највећи дио ових глагола укључује се у тип *вљенчајти*.

Двојне нагласке имамо и у случајевима какви су: *дїшварїајти* и *ошварїајти*, *ддваїајти* и *доваїајти*, *ддваїајти* и *доваїајти*, *ддваїїајти* и *доваїїајти*, *заваїїајти* и *заваїїајти* и сл.

Ево још неких одступања ускочког акцента од Даничићевог (СА, 167, 170, 152): *љуљушккајти, ваљушккајти, іроваљушккајти, јаукајти и ја'кајти, іри'ањајти, задовљїајти, надовљїајти се, озловљїајти.*

224. — Двообличност неких глагола са *-ива/-ева* ускочког говора повлачи за собом и неке акценатске разлике у односу на Даничића (СА, 188—189): *кажївајти, кажєвајти, іриблїжївајти, іриблїжєвајти и іриблїжєвајти, довршївајти, довршєвајти и довршєвајти, іродужївајти, іродужєвајти и іродужєвајти, окружївајти, окружєвајти и окружєвајти, намирївајти и намирєвајти* и сл.

Акценатску двострукоост имамо и у глагола типа *узимајти*: *узимајти* и *узїмајти*, *оузимајти* и *оузїмајти*, *наузимајти* и *наузїмајти*, *заузимајти* и *заузїмајти*, *изузимајти* и *изузїмајти* итд.

227. — Крај Вуковог *уразумити* постоји огдје и *уразумити*.
228. — Вук је забиљежио: *бачити* и *бачити*. Према томе у Ускоцима стоје двије групе истоакцнатских глагола: бацити и бачити, добацити и добачити, убацити и убачити, забацити и забачити.
229. — Ево још неколико појединачних разлика:

Даничић

обрести (98), спасти (97), (100) бујати (128), грајати (128), јездити (130), кунаторити (131), бесједити (132), пабирчити (132), бушити (133), дичити (133), натмурити се (136), поредити (Вук) натмурити се, паждити (137), удити (138), огјтанити (138), скунаторити (141), момчити се (142), заварчити (142), пртити (145), грамзити (145), граштити (145), грозити се (145), гршити се (145), дворити (145), тожити (146), разурити (146), нишанити (147), поредити (147), пркосити (147), окористити (148), подтавити (148), пресадити (148), оптерити (148), удити (150), упоредити се (150), утемељити (150), ништити (154), сестрити (154), набрстити (155), припремити (155), услишити (155), тајурити (156), закрмељити (156), наполичити (157), бусати се (159), ћускати (159), ритати се (160), турати (160), шестати (160), подметати (161), пљувати (Вук), срљати (169), тенгати (169), ушишкати (169), дурати (172), јадати (172), машати се (173), праскати (173), прцати (173), пуштати (173), ргати (173), цуњати (174), цакати (174), шуњати (174), уздати се (174), какотати (176), огребати (183), задајати (183), празновати (191), јахати (Вук Р).

Ускоци

обрести, спасти, бујати, грајати, јекћети, кунаторити, бесједити, пабирчити, бушити, дичити, натмурити се, паждити, удити, огјтанити, скунаторити, момчити се, заварчити, пртити, грамзити, граштити се, грозити се, гршити се, дурети, товити, разурити, нишанити, поредити, пркосити, окористити и окористити, користити и користити, подтавити, пресалдумити, оптерити, удити, оптерити, утемељити, ништити, сестрити, набрстити, припремити, услишити, тајурити, закрмељати, наполичити, бусати се, ћускати, ритати се, турати, шестати, подметати и подметати, пљувати, срљати, тенгати, ушишкати, дурати, јадити се, машати се, праскати, прцати, пуштати, ргати, цуњати, цакати, шуњати се, уздати се, какотати, огребати, задајати, празновати, јакати.

Обичније је *јаити* (< јахати > јаати > јати) од *јакати*. Сложенице су: *изјаити*, *ујаити*, *дојаити*, *дојаити* и др.

ПРЕЗЕНТ

230. — О квантитету завршног вокала презентске основе в. т. 13.
231. — Помоћни глаголи *јесам*, *бијим* и *ишћим* овако се наглашавају у презенту у Ускоцима: *јесам* — *јеси* — *јес* — *јесмо* — *јесите* — *јесу*; *би(н)ем*

— бид(н)еш итд.; дђу — дђеш — дђе — дђемо — дђеше — дђе; шђенем — шђенеш итд.; шђедем — шђедеш итд.; и шђеднем, шђеднеш итд.

Одлично: нѣсам — нѣси — нѣе и нѣе — нѣсмо — нѣсше — нѣсу; нећу — нећеш — неће — нећемо — нећеше — неће.

232. — Глаголи као *ишћи, сући, шресћи, зейсти, мессти, врћи, лѣти, рассти, дуисти, врссти, вѣсти, смѣсти* и сл. имају у презенту редовно дуготузлазни акценат као и у књижевном језику: *ишчем — ишчеш — ишче — ишчемо — ишчеше — ишчу; вучем, иресем, зебем, мѣшем, вршем, лѣжем, дубем, врзем, вѣзем, смѣшем, смѣшу, расшем* итд.

Иста акценатска ситуација остаје и у свим сложеницама тих глагола: *исшучем — исшучеш — исшуче — исшучемо — исшучеше — исшучу; ирошучем — ирошучеш; иовучем; озѣбем, назѣбем, ирозѣбу; иреиресем, иреиресу; измѣшем, замѣшам; навѣзем, извѣзем; уврзем, уврзу, заврзем, заврзу; налѣжем; овршем, овршу; издубем, издубемо, издубу; иорасшем, урасшем, ирерасшем; обучем, иреобучем; одвучем, иовучем* итд.

Глаголи као *наћи, ући, заћи, ирићи, ирећи, ироћи, доћи* итд. имају дугосилазни акценат у презенту: *нађем — нађеш — нађе — нађемо — нађеше — нађу; дођем, ириђем, иређем, уђем, уђемо* итд.

Одговарајуће облике имају и глаголи са префиксима: *изнађем — изнађеш* итд.; *иронађем; уиђем, мимоиђем; наиђем; изиђем и изађем; добиђем, добиђу* итд.

Глагол *ошћи* има двојачке облике и акценте: *одѣм — одѣш и ошидѣм — ошидѣш* итд.

Облици презента основног глагола *ићи* овако се изговарају у Ускоцима: *идѣм — идѣш — идѣ — идѣмо и идемо — идеше и идеше — иду*.

Глагол *дриѣсти* (Вук *дријѣсти*, ек. *дрѣсти*) има у презенту двојачке облике и двојачке акценте: *дѣрем — дѣреш — дѣре — дѣremo — дѣреше — дѣру* и *дрѣм — дрѣш — дрѣ — дрѣмо — дрѣше — дрѣу*.

Тако је и у сложеним глаголима, само се 1. и 2. л. мн. уклопило у акценатски систем осталих лица презента: *ддерѣм — ддерѣш* итд. и *ддрѣм — ддрѣмо — ддрѣу; ирдрѣм и ирдрѣм; издрѣм и издрѣм; иредрѣм и иредрѣм*; итд.

Глаголи као *уириѣсти* и сл. имају у презенту: *уирем — уиреш* итд.; *зайрем; доирем, идоуирем, доуирем, заврем, завру; идоуврем, навраем, сдоуирем* итд.

Тако и *мриѣсти* (Вук *мријѣсти*): *мрем — мреш — мре — мremo — мреше — мру*.

Исто је у сложеницама, само што се 1. и 2. л. мн. уклапају у акценатски систем осталих лица: *умрем — умреш — умре — умremo — умреше — умру*.

Слично је и у глаголима као *идчѣсти, узѣсти, идиѣсти, ирдоусти, идоусти* и сл.: *идчнем — идчнеш* итд., *узнем, идинем, ирдоустием, идоустием, ирдоустирем, идоустирем, идинем* итд.

Даничић (СА, 113): *дбумрѣм* (ново преношење), а у Ускоцима *дбу-мрѣм* (старо преношење). Тако и: *дбумрѣш* — *дбумрѣ* — *дбумрѣмо* — *дбу-мрѣу*, *иддадрѣм*, *разайнѣм*, *зайочнѣм*, *ирѣузѣм*, *изасиѣм* итд.

Од *иѣиши* имамо *иѣнѣм*, а од *клѣиши*: *кунѣм* — *кунѣш* — *кунѣ* — *кунѣмо* и *кунѣмо* — *кунѣше* и *кунѣше* — *кунѣу*.

И сложени глаголи од *клѣиши* одступају од Даничићевих акценатских ликова: *закунѣм* — *закунѣш* — *закунѣ* — *закунѣмо* — *закунѣше* — *закунѣу*; *ирѣкунѣм*.

233. — Презент глагола *мѣши* не одг'д'ра од Вука: *мѣу* — *мѣжеш* — *мѣже* — *мѣжемо* — *мѣжеше* — *мѣју* пори д облика са р и њ фиксом н: *мѣреш* — *мѣре* — *мѣремо* — *мѣреше* и *мѣинѣм* — *мѣинѣш* — *мѣинѣ* итд., али одступа од Даничића, који има *мѣжеш* — *мѣжѣ* — *мѣжѣмо* — *мѣжѣше* и *мѣреш* — *мѣрѣ* — *мѣрѣмо* — *мѣрѣше*, са дужинама изгубљеним у Вука.

Сложени су: *идможѣм* и (чешће) *идмоинѣм*, *иридможѣм* и *иридмоинѣм* и *иошидможѣм* и *иошидмоинѣм*, *однѣмоинѣм* итд.

Глагол *рѣши* има: *рѣчѣм* — *рѣчѣш* — *рѣчѣ* — *рѣчѣмо* — *рѣчѣше* — *рѣчѣу* и *рѣкнѣм* — *рѣкнѣш* — *рѣкнѣ* — *рѣкнѣмо* — *рѣкнѣше* — *рѣкнѣу* са сложенима: *идрѣчѣм* и *идрѣкнѣм*, *изрѣчѣм* и *изрѣкнѣм*, *ирѣрѣчѣм* и *ирѣрѣкнѣм* итд.

Презент глагола *лѣши* гласи: *лѣжѣм* — *лѣжѣш* — *лѣжѣ* — *лѣжѣмо* — *лѣжѣше* — *лѣжѣу* и *лѣинѣм* — *лѣинѣш* — *лѣинѣ* — *лѣинѣмо* — *лѣинѣше* — *лѣинѣу*. Сложени: *ирилѣжѣм* и *ирилѣинѣм*, *идлѣжѣм* и *идлѣинѣм*, *налѣжѣм* и *налѣинѣм* итд.

Од *иѣши* имамо: *иѣчѣм* — *иѣчѣш* — *иѣчѣ* — *иѣчѣмо* и *иѣчѣмо* — *иѣчѣше* и *иѣчѣше* — *иѣчѣу*. У 1. и 2. л. мн. д'јојне нагласке ик'јју и *илѣиѣмо* и *илѣиѣмо*, *чиш'идмо* и *чиш'идмо*, *ирѣбѣмо* и *ирѣбѣмо*, *ирч'идмо* и *ирч'идмо*, *вел'идмо* и *вел'идмо*, *вол'идмо* и *вол'идмо* итд. Сложени од *иѣчѣм* су: *ис'иѣчѣм*, *зайѣчѣм*, *ирѣиѣчѣм*, *од'иѣчѣм* итд.

Од *крѣиши* је *крѣдем*, *крѣдеш*, *крѣде*, *крѣдемо*, *крѣдеше*, *крѣдѣу*. Сложена: *украсиши* — *украдем* итд., *идкрасиши* *иокрадем* итд.

Од *сѣиши* — *сѣдѣм* и *сѣднѣм*, од *јесѣиши* — *јѣдѣм*, од *ирѣсиши* — *ирѣдем*, од *идсиши* — *иднѣм*, *врѣши* — *врѣшем*, *врѣши* — *врѣнѣм*, *сириѣши* — *сириѣжем*, *иѣуѣши* — *иѣукнѣм*, *сѣѣши* — *си'ѣчѣм*, *диѣши* — *ди'инѣм*, *свиѣши* — *сви'кнѣм*. Сложени: *засѣдѣм* и *засѣднѣм*, *идѣдѣм*, *ирѣиѣнѣм*, *оирѣдем*, *заврѣнѣм*, *осириѣжем*, *оси'ѣчѣм*, *идди'инѣм* итд.

234. — У презенту глагола као *исидѣши*, *оилѣсиши* *оирѣисѣиши* (*оирѣбашѣиши*), *довѣсиши* (*herführen*), *довѣсиши* (*herfahren*), *избѣсиши*, *донн'ѣиши*, *идзвѣиши*, *обраиши* итд. ` акценат у Ускоцима је на првом слогу: *д'илѣиѣм* — *д'илѣиѣш* итд., *д'ирѣбѣм*, *д'онѣсѣм*, *ир'инѣсѣм*, *занѣсѣм*, *унѣсѣм*, *избодѣм*, *ирѣвѣзѣм*, *ирѣвѣзѣм*, *ирѣвѣзѣм*, *разнѣсѣм*, *ирѣбодѣм*, *навѣзѣм*, *увѣзѣм*, *ир'изовѣм*, *идзовѣм*, *ирдовѣм*, *д'дѣвѣм*, *ир'ивѣдѣм*, *навѣдѣм*, *одвѣдѣм*, *д'берѣм*, *идберѣм*, *ир'ибѣрѣм*, *ис'ѣчѣм*, *од'иѣчѣм*, *ир'иѣчѣм*, *изрѣчѣм*, *ирѣрѣчѣм*, *зрѣчѣм*, *ир'онѣсѣм* итд.

235. — Двосложни глаголи као *йййи*, *шйш*, *лйли*, *вйви*, *бйби* (batre), *крйи* и сл. имају у презенту краткосилазни акценат као и у инфинитиву, и то на коријену: *шй'ем* — *шй'еш* — *шй'е* — *шй'емо* — *шй'еише* — *шй'ју*; *лй'ем*, *вй'ем* (winden), *вй'ем* (Вр'у вўци, грак'у гавранови), *крй'ем* итд., — дичке све као у Вука, али ускочки говор одступа од Вука у презентима: *бй'ем* — *бй'еш* — *бй'е* — *бй'емо* и *бй'емо* — *бй'еише* и *бй'еише* — *бй'ју*; и *йй'ем* — *йй'еш* — *йй'е* — *йй'емо* и *йй'емо* — *йй'еише* и *йй'еише* — *йй'ју*.

Сложени глаголи са по једним префиксом подложни су старом преношењу као и у Даничића: *йрйиш'ем* — *йрйиш'еш* — *йрйиш'е* — *йрйиш'емо* — *йрйиш'еише* — *йрйиш'ју*; *дбл'ем*, *йрбл'ем*, *збл'емо*; *нбви'ем*, *сбви'ем*, *йбдв'ем*; *дбу'ем*, *сзу'ем*; *дбб'ем* итд.

Исто тако се понашају и сложенице глагола *бйи* (battre) и *ййи*: *йзбй'ем*, *йбйи'ем*, *йси'ем*, *йрбйи'ем*, *дбйи'ем* итд.

Вук има доспијем (од *ддсйјети*), приспијем (од *йрйисйјети*), док у Ускоцима и ови глаголи не излазе из круга осталих глагола ове врсте: *дбсй'ем* — *дбсй'еш* — *дбсй'ју*; *йрйисй'ем* — *йрйисй'еш* — *йрйисй'ју* итд.

Слика се у Ускоцима не мијења ни кад ови глаголи имају дуплу префиксацију или непостојано *а*: *збдоби'ем*, *йрбдоби'ем*, *дбави'ем*, *йбдави'ем*, *йбнаиш'ем*, *йрббу'ем*, *йрбсави'ем*, *рбзави'ем* итд. Вук је ту недосљедан: *збдобијем*, *йрбдобијем*, *йбдравијем* (од *йодавиши*), *рбзавијем* (од *разавиши*), а Даничић (СА, 102) мисли да су Вукови акценсти *збдобијѐ*, *йбдравијѐм*, *рбзавијѐм* погрешни. Као што се види из ускочког говора, а тако је и у Пиви и Дробњаку (АГПД, 310) и у пљеваљског говору (АСПГ, 150. и 151), Вук није погрешно.

236. — Глагол *дйи* има тројак облике у презенту: *дйам* — *дйаш* — *дйа* — *дйамо*, *дйаше* — *дйаду*; *дйаднѐм* — *дйаднѐш* — *дйаднѐ* — *дйаднѐмо* — *дйаднѐише* — *дйаднѐју*; *дйадѐм* (нема *дйадѐм*) — *дйадѐш* — *дйадѐ* — *дйадѐмо* — *дйадѐише* — *дйадѐју*. Сложени глаголи показују исте одјусе: *йрбдйам* — *йрбдйаднѐ* — *йрбдйадѐм*; *збдйам* — *збдйаднѐм* — *збдйадѐм*; *йрбдйам* — *йрбдйаднѐм* — *йрбдйадѐм*; *удйам* — *удйаднѐм* — *удйадѐм*; *йрбдйам* — *йрбдйаднѐм* — *йрбдйадѐм* итд.

Морам рећи да су форме *дйам*, *йрбдйам*, *дддйам* итд. обичне, *дйаднѐм*, *йрбдйаднѐм* итд. споредне, ређе, а форме *дйадѐм*, *йрбдйадѐм* и сл. — најређе.

Са негацијом *не*: *нѐ дйам*, *нѐ дйадѐм*, *нѐ дйаднѐм*, *не дйаду*, *нѐ даду*, *нѐ дадну* и сл.

Слично је и са глаголом *знйи*: *знйам* — *знйаш* — *знйа* — *знйамо* — *знйаше* — *знйају* и *знйаду*; *знйаднѐм* — *знйаднѐш* — *знйаднѐ* — *знйаднѐмо* — *знйаднѐише* — *знйаднѐју*; *знйадѐм* (нема: *знйадѐм*) — *знйадѐш* — *знйадѐмо* — *знйаду*.

Са негацијом *не* неки од тих облика овако се изговарају: *нѐ знйам*, *нѐ знйаш*, *нѐ знају*, *нѐ знадну*, *не знаду* и сл. Слично је и са сложеницама: *йбдзнйам* — *йбдзнаднѐм* — *йбдзнадѐм*, *йбзнамо* и *йбзнамо* и *йбзнаише* и *йбзнаише*, *йбзнају*, *йбзнадну*, *йбзнаду*, *сбзнам* — *сбзнаднѐм* — *сбзнадѐм* — *сбзнамо* и *сбзнамо* — *сбзнаише* и *сбзнаише* — *сбзнају*, *сбзнадну* и *сбзнаду*, *йрбйбдзнйам* — *йрбйбдзнаднѐм* — *йрбйбдзнадѐм* итд.

237. — Глаголи типа *куџаџи* имају у презенту двојачке облике, али је акценат јединствен: *куџљем* и *куџам* — *куџљу* и *куџају*; *сџиљем* и *сџиам*; *џрдсиљем* и *џрдсиам* — *џрдсиљу* и *џрдсиају*; *ддсиљем* и *ддсиам*; *џзимљем* и *џзимам* итд. Први су облици обичнији.

Глаголи као *џросиџаџи* имају двојак инфинитив у акценатском погледу: *џрдсиџаџи* и *џросиџаџи*, па и двојак презент: *џрдсиљем* и *џрдсиам* — *џрдсиљу* и *џрдсиају*; *џзимљем* *џзимам* — *џзимљу* и *џзимају* итд.

238. — Ускоцки се говор разликује од ВД и књижевног језика уопште тиме што у презенту глагола као *сиџаџи* (основе *-џ/а*), *џозиџаџи* (основе *-џа/-џџ*), *вечераџаџи* (основе *-џа/-џџ*) итд. има акценатски изједначено 3. л. мн. са осталим лицима, док је у књиж. језику акценат онакав какав је у инфинитиву. Тако у Ускоцима имамо: *сиџам* — *сиџаџи* — *сиџџа* — *сиџаџемо* — *сиџаџице* — *сиџаџу*; *џџџају*, *џриџају*, *џџџају* се, *џџџају*, *џџџају*, *џџџају* итд.; *ддџџају*, *ддџџају*, *ддџџају*, *вечераџају*, *мџрају* итд.

Такав је однос и у одговарајућим глаголима с џ у основи: *миџаџи*: *миџам* — *миџаџи* — *миџају*; *џџџају*, *сџџџају*, *миџџају*, *џџџају*, *џџџају* итд.

И сложени глаголи показују исте односе: *џресџџају*, *џџџџају*, *џџџџају*, *џџџџају*, *џџџџају* итд.

Слично се понашају и глаголи као *корџаџи*, *миниџаџи* и сл.: *корџам* — *корџају*, *миниџам* — *миниџају*.

239. — Већ сам рекао да се у Ускоцима у 1. и 2. л. мн. презента чују два акцента: *коџамо* и *коџамо*. Тако и: *џиџамо* и *џиџамо*, *џиџаџице* и *џиџаџице*; *доџамо* и *доџамо*; *коџаџице* и *коџаџице*; *дрџамо* и *дрџамо*, *дрџаџице* и *дрџаџице*; *вџамо* и *вџамо*, *вџаџице* и *вџаџице*; *џвџамо* и *џвџамо*, *џвџаџице* и *џвџаџице*; итд.

Од *џи* имамо *идџемо* и *идџемо*.

У ускочком говору су форме са дугоузлазним акценатом (*џиџамо*, *џџџџамо*) обичније, а оне друге (*џвџамо*, *вџџџамо*) рјеђе.

Сложени глаголи од глагола као *џџџџи*, *дрџаџи*, *џџџџи* и сл. имају акц. као и прости: *џџџџим*, *задрџим*, *џџџџим* итд., али није искључен ни акценат пребачен на префикс: *задрџим*. Ипак се не каже *џџџџим*, *џџџџим* и сл.

У ВД и у књиж. јез. је *вџлим*, а у Ускоцима: *вџлим* — *вџлим* — *вџли-волим* и *вџлим* — *волиџице* и *волиџице* — *вџлџ*. Упор. *завџлим*, *џривџлим*, *не вџлим*, *не волим*, *не вџлџ*.

Одрични облици од *вџам* — *вџам* — *вџџа* — *вџџамо* (*вџџамо*) — *вџџаџице* (*вџџаџице*) — *вџџају* у Ускоцима гласе: *не вџам* — *не вџам* — *не вџџа* — *не вџџамо* (*не вџџамо*) итд., дакле нема преношења.

240. — Глаголи типа *живљети* у Ускоцима имају у 1. и 2. л. мн. презента, поред акц. *живимо* — *живиће* као у књиж. јез., и изговор *живимо* — *живиће*. Ваља још примјетити да је први слог скраћен, као и у Пизви и Дробњаку (АГПД, 327. Тако је и од *блејати*, *клечати*, *вечати* и сл. и њихових сложеница: *блејмо* и *блејмо*, *клечимо* и *клечимо*, *преживимо* и *преживимо*, *проживимо* и *проживимо* итд., затим *бли'е-димо* и *бли'едимо*, *бли'едиће* и *бли'едиће*.

Помјерени акценат је рјеђи.

241. — Глаголи као *идкнути* имају у презенту *идкнем*, *кднути* — *кднем*, *макнути* — *макнем*, *слѣкнути се* — *слѣинем се*, док је *иднути* — *иднем* — *иднеш* — *идне* — *иднемо* и *иднемо* — *иднеће* и *иднеће* — *идну*.

Ти облици стоје тако усамљени, јер је у сложеним формама *идионем* — *идионеш* — *идионѐ* — *идионемо* — *идионече* — *идиону*, тј. као у књижевном језику (пренесен акценат).

Тај се (` ) акценат срета и у неким другим облицима у којима би се очекивао ` : *иднаѐ*, *иднаше* итд., *иднући* и, наравно, *иднуѐ*, *иднућу*, *иднуо* итд.

242. — Глаголи типа *јаукнути* и *јаукнути*, са дублетским акценатом у инфинитиву, задржавају то двојство и у презенту: *јаукнем* и *јаукнем*, *маукнем* и *маукнем* итд.

243. — Глаголи као *завонати*, *обрсати* у Ускоцима се акценатски уклапају у глаголе типа *избрнати*: *завоним*, *обрсам* као *изброим*, а код Даничића *завоним*, *обрсам*. Ондје је *брнати*, а не *прнати*, као у Даничића (СА, 144). Међутим, од *запунити* је ипак *запунити*.

244. — Акценат презента глагола типа *седнати* у Ускоцима је помјерен на почетак: *седчим* — *седчеш* — *седчи* — *седчимо* — *седчиће* — *седче*. Тако је и у *срамнати* — *срамим*, *жалоснати* — *жалосим* и сл.

Од тог акцената одступа презент глагола типа *веселити се*: *веселим се* — *веселиш се* — *весели се* — *веселимо се* (*веселимо се*) — *веселиће се* (*веселиће се*) — *веселе се*.

И сложени глаголи од те двије врсте глагола различито се понашају:

а) *исседчим* — *исседчеш* — *исседчимо*; *осрамим*, *ослободим* *осжалосим*;

б) *ироселим се* — *ироселимо се*,

— али није искључен ни нагласак: *ироселим се* — *ироселимо се*.

245. — Неколико глагола које Даничић (СА, 133—135) убраја у тип *хвалити*, у Ускоцима у презенту имају акценат као глаголи типа *ирубити*: *ирубим*, *бечим*, *блудим*, *буљим*, *либим се*, *лудим* и сл., — док глаголи *журити*, *иожурити*, *наѐмити*, *иренѐмити* и сл., које Даничић убраја у тип *ирубити*, имају акценат као глаголи типа *валити* [хвалити]: *валим* — *валиш*; *журим*, *иджурим*, *наѐлим*, *иренѐлим* итд.

ИМПЕРАТИВ

246. — Акцент императива глагола типа *вүћи* исти је као и акцент презента, тј. ' : *вүци — вүцимо — вүцише, иреси, ирүци, зеби, мѣши, врши, лези, дуби, врзи, вези, смѣши, расши* итд., *исцүци, ирешүци, навези, озѣби, иреширеси, замѣши, издуби, иорасши, иреобүци* итд.

Тај акцент има ускочки императив и у глаголима типа *наћи* : *наћи — наћимо — наћише, доћи, ирићи, ући, ирѣћи, ирођи, заћи, изнаћи, иронаћи, уићи, мимочи, изаћи, саћи, сићи, оићи* итд., а од глагола *ићи* : *иди — идимо — идише*.

Глаголи типа *надри'еши* имају у императиву: *надри, надери, задри, задѣри, уири, наири, одүври, заври, одүири, сашри, дшри*.

Као што се види, глаголи који могу имати двије форме у презенту, имају и дза акцента у императиву: *зашри — зашѣри*.

Слични су односи и у сложеницама глагола *мри'еши* (императ. *мри, мримо, мрише*) : *умри, замри, иомрише, обамри, самри*.

Слично је и с акцентом императива и у глагола као *узѣши, идчѣши* итд.: *узми, идчни, иидни, зајни, иоси, оими, зајдчни, изаси*.

Императив глагола *клѣши* гласи: *күни — күнимо — күнише*, а слож.: *ирукүни, закүни*.

247. — Глаголи типа *донијети* имају акцент у императиву као у књижевном језику, за разлику од акцента ускочког презента: *донѣси, исцлѣши, исцүци, ирѣби, доведи, доведи, иозди, избоди, изрѣци* и сл.

Слично је и у глагола типа *бедочити*: *бедочи, срамдши* итд.

Исти је акцент императива и у глагола као *весѣши се* : *весѣли се, овесѣли се, ировесѣли се*.

248. — Као и у књижевном језику, и овде се акц. императива глагола типа *лиши* мјѣња у дугоузлазни: *ли — лимо — лише* ; *ши — шимо — шисше* ; *би — бимо — бише* (b:ttc) ; *кри — кримо — крише* итд.

Томе одговара и акц. сложених глагола: *сли — слимо — слише, сали — салимо — салише, ирели — ирелимо — ирелише, ирли — ирлимо — ирлише, зали — залимо — залише, сакри — сакримо — сакрише* ; *одли, ули, саши, ирши, уби, изби, иокри, зави, обави* итд.

249. — Ускочки акцент *бљѣжи, дрѣжи* и сл. слаже се с Даничићевим (СА, 129—130), али форме као *задрѣжи, ирчи, иоирчи* представљају одступање од њега.

250. — Као у инфинитиву, тако је и у императиву вокал *и* лабијан: *бљѣж — бљѣшше* ; *дрѣж — дршше* ; *сѣ* (< сед < седди) — *сѣше* (< седите) ; *лѣз — лѣсше* ; *ви* (< вид < види) — *више* (< видите) ; *сиан — сианше* итд.

Као што се види, крњи императив задржава акцент цуног императива. Ово важи и за примјере као: *Нѣс те ћаво!*

256. — Акцент имперфекта по правилу одговара акценту презента: *спáвái* : спáвати — спáвám; *гòвòрái* : гòвòрити — гòвòрím; *стáјái* : стáјати — стóјím; *чítái* : чítати — чítám; *пљéвái* : пљéвати — пљéвám; *вúч'ái* : вúћи — вúч'м итд.

257. — Двојак облици имперфекта имају а) или исти акцент: *рáђái* и *рáди'ái* : рáдгги — рéдím; *грáђái* и *грáдијái* : грéдгги — грáдím; *жívлái* и *жívцијái* : жívљети — жívím; *бòрái се* и *бòри'ái се* : бòрити се — бòрím се; *пèрái* и *пèри'ái* : прáти — пèрém; *ч'иңái* и *ч'иңи'ái* : ч'иңести — ч'иңím; *ш'рчái* и *ш'рчи'ái* : трчати — трчím;

б) или различит: *вòзái* и *вòзи'ái* : вòзити — вòзím; *кòси'ái* и *кòси'ái* : кòсити — кòсím итд.

258. — Имперфекат глагола као *куйòвáiши*, *куйòјем* и *иòсиòдòвáiши* *иòсиòдујем* има кратки силазни акцент, различит од Даничићевог презентског акцента: *куйòвái*, *зímовái*, *рòбòвái*, *сúђанòвái*, *пúшòвái* итд.; *иòсиòдòвái*, *òбидòвái*, *сúрошòвái*, *дјудòвái*, *п'ри'ашèлèвái* итд.

259. — И глаголи као *шайòшáiши* имају у имперфекту пребачен акц. на први слог било на стари било на нови начин:

шайòшái и *шайòшái* — *шайòшáiше* и *шайòшáiше* (поред *шайòшáiше*, в. нукс): — *шайòшáiу* и *шайòшáiу* (поред *шайòшáiу*).

Поред тих, није искључен ни акцент инфинитива: *шайòшái* — *шайòшáiше* итд., као и *иòсиòдòвái*. Тако је и с глаголима *јáукáiши*, *маукаиши*, *мирисаиши* и сл.

260. — И у Ускоцима, као и у Пиви и Дробњаку (АГПД, 331—332) и у пљевалском говору (АСПГ, 160—161), знатно је помјерање акцента имперфекта на -ах и -јах према крају, углавном у глагола у којих то бива у 1. и 2. л. мн. презента: *ч'иңái* — *ч'иңáiше* — *ч'иңáiше* — *ч'иңáiше* — *ч'иңáiсмо* — *ч'иңáiше* — *ч'иңáiу*.

Као што се види, акцент се помјера у свим лицима сем у 1. л. једн.

Тако и: *би'ái* — *би'áiше*, *имái* — *имáiше*, *лèжái* — *лèжáiше*, *лòмлái* — *лòмлáiше*, *блèжái* — *блèжáiше*, *држái* — *држáiше*, *звòнái* — *звòнáiше*, *сúђái* — *сúђáiше*, *учái* — *учáiше*, *мрái* — *мрáiше*, *сái* — *сáiше*, *шкái* — *шкáiше*, *звái* — *звáiше*, *п'рèбái* — *п'рèбáiше* (поред *п'рèб'ái* — *п'рèб'áiше*), *иш'ái* — *иш'áiше*, *вèлái* — *вèлáiше* (*вèлáiу*), *ч'иңái* — *ч'иңáiше*, *ш'рчái* — *ш'рчáiше* итд.

Међутим, ваља додати да то нијесу искључиви акценти имперфекта тих глагола у ускочком говору. Сви ти и слични глаголи могу имати и акцент инфинитива или презента у лицима у којима нема помјерања акцента према крају: *имái* — *имáiше* — *имáiсмо* — *имáiу*; *сúђái* — *сúђáiше* — *сúђáiу*; *лòми'ái* — *лòми'áiше* — *лòми'áiу*; *зòви'ái* — *зòви'áiше* — *зòви'áiу*; *миш'лái* — *миш'лáiше* — *миш'лáiу*; *мли'ái* — *мли'áiше* — *мли'áiу* (поред *млái* — *млáiше* итд.), *би'ái* — *би'áiше*, *ч'иңái* — *ч'иңáiше* — *ч'иңáiу*, *ш'рчái* — *ш'рчáiше* — *ш'рчáiу* итд.

Имперфекти као *мрái* — *мрáiше*, *п'рái* — *п'рáiше*, *сái* — *сáiше* и сл. разликују се од Даничића: *мрá* — *мрáiше*, *п'рáх* — *п'рáiше*, *сáх* — *сáiше* итд.

261. — Као *dhāi*, *bū'āi*, тако и глагол *mōhi* има у имперфекту посебачен акценат сасвим на почетак: *mōiāi* — *mōiāше* — *mōiāсмо* — *mōiāiу*.

Имперфекат глагола *ihi* гласи: *īdāi* — *īdāше* — *īdāсмо* — *īdāiу*, а глагола *jēsii*: *jēdāi* — *jēdāше* — *jēdāсмо* — *jēdāiу*.

АОРИСТ

262. — О акценату аориста види мој чланак *Акцентаи аористиа ускочкој јовора йрема Вуковом* објављен је у „Зборнику за филологију и лингвистику”, VIII, Нови Сад, 1965, стр. 201—209.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

263. — Глаголски прилог садашњи, уколико се употребљава у ускочком говору, има углавном акценат презента:

kōsēhi, *znājūhi*, *īdūhi*, *si'ēčūhī* итд.,

— али и акценат инфинитива:

radēhi, *vālēhi*, *ne mārēhi* и сл., затим: *si'āvajūhi*, *īri'čajūhi*, *ru'čajūhi*, *mi'ēn'ajūhi* и сл.

Глаголи са истим акценатом у презенту и у инфинитиву имају, разумије се, тај акценат и у глаг. прилогу садашњем: *īl'devajūhi*, *mi'slihi* и сл.

Сви инфинитиви са дитонизним акценатом као *vūhi*, *īrēsīhi* итд. имају презентски акценат у овом облику: *vūčūhi*, *īrēsūhi* итд.

264. — Није ријетка појава помјерања акцената ка крају овог облика: *śedēhi* и *śedēhi*, *vidēhi* и *vidēhi*, *držēhi* и *držēhi*, *lovēhi* и *lovēhi*, *lōmēhi* и *lōmēhi*, *žselēhi* и *žselēhi*, *si'j'dēhi* и *si'j'ōēhi* и сл., као и прилог *si'j'dēhke* и *si'j'ōēhke* (односно *si'j'dēhki* и *si'j'ōēhki*).

Тако овдје имамо, поред *īdūhi*, и *idēhi*.

Слични су томе и гл. прил. садашњи посебне врсте:

īrčēhi (*īrčēhī*), *śedēhi* (*śedēhī*), *ležēhi* (*ležēhī*), *si'j'ōēhi* (*si'j'ōēhī*), *klečēhi* (*klečēhī*).

265. — Глаголски прилог прошли је ишчезао из овог гозора. Само, како навод: Ружаић и Вуковић за плесваљски (односно пивско-дробњачки говор, чује се *rēkāv* (*ии*) у изр. *īdmo nōj rēkāvishi*, *īdmo nēmu rēkāv* и сл.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВ РАДНИ

266. — Од глагола типа *vūhi* сасвим су чврсти ови и слични акценти глаголског придјева радног:

вукѡ — вукла — вукло — вукли — вукле — вукла; шукѡ — шукла — шукло; шресѡ — шресла — шресло; зѡбѡ — зѡбла — зѡбло; дубѡ — дубла — дубло; расѡ — расла — расло; вѡзѡ — вѡзла — вѡзло итд.

Разлика нема ни у сложеним глаголима: *довукѡ — довукла — довукло; исшукѡ — исшукла — исшукло; ирозѡбѡ — ирозѡбла — ирозѡбло* итд.

267. — У радном придјеву глагола типа *дри'еши* имамо *дро, дрла, дрло, мро, мрла, мрло*, док је у сложеним глаголима акценат увијек на самом почетку:

ддрѡ — ддрла — ддрло; ушрѡ — ушрла — ушрло; нашрѡ — нашрла — нашрло; ирѡжрѡ — ирѡждрла — ирѡждрло; уйрѡ — уйрла — уйрло; иѡдуирѡ — иѡдуирла — иѡдуирло; заврѡ — заврла — заврло; умрѡ — умрла — умрло; замрѡ — замрла — замрло; иѡмрли — иѡмрле — иѡмрла.

268. — Радни придјев глагола *ићи* има акценат добивен новим преношењем: *ишиѡ — ишила — ишило.*

Тај акценат преовлађује и у сложеницама:

нашиѡ — нашаила — нашаило; дѡшиѡ — дѡшила — дѡшило; зашиѡ — зашила — зашило; ирѡшиѡ — ирѡшила — ирѡшило; надѡшиѡ — надѡшила — надѡшило; мимоишиѡ — мимоишила — мимоишило; иронѡшиѡ — иронѡшила — иронѡшило итд., а од изјѡћи: *ишиѡ* и *ишиѡ* — *ишила* и *ишила* — *ишило* — *ишило*, илп: *ишиѡ* и *ишиѡ* итд.

269. — На коренском слогу стоји стари акценат и у радном придјеву глагола типа *дѡни'еши*:

дѡни'ѡ — дѡни'ела — дѡни'ело; ѡни'ѡ — ѡни'ела — ѡни'ело; снѡи'ѡ — снѡи'ела — снѡи'ело; ирѡни'ѡ — ирѡни'ела — ирѡни'ело итд.

270. — У Ускоцима постоје у гл. прид. радном само ови акценти од глагола типа *узѡи'и*:

ѡзо — ѡзѡла — ѡзѡло; иѡчѡ — иѡчѡла — иѡчѡло; наѡчѡ — наѡчѡла — наѡчѡло; ирѡсуѡ — ирѡсуѡла — ирѡсуѡло итд.

271. — Глаголи типа *рѡћи* имају у гл. прид. радном м. р. једн. обично краткосилазни акценат, а у осталим родовима и у м. р. у мн. — краткоузлазни:

рѡкѡ — рѡкла — рѡкло — рѡкли — рѡкле — рѡкла; иѡкѡ — иѡкла — иѡкло — иѡкли; маѡкѡ — маѡкла — маѡкло — маѡкли; шѡкѡ — шѡкла — шѡкло — шѡкли; мѡиѡ — мѡила — мѡило — мѡили; илѡ — илѡла — илѡло — илѡли; бѡ — бѡла — бѡло; лѡиѡ — лѡила — лѡило; шѡкѡ — шѡкла — шѡкло итд.

Акценат радног прид. сложених глагола одговара акценту простих: *ддрѡкѡ — одрѡкла — одрѡкло; ѡиѡкѡ — ѡиѡкла — ѡиѡкло; ѡилѡ — ѡилѡла — ѡилѡло; ирѡбѡ — ирѡбѡла — ирѡбѡло; ирѡилѡиѡ — ирѡилѡила — ирѡилѡило; одмаѡкѡ — одмаѡкла — одмаѡкло* итд.

Глаголи као *шѡћи* (*шѡкнуши*), *маћи* (*макнуши*) и сл. имају ове облике радног придјева: *шѡкѡ — шѡкла — шѡкло* и *шѡкнуѡ — шѡкнула — шѡкнуло*, *макѡ — макла — макло* и *макнуѡ — макнула — макнуло*.

272. — Није јединствен акценат глаголског придјева радног глагола типа *йййи*: а) *йй'о* — *ййла* — *ййло*, *лй'о* — *лйла* — *лйло*; б) *бй'о* — *бйла* — *бйло* (*schlägen*), *вй'о* — *вйла* — *вйло*, *крй'о* — *крйла* — *крйло*, *шй'о* — *шйла* — *шйло* итд.

И сложени глаголи имају два акценатска типа: а) *йдвй'о* — *йдвйла* — *йдвйло* — *йдвйм*, *сдвй'о* — *сдвйла* — *сдвйло*, *йрдлй'о* — *йрдлйла* — *йрдлйло*, *йрдйй'о* — *йрдййла* — *йрдййло*; б) *сдшй'о* — *сдшйла* — *сдшйло*, *йдкри'о* — *йдкрила* — *йдкрило*, *убй'о* — *убйла* — *убйло*, *начу'о* — *начула* — *начуло* итд.

273. — Постоје читави редови глагола чији акценат радног придјева у Ускоцима знатно одступа од Даничићевог, особито глагола *-а/ā* основа, било да се акценат овог облика односи на акценат инфинитива, било на акценат 2. и 3. л. једн. аориста.

У Даничића је: *вјенчайи* (инф.) — *вјенчā* (аор.), а радни придјев: *вјенчао* — *вјенчала* — *вјенчало*. У Ускоцима: *вљенчайи* — *вљенча* — *вљенчб* — *вљенчала* — *вљенчало*.

У сложеним глаголима Даничић има: *развјенчайи* (акц. непромијењен у односу на прости глагол) — *рāзвјенчā*, а р. прид. *рāзвјенчао* — *рāзвјенчала* — *рāзвјенчало*. У Ускоцима: *развљенчайи* — *развљенча*, р. прид. *развљенчб* — *развљенчала* — *развљенчало* и *развљенчб* — *развљенчала* — *развљенчало*.

За Ускоке је карактеристично и то што овакви глаголи имају у аористу један акценат (*развљенча*), а у глаг. придјеву радном два (*рāзвљенчб* и *развљенчб*).

Ово двојство аориског акцента усвојено је и у књиж. јез.: Прав *дбкнчāо* — *дбкнчāла* — *дбкнчāло* и *докнчāо* — *докнчāла* — *докнчāло*, као и два акцента у аористу: *дбкнчā* и *докнчā* (у Ускоцима само: *докнчā*). РСАНУ исто као и Прав: *дбкнчāла* и *докнчāла*, *дбкнчā* и *докнчā*.

Као што се види, ово двојство аориског акцента и акцента глаголског придјева радног добило је широку примјену у нашем књижевном језику. Данас су то равноправни акценти, с том разликом што се једни од њих претежно употребљавају у јед. л. а други у другим крајевима, док се неки употребљавају свуда, као дублети.

Ево још једног примјера:

Даничић (СА, 130)	Ускоци
<i>држайи</i> — <i>држā</i> — <i>држāла</i>	<i>држайи</i> — <i>држā</i> — <i>држб</i> и <i>држб</i> — <i>држāла</i> и <i>држала</i>
<i>одржайи</i> — <i>ддржā</i> — <i>ддржāла</i>	<i>одржайи</i> — <i>одржā</i> — <i>ддржāла</i> и <i>одржала</i>

И овдје је, као што се види, остала разлика коју смо горе навели: *држāла* (Даничић) и *држāла* и *држала* (Ускоци). Овај други акценат (*држала*), инфинитивни, није тако чест као онај први, стари акценат

(*држала*), али се чује. Међутим, готово да се не би могло рећи шта је чешће: *ддокончала* или *докончала*, *дбећала* или *обећала*, *рразазнала* или *разазнала*, *искојала* или *искојала* итд. Има, разумије се, случајева непојављивања акцентског дубл тизма у оваквим приликама: *лдокала*, а не *лдокала* (аор. *лдока*; Дан. *лдокала*, аор. *лдока*), али *иолокала* и *иолокала*. Затим *лајала* (аор. *лаја*; Дан. *лајала*), али *налајала* и *налајала* (Дан. *налајала*, аор. *налаја*).

Ипак се мора подвући да она основна констатација (Дан. један акценат, Ускоци два акцената) остаје.

Има катк' д и посебних аспеката. Од *удаши* глаг. прид. радн. гласи *удб* — *удала* — *удало*, а сложени су облици *иудб* — *иудала* — *иудало* и *иудб* — *иудала* — *иудало* (Бевбојке се одивно подиле).

Навешћу овдје што више Николтћевих (АУ, 330—331) и Вукотићевих (АГПД, 360—369) од јасно Динтћевих прилика у ускочком виду, да би се ова сложена акценатска ситуација колико-толико ближе сагледала:

Даничич

Ускоци

I

орати, орā — *драла*

орати, орa — *драла*

узорати, узорā — *узорала*

узорати, узора — *узорала*

зобати, зобā — *зобала*

зобати, зоба — *зобала* и *зобала*

позобати, позобā — *позобала*

позобати, позоба — *позобала* и *позобала*

чешати, чешā — *чешала*

чешати, чешa — *чешала* и *чешала*

почешати, почешā — *почешала*

почешати, почешa — *почешала* и *почешала*

тесати, тесā — *тесала*

тесати, теса — *тесала* и *тесала*

отесати, отесā — *отесала*

отесати, отеса — *отесала* и *отесала*

претати, претā — *претала*

претати, прета — *претала* и *претала*

запретати, запретā — *запретала*

запретати, запрета — *запретала* и *запретала*

искати, иска — *искала*

искати, иска — *искала*

зайскати, зайскā — *зайскала*

зайскати, зайска — *зайскала* и *зайскала*

II

лѣжати, лѣжа — *лѣжѣла*
залѣжати, залѣжа — *залѣжѣла*

бѣжати, бѣжа — *бѣжѣла*
разбѣжати се, разбѣжа се —
разбѣжѣла се

бојати се, боја се — *бојѣла се*
побојати се, побоја се —
побојѣла се

трчати, трча — *трчѣла*
потрчати, потрча — *потрчѣла*

лѣжати, лѣжа — *лѣжѣла*
залѣжати, залѣжа — *залѣжѣла*
и *залѣжѣла*

бѣжати, бѣжа — *бѣжѣла*
разбѣжати се, разбѣжа се —
разбѣжѣла се

бојати се, боја се — *бојѣла се*
побојати се, побоја се — *побојѣла се*

трчати, трча — *трчѣла* и *трчала*
потрчати, потрча — *потрчѣла* и
потрчала

III

грактати, гракта — *грактѣла*
заграктати, загракта —
заграктѣла
дактати, дакта — *дактѣла*

роктати, рокта — *роктѣла*
зароктати, зарокта — *зароктѣла*
звѣктати, звѣкта — *звѣктѣла*

пуктати, пукта — *пуктѣла*

сиктати, сикта — *сиктѣла*
засиктати, засикта — *засиктѣла*

хуктати, хукта — *хуктѣла*
захуктати, захукта — *захуктѣла*

циктати, цикта — *циктѣла*
зациктати, зацикта —
зациктѣла

суктати, сукта — *суктѣла*
посуктати, посукта — *посуктѣла*

штѣктати, штѣкта — *штѣктѣла*
заштѣктати, заштѣкта — *заштѣктѣла*

грактати, гракта — *грактѣла*
заграктати, загракта — *заграктѣла*
и *заграктѣла*

дактати, дакта — *дактѣла*
здактати, задатка — *здактѣла*
роктати, рокта — *роктѣла*
зароктати, зарокта — *зароктѣла*
звѣктати, звѣкта — *звѣктѣла*
завѣктати, завѣкта — *завѣктѣла*
и *завѣктѣла*

пуктати, пукта — *пуктѣла*
запуктати се, запукта се — *запуктѣла се*
и *запуктѣла се*

сиктати, сикта — *сиктѣла*
засиктати, засикта — *засиктѣла*
и *засиктѣла*

уктати, укта — *уктѣла*
зауктати, заукта — *зауктѣла*
и *зауктѣла*

циктати, цикта — *циктѣла*
зациктати, зацикта — *зациктѣла*
и *зациктѣла*

суктати, сукта — *суктѣла*
засуктати, засукта — *засуктѣла*
и *засуктѣла*

штѣктати, штѣкта — *штѣктѣла*
заштѣктати, заштѣкта — *заштѣктѣла*
и *заштѣктѣла*

IV

веругати, веруга — *вѣруѣла*

изверугати, изверуга —
ѣзверуѣла

вијугати, вијуга — *вијуѣла*

извијугати, извијуга —
ѣзвијуѣла

гомѣлати, гомѣла — *ѣдмѣла*

нагомѣлати, нагомѣла —
ндѣомѣла

гребѣнати, гребѣна — *ѣребѣна*

давѣјати, давѣја — *дѣвија*

каѣшати, каѣша — *кѣшѣла*

искаѣшати, искаѣша —
ѣскаѣшѣла

кобѣљати, кобѣља — *кѣбѣља*

искобѣљати, искобѣља —
ѣскобѣља

копрѣцати, копрѣца — *кѣпрѣца*

кривѣдати, кривѣда —
крѣвѣда

обѣдати, обѣда — *ѣбаѣда*

орѣжати, орѣжа — *ѣружѣла*

веругати, веруга — *вѣруѣла* и
вѣруѣла

изверугати, изверуга — *ѣзверу-*
ѣла и *ѣзверуѣла*

вијугати, вијуга — *вијуѣла* и
вијуѣла

извијугати, извијуга — *ѣзвиу-*
ѣла и *ѣзвиуѣла*

гомѣлати, гомѣла — *ѣдмѣла* и
ѣдмѣла

нагомѣлати, нагомѣла — *ндѣо-*
мѣла и *ндѣомѣла*

гребѣнати, гребѣна — *ѣребѣна*
и *ѣребѣна*

изгребѣнати, изгребѣна — *ѣзѣре-*
бѣна и *ѣзѣребѣна*

давѣјати, давѣја — *дѣвија* и
дѣвија

подавѣјати се, подавѣја се —
ѣддавија се и *ѣодавија* се

каѣшати, каѣша — *кѣшѣла* и
каѣшѣла

искаѣшати, искаѣша — *ѣскаѣ-*
шѣла и *ѣскаѣшѣла*

кобѣљати, кобѣља — *кѣбѣља* и
кѣбѣља

искобѣљати, искобѣља — *ѣско-*
бѣља и *ѣскобѣља*

копрѣцати, копрѣца — *кѣпрѣца* и
копрѣца

ископрѣцати се, ископрѣца се —
ѣскопрѣца се и *ѣскопрѣца* се

кривѣдати, кривѣда — *крѣву-*
ѣла и *крѣвѣда*

искривѣдати, искривѣда —
ѣскривѣда и *ѣскривѣда*

обѣдати, обѣда — *ѣбаѣла* и
ѣбаѣла

разобѣдати, разобѣда — *рѣзѣба-*
ѣла и *рѣзѣбаѣла*

орѣжати, орѣжа — *ѣружѣла* и
ѣружѣла

наоружати, наоружа — <i>ндоружала</i>	разоружати, разоружа — <i>рд-</i> <i>зоружала</i> и <i>разоружала</i>
рачунати, рачуна — <i>рѣчунала</i>	рачунати, рачуна — <i>рѣчунала</i> и <i>рачунала</i>
израчунати, израчуна — <i>йзрачунала</i>	израчунати, израчуна — <i>йзра-</i> <i>чунала</i> и <i>израчунала</i>
решѣтати, рѣшетѣ — <i>рѣшеиѣла</i>	решѣтати, рѣшетѣ — <i>рѣшеиѣла</i> и <i>решѣшала</i>
изрешѣтати, йзрешѣтѣ — <i>йзрешѣиѣла</i>	изрешѣтати, изрешѣтѣ — <i>йзр-</i> <i>шеиѣла</i> и <i>изрешѣшала</i>
сиѣурати, сиѣура — <i>сиѣурала</i>	сиѣурати, сиѣура — <i>сиѣурала</i> и <i>сиѣурала</i>
осиѣурати, ѡсиѣура — <i>ѡсиѣурала</i>	осиѣурати, осигура — <i>ѡсиѣурала</i> и <i>осиѣурала</i>
тестѣрати, тѣстерѣ — <i>тѣдсиѣрала</i>	тестѣрати, тѣстерѣ — <i>тѣдсиѣрала</i> и <i>тѣсѣиѣрала</i>
тетурати, тѣтура — <i>тѣиѣурала</i>	тетурати, тѣура — <i>тѣиѣурала</i> и <i>тѣиѣурала</i>
дотетурати, дѣтетура — <i>дѣтѣиѣурала</i>	затетурати, затѣтура — <i>зѣтѣ-</i> <i>иѣурала</i> и <i>зѣтѣиѣурала</i>
чѣпркати, чѣпркѣ — <i>чѣйркѣла</i>	чѣпркати, чѣпркѣ — <i>чѣйркѣла</i> и <i>чѣйркѣла</i>
зачѣпркати, зѣчѣпркѣ — <i>зѣчѣйркѣла</i>	зачѣпркати, зачѣпркѣ — <i>зѣчѣ-</i> <i>йркѣла</i> и <i>зачѣйркѣла</i>
чѣрупати, чѣрупа — <i>чѣруиѣла</i>	чѣрупати, чѣрупа — <i>чѣруиѣла</i> и <i>чѣруиѣла</i>
ишчѣрупати, йшчѣрупа — <i>йшчѣруиѣла</i>	очѣрупати, очѣрупа — <i>ѡчѣруиѣла</i> и <i>очѣруиѣла</i>

V

Ево још примјера само за ускочки говор:

бѣчати, бѣча — <i>бѣчала</i> ; разбѣчати, разбѣча — <i>рѣзбѣчѣла</i> и <i>разбѣчала</i>
вѣрдати, вѣрда — <i>вѣрдала</i> ; завѣрдати, завѣрда — <i>зѣвѣрдѣла</i> и <i>завѣрдала</i>
вѣрмати, вѣрма — <i>вѣрмала</i> ; повѣрмати, повѣрма — <i>йѡвѣрмѣла</i> и <i>йѡвѣрмала</i>
вѣрнчати, вѣрнча — <i>вѣрнчала</i> ; навѣрнчати, навѣрнча — <i>нѣвѣрнчѣла</i> и <i>навѣрнчала</i>
гѣрушати, гѣруша — <i>гѣрушала</i> ; угѣрушати, угѣруша — <i>уѣгѣрушѣла</i> и <i>уѣгѣрушала</i>
гѣцати се, гѣца се — <i>гѣиѣцала се</i> ; разгѣцати се, разгѣца се — <i>рѣзгѣиѣцѣла се</i> , <i>рѣзгѣиѣцала се</i>
гѣжвати, гѣжва — <i>гѣжвала</i> ; изгѣжвати, изгѣжва — <i>йзгѣжвѣла</i> и <i>из-</i> <i>гѣжвала</i>
дѣбљати, дѣбља — <i>дѣбљала</i> ; одѣбљати, одѣбља — <i>ѡдѣбљѣла</i> и <i>ѡдѣбљала</i>
дѣчѣпати, дѣчѣпа — <i>дѣчѣиѣла</i> и <i>дѣчѣиѣла</i>
зѣкркљѣати, зѣкркљѣа — <i>зѣкркљѣла</i> и <i>зѣкркљѣла</i>

изанђати, изанђа — *изанђала* и *изанђала*
 кључати, кључа — *кључала*; прокључати, прокључа — *пркључала* и *пркључала*
 крати, кра — *крала*; закрати, закра — *зкрала* и *зкрала*
 кркљати, кркља — *кркљала*
 крѣпати, крѣпа — *крѣпала*; покрѣпати, покрѣпа — *пкрѣпала* и *пкрѣпала*
 куповати, купова — *куповала* и *куповала*
 листати, листа — *лишала*; пролистати, пролиста — *прдлшала* и *прдлшала*
 мотати, мота — *модала*; намотати, намота — *ндмодала* и *ндмодала*
 обећати, обећа — *дбећала* и *обећала*
 пѣтљати, пѣтља — *пѣшала*; запѣтљати, запѣтља — *зашѣшала* и *зашѣшала*
 разгнати се, разгнати се — *рдзгнати се* и *рдзгнати се*
 расплѣћати, расплѣћа — *рдсплѣћала* и *рдсплѣћала*
 рђати, рђа — *рђала*; зарђати, зарђа — *здрђала* и *зарђала*
 сѣдлати, сѣдла — *сѣдла*; осѣдлати, осѣдла — *дсѣдла* и *осѣдла*
 сѣкати, сѣка — *сѣкала*; посѣкати се, посѣка се — *пдсѣкала се* и *посѣкала се*
 ћетати, ћета — *ћешала*; проћетати, проћета — *прдћешала* и *проћешала*
 читати, чита — *чашала*; прочитати, прочита — *прдчашала* и *прочашала*
 чупати, чупа — *чупала*; ишчупати, ишчупа — *ишчупала* и *ишчупала*
 шегати, шѣга — *шећала*; ишѣгати, ишѣга — *ишећала* и *ишећала*

Као што се колебају инфинитиви *добљѣћи* и *идбљѣћи* и сл., тако се колебају и облици глаголског придјева рад југ тих глагола изузев мушког рода у једн.: *идбљѣио*: *идбљѣила* и *идбљѣила*, *идбљѣило* и *идбљѣило*, *идбљѣили* и *идбљѣили* итд.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВ ТРПНИ

274. — У глагола типа *вѣћи* дугоузлазни акценат остаје на првом слогу и не помјера се према крају: *вѣчен* — *вѣчена* — *вѣчено*, *извѣчен* — *извѣчена* — *извѣчено*, *шѣчен* — *шѣчена* — *шѣчено*, *исшѣчен* — *исшѣчена* — *исшѣчено*, — *вѣзен* — *вѣзена* — *вѣзено*, *извѣзен* — *извѣзена* — *извѣзено*, *исшѣрен* — *исшѣрена* — *исшѣрено* итд.

275. — Глаголи типа *рѣћи* имају редовно: *рѣчен* — *рѣчена* — *рѣчено*, *идѣчен* — *идѣчена* — *идѣчено* итд.

276. — Глаголи типа *идѣћи* имају акценат (") на првом слогу и у простим и у сложним глаголима: *идѣћи* — *идѣћа* — *идѣћеио*, *зидѣћи* — *зидѣћа* — *зидѣћеио* итд.

277. — Глаголи типа *донѣћи* имају дзгоуб глаголски придјев трпни: *донѣћи* — *донѣћа* и *донѣшен* — *донѣшена*, *прѣнѣћи* — *прѣнѣћа* и *прѣнѣшен* — *прѣнѣшена* итд.

278. — Стари акценат на почетном слогу редовно имају глаголи типа *прддрѣиши*: прддрт — прддрта — прддрто, нѣтрт — нѣтрга — нѣтрго, пддврт — пддврта — пддврто, пддврпт — пддврпта — пддврпто итд., а прости глаголи имају у томе облику овај акценатски однос: дрт — дрта — дрто, слично придјевима *драі* — *драіа* — *драіо* и сл.

279. — Глаголи типа кренути имају глаг. прид. трпни редовно под дугосилазним акценатом: *крѣнуи* — *крѣнуша* — *крѣнушо*, а сложени *идкрѣнуи* — *идкрѣнуша* — *идкрѣнушо*.

280. — Не помјера се с коријена акценат глагола типа *сѣћи* у глаголском придјеву трпном:

сѣчен — *сѣчена* — *сѣчено*.

У сложенима се задржава однос у простим глаголима: *идсечен* — *идсечена* — *идсечено*.

281. — Глаголи типа чињети имају редовно:

чињен — *чињена* — *чињено*, *учињен* — *учињена* — *учињено*.

— Међутим, други глаголи *и/ѣ*-основа имају повучен акценат у овом облику: *кдишен* — *кдишена* — *кдишено*, *лѣмљен* — *лѣмљена* — *лѣмљено*, *вѣжен* — *вѣжена* — *вѣжено*, *идињен* — *идињена* — *идињено*, *идишен* — *идишена* — *идишено* итд.

282. — Глаголи као оружати, куповати, вљенчати и сл. редовно имају стари акценат на првом слогу:

дружѣан — *дружѣана* — *дружѣано*, *куѣовѣан* — *куѣовѣана* — *куѣовѣано*, *вљѣнчѣан* — *вљѣнчѣана* — *вљѣнчѣано* и сл.; слож.: *наоружѣан* — *наоружѣана* — *наоружѣано*, *идкуѣовѣан* — *идкуѣовѣана* — *идкуѣовѣано*, *ѣривљѣнчѣан* — *ѣривљѣнчѣана* — *ѣривљѣнчѣано*.

283. — У глагола типа *шиѣи* трпни придјев је редовно под новом узлазном интонацијом: *шиѣен* — *шиѣена* — *шиѣено*, *ѣѣен* — *ѣѣена* — *ѣѣено*, *чуѣен* — *чуѣена* — *чуѣено*, *крѣвен* — *крѣвена* — *крѣвено*.

Тако је и у сложенима: *сашиѣен* — *сашиѣена* — *сашиѣено*, *ѣокрѣвен* — *ѣокрѣвена* — *ѣокрѣвено* итд.

Гл. прид. трпни тих глагола може, разумије се, бити и с наставком *-и*, *-иша*, *-ишо* и тада се овако изговара: *шиѣи* — *шиѣишо* — *шиѣишо*, *крѣи* — *крѣиша* — *крѣишо* и сл., и сложени: *сѣшиѣи* — *сѣшиѣиша* — *сѣшиѣишо* и *ѣрикрѣи* — *ѣрикрѣиша* — *ѣрикрѣишо* итд.

акценат има у Ускоцима и прилог *иѣшко* (*Тѣшко* му е), поред краткосилазног (*Тѣшко* њѣма). Овај посљедњи акценат (*иѣшко*) има и Вук.

290. — Има прилога чија се акценатска разлика између Вука и Ускока везује за падежне облике од којих потичу: *мѣхом*, *иѣшкоѣм*, *дѣљу*, *шиѣром* итд. у Вука према ускочком: *мѣом*, *иѣшкоѣм*, *дѣљу*, *шиѣром* итд.

291. — Према Вуковом *вѣдма* Ускоци имају дугоузлазни акценат добивен у процесу контракције (вѣома < вѣома), па ретрогресивно дугоузлазни: *вѣдма* (мјесто *вѣдма*); слично је и са *иѣходѣма* (Вук): *иѣоѣма* и *иѣоѣма* (Ускоци).

292. — Али, уопште говорећи, акценат појединих прилога често је друкчији на разним теренима. То важи и за Вуков и ускочки говор. Да би се колико-толико видјеле те разлике, навешћу овдје неколико примјера:

Вук	Ускоци
изнѣтра, пѣзно, пѣлако, ѡпѣт,	изнѣтра, пѣзно, пѣлако и полѣко, ѡпѣт,
ѡдиста, навлаш, наполицѣ, кѡли- ко, љвѣр, заљвѣр, љвѣс, лѣни, баѡва, ѣѣтуре, бѡгме, бѣрем, рашта, тѣшто, ѣстија, кѣконо, сѣде, пѣшке, снерѣкѣ, сѣтрадѣн, таѡе, тамѣн, вајкаѡа, вѣла (вѣла), наѡн, пѣчек и др.	кѡлико, ѡдиста, навлаш, наполицѣ, љвѣр, заљвѣр, љвѣс, лѣни, ба- ѡва, ѣѣтурѣ, бѡгме, рашта, тѣш- то, ѣстија, кѣкѡнѡ, сѣде, пљѣш- кѣ, снерѣкѣ, сѣтрадѣн, тамѣн, вајкаѡа, вѣла, таѡѣ, наѡн, пѣ- чек и др.

Неуस्ताљеност акцента и квантитета огледа се и у разним показним прилозима:

Вук	Ускоци
ваѡо, овѣдѣ (ѡвѣдѣ), овѣдије (ѡвѣдије), ѡѡвѣле (ѡѡвѣлѣ), ѡѡ- клѣ (ѡѡклѣ, ѡѡклѣ), ѡѡтлѣ (ѡѡ- тлѣ, ѡѡтлѣ), ѡѡнекуѡа, ѡткуѡѣ, ѡтѡдѣ итд.	ваѡѡ, овѣдѣ, овѣди'е, ѡѡвѣлѣ, ѡѡвѣлѣ и ѡѡвѣлѣ, ѡѡклѣ и ѡѡклѣ (ѡклѣ), ѡѡтлѣ, ѡѡтлѣ и ѡтѣлѣ, ѡѡнекуѡѣ, ѡткуѡѣ, ѡтѡдѣ итд.

293. — Прилози као *нашиѣроко* редовно имају акценат као у књижевном језику:

наѡуѣачко, *наѡлѣ'ево*, *наѡдесно*, *ѡѡдесно*, *ѡѡѣри'еко*, *ѡѡѡѡвѣно*, *наѡѣѣво*,
наѡлѣ'еѡ итд.

Некад разноврсност форми истог прилога не повлачи за собом и различите акценте:

ѣѡдѣ — *ѣѡдѣн* — *ѣѡдѣр* — *ѣѡди'е* — *ѣѡди'ен* — *ѣѡди'ер*,

а некад повлачи:

сѡд: *сѡдѣ* — *сѡде* — *сѡдек* — *сѡден*

294. — Прилог *мѣшѣин* је заменичко-глаголског порекла (мене[мени] се чини). Као што се види, ту постоји секундарно дуљење у оба слога и акценат на ултимим односно ' на првом слогу.

ПРИЈЕДЛОЗИ

295. — У вези са преношењем акцента на приједлог в. главу „Прозодијски односи у проклиси и енклизи”.

296. — Само неки приједлози могу имати сопствени акценат: *ради*, *мимо*, *изади* (и прил.), *идради* итд.

ВЕЗНИЦИ

297. — Оно што је речено за приједлоге важи, углавном, и за везнике:

и ја, *и ми*, *да видиш* итд.

— само што везници много рјеђе него приједлози ступају у проклитичке односе.

298. — И везници могу имати самосталан акценат:

иш, *ниши*, *аши* итд.

УЗВИЦИ

299. — Узвици су обично артикулисане ријечи (*леле*, *куку*, *јдо*), са акцентуацијом која постоји и у другим врстама ријечи (*иле*, *јдој*). Међутим, они то не морају бити. Они нијесу права врста ријечи, већ непосредан израз наших душевних расположења, наших емоција, изненађења, чуђења и сл. Као такви они могу бити и неартикулисани. Њихова гласовна структура не мора се поклапати са редовним консонантизмом и вокализмом нашег језика, а има и случајева кад они у погледу акцента и квантитета потпуно искачу из оквира свих акценатских закона нашег књижевног језика, нпр. узлазни акценти могу стајати на једносложним узвизима, силазни акценти могу стајати и на слоговима ван првог, било који од акцената може бити на крају узвика, дуги могу бити не само вокали већ и консонанти, један вишесложни узвик може имати јединствен или различит акценат на свим својим слоговима, најзад сама природа акцента у узвикама не мора бити као она коју имају наша позната четири књижевна акцената.

Кад се има све то на уму, сасвим ће бити јасно што изговорна страна узвика у Вука и у ускочком говору може бити сасвим различита. Навешћу само неколико случаја да би се видјела та разлика. Вук, нпр., има *вдч* (узвик за вабљење говеда), тј. са краткосилазним акценатом. У Ускоцима тај узвик гласи обично *вдч* и *вдч̣*, дакле са краткоузлазним акценатом иако је „ријеч” једносложна и са дугим самогл. ч. За терање говеда Вук има *де*, док тај узвик у Ускоцима гласи *дѐ*. Вук је навео узвик

СКРАЋЕНИЦЕ

- АГПД — Јован Вуковић: *Акцентнај јовора Пиве и Дробњака*, СДЗБ X, 187—417.
- АСПГ — Гојко Ружичић: *Акцентнајски систем њлвалској јовора*, СДЗБ III, 115—176.
- ЃУ — Берислав Николић: *Уџићник за исџићивање акцентнај у шџокавским јоворима*, ЈФ XXVII, 307—336.
- В — Вук Стеф. Караџић: *Срџски рјечник*, Београд 1935.
- ВД — Вук-Даничић.
- ГБ — Драго Ђушић: *Говор Бјелолоавловића*, СДЗБ XXIII, Београд 1977.
- ГЉ — Милосав Тешић: *Говор Љешџанској*, СДЗБ XXII, 162—328.
- ГПД — Јован Вуковић: *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1—113.
- ГС — Томо Маретић: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Загреб 1899.
- ГСО — Милорад Симић: *Говор села Обади у босанском Подрињу*, СДЗБ XXIV, Београд 1978.
- ОМНА — Берислав Николић: *Основи млађе новошџокавске акцентџуације*, Београд 1970, 1—122.
- Прав — *Правоџис срџскохрвајској књижевној језика*, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб 1960.
- ПСКЈ — в. Прав.
- Р — в. В.
- РД — Александар Белић: *Исџорија срџској језика; Речи са деклинаџијом*, универзитетска предавања, Београд 1050.
- РЈА — *Рјечник hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, књ. I—XXIII, Загреб 1880—1976.
- РМСМХ — *Речник срџскохрвајској књижевној језика*, књ. I-II, Матица српска и Матица хрватска и књ. III-IV само Матица српска, Нови Сад — Загреб и само Нови Сад.
- РСАНУ — *Речник срџскохрвајској књижевној и народној језика Српске Академије наука и уметности*, књ. 1—11, Београд, 1959—1981.
- СА — Буро Даничић: *Срџски акцентџи*, Београд и Земун 1925.
- SB — Милан Рещетар: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien 1900.
- ССЈ — Михаило Стевановић: *Савремени срџскохрвајски језик I*, Београд 1964.

Милица Станић

УДАРЕНИЕ В ГОВОРЕ ПЛЕМЕНИ УСКОКИ

Резюме

Ускокский говор (на юго-восток от Дурмитора, бассейн реки Тушина) находится в кругу тех говоров, которые послужили Вуку Караджичу основой литературного языка. Хотя этот говор находится на восточной границе говоров герцеговинского типа, ему присущи все основные элементы этих говоров, а это значит и языка Вука. Поэтому и качественно-количественные характеристики этого языка совпадают, в сущности, с языком Вука: в обоих случаях речь идет о современной сербохорватской акцентуации. Если же и появляются различия, то они, во-первых, понятны: каждый из говоров, не только в рамках разных диалектов, но и в пределах одного и того же диалекта, в ходе времени приобретает ряд своих специфических черт, а во-вторых, современный ускокский говор, который является предметом исследований и язык Вука и Данчича, с которыми проводится параллель, разделяет 150-летний временной разрыв, так что в ускокском говоре могли произойти перемены, несмотря на то, что бурные общественные сдвиги в развитии нашего народа за эти полтора столетия не всегда охватывали и этот горный край и не нарушали ситсему ударений этого говора.

1. В ускокском говоре сохраняется старая долгота в нескольких формах и частях речи:

а. в инфинитиве и в формах, образованных из основы инфинитива: *īlēdāiti*, *īlēdāhu*, *īlēdāla*, *īlēdā* (аорист);

б. у прилагательных типа *bālāv*, *īrīvās* и т. п. Эта долгота распространяется и на другие формы подобных прилагательных: *жућкāsīa*, *жућкāsīo*, *жућкāsīu*, за исключением некоторых форм определенного типа прилагательных: *рўшāvī*, *рўшāvā*, *рўшāvō* и т. д. наравне с: *рўшāvī*, *рўшāvā*, *рўшāvō* и т. п. Эта долгота характерна и для существительных на *-aц* и прилагательных на *-av*: *bālāvac*, *īrbāvac*, *kučāvac* и т. д., но

лѹбавица, їдрастица, и т. п. У производных же глаголов, ударение следующее: *обалавїиши, оћоравїиши* и т. п., а также и: *дбалавїиши, дћоравїиши* и т. п.

в. У существительных ж. и м. рода *а*-основ, в окончании *-ама* (в дательном, творительном и предложном падежах множ. числа) первое *а* всегда долгое, если в слоге перед окончанием нет одного из восходящих ударений: *кућама, чдбаницама, но женама*.

2. Окончания *-ов, -ев* и *-ин* именительного (т. е. вин.) падежа м. р. единственного числа прилагательных и некоторых местоимений, как правило долги: *брѣшѹв, Пїшїрѹв, сїсїшїрїн, цѣрѣв, нѣїѹв*, но в других родах и формах — нет долготы: *брѣшѹва* жена, *сїсїшїрина* лѹбав. Прилагательные типа *буков, лучев* и т. п. имеют долготу всегда, если выступают как притяжательные: *јаблѹнѹв* мїрїс и т. п., а долготы отсутствуют если они обозначают качество: *бѹков* штѹп.

3. У многих из глаголов I, II и VI и почти у всех глаголов IV спряжения (по А. Беличу) в основе настоящего времени гласный краток: *їризем, їлѹдуем, чѹем*.

4. Конечный гласный в 3 лице мн. ч. аориста и имперфекта всегда долг: *сїйїшїѹ, зѣїрїшїѹ, шїрѣсѹшїѹ, дїїшїѹ* (аорист) и *їїрїїїѹ, сїйїїїѹ, шїрѣсїїїїѹ, дїїїїїѹ* (имп. прѣт.).

5. В ускокских говорах нормальным явлением можно считать перенос нисходящего ударения с первого слога на предлог: *нѹ снїїїїѹ, ѹ морѣ; ѹ кућѹ, нѹ нїѹѹ*. Существует и перенос такого типа: *дѹїїѹ їѹдинѣ, шїрї дѹна* и т. п.

6. Именные типы ударений ускокского говора главным образом совпадают с типами Дж. Даничича, но бывают и отступления. В ускокском говоре: *дїѹ* — *дїїїїїѹ*, *змѹ* — *змѹѹ*, *зѹр* — *зѹра*, *ѹршїн* — *ѹршїна*, *кљѹїка* — *кљѹїка* и т. д. Очень много и единичных номинативных и парадигматических квантитативно-ударных отступлений: *рѹзум, дѹбрѹшѹвѹр, кѹнїанїк, їдзнанїк, їрїмѹрїѹ, сїїѹдѹ, брѹшїшїѹ* и т. д. Тип *блѣлѹв* — *блѣлѹва* в группе типа *їзнѹк* — *їзнѹка*, так что и прилагательные производные от этих имен существительных имеют те же ударения: *блѣлѹвѹв, Јакѹвѹв* и т. п. Случаи типа: *брѹчїшї* — *брѹчїша* чаще встречаются в ускокском говоре, чем у Вука Кареджича и Дж. Даничича.

Существительные типа *шѹрѹнѹ* в акцентуальном смысле едины: *їѹлѹнѹ, рѹмѹнѹ, їѹрѹнѹ* и т. д.

Многие из существительных м. р. на *-ѹр* сохраняют в ускокском говоре старый перенос: *чѹвѹр, сїїрїѹжѹр, кљѹчѹр* и др.

У существительных мужского рода на *-ѹј*, в именительном ед. числа этот гласный короток: *вѹдѹїѹј, нѹбѹј, їрїѹбѹј, їдѹкѹј* и т. д.

Старые существительные на согласный типа *їлам*, в тех случаях когда сохранили старую номинативную форму, всегда под долгонисходящим ударением: *їлам, кам, їрам*. При эмотивном напряжении *кам* может перейти в *кѹм*: *Кѹм* (ка́ми) ти ѹ дѹм!

У существительных мужского рода на *-ан* обычно краткий гласный в этом окончании: *ѡвдлан, враїдлан*. Исключением являются: *Рѡдовѡн, Миловѡн*, но *Душѡн* — *Душѡна*.

Существительные типа *Милѡнко* всегда под этим ударением. Нет переноса ударения ни у существительных общего типа, если они, конечно, употребляются в ускокском говоре: *дѡбѡлко, чуйѡвко, їдрѡвко* и т. п.

Имена собственные *Јѡнко, Мїрко, Брѡнко, Сїїчко, Мїрко*, и т. п. в ускокском говоре произносятся так, что ударение не изменяется ни в соответствующих фамилиях: *Брѡнковић, Јѡнковић, Мїрковић* и т. д. Такое же положение и с именами: *Рїѡ, Пїро, Јѡво* и с производными фамилиями: *Рѡдевић, Пѡровић, Јѡвовић, Цїровић*. Ударение на фамилиях такое же как и на именах: *Тѡдоровић, Булайѡвић, Рѡдановић, Сїїѡјановић, Јѡвановић* и т. д.

Краткое ударение всегда у существительных: *ївѡжѡ, їрдѡжѡ, ѡле, зѡле, ѡне, рѡбѡ*, но исключительно: *снѡїѡ, їрѡбѡ, бѡрје* и т. п.

Существительные типа: *їѡлче, шѡрче, жѡїѡче*, в ед. числе всегда с ударением, а во множественном числе: *шѡрчѡд, їѡлчѡд, жѡїѡчѡд* — без перемены ударения.

Существительные: *жѡрѡбѡнце, јѡрѡшце, брѡдшце, бурѡнце* и т. п. обычно так и произносятся.

Топонимы среднего рода заканчиваются на долгий гласный (*Мѡкрѡ, Гѡцкѡ* и т. п.) и склоняются как прилагательные: (*Мѡкрѡї, Мѡкрѡм* и т. д.) или же заканчиваются на краткий гласный (*Мїлїнско, Гѡрѡнско*) так что и склоняются как имена существительные (*Мїлїнска, Мїлїнску* и т. д.). Существительные типа *Лїїѡво, Крѡво, Брѡдрѡво* и др. давно уже отделились от имен прилагательных.

Вуковские существительные типа *вѡзїѡ* и др. здесь имеют форму: *вѡзїѡ, шїкѡѡ, їрѡѡ, злѡїрѡѡ* и т. д., а существительные типа *навѡла*, обычно с ударением: *навѡла, зѡмука, зѡѡѡѡ, зѡѡѡѡ* и др., но *зѡѡѡѡ* и т. п.

Трехсложные существительные женского рода типа *средїна* образом под ударением на центральном слого: *средїна, їланїна, сланїна, милїна, сїїрѡїна, шкрѡїна* и т. д. но с другой стороны: *їдїна, јѡрина* и т. п. Ударение обязательно переносится на предлог: *ї їланїну, ї дубїну, ї шїрїну, нѡ висїну*, но и: *на сланїну*.

Имена собственные типа *Мїлѡсѡѡ* произносятся резче чем у Вука: *Мїлѡсѡѡѡ, Вїдѡсѡѡѡ, Вуѡсѡѡѡ*. В ускокском говоре есть несколько дзуксложных имен собственных женского рода, которые при одинаковом звуковом составе имеют различныя ударения: (':') как на примѡр: *Рѡѡѡѡ* и *Рѡѡѡѡ*, *Анѡѡѡ* и *Анѡѡѡ*, *Дѡѡѡѡ* и *Дѡѡѡѡ* и т. п. Следует подчеркнуть, что эти ударные варианты никогда не относятся к одной и той же особе: кого зовут *Рѡѡѡѡ*, никогда не называют *Рѡѡѡѡ*, и наоборот.

Существительные женского рода *бѡлѡѡѡѡ, слїнѡѡѡѡ, їдїїѡѡѡѡ* и т. п. могут произноситься и как *бѡлѡѡѡѡ, слїнѡѡѡѡ, їдїїѡѡѡѡ*.

7. Большое число имен прилагательных произносятся в ускокском говоре с кратковосходящим ударением: *бакрен, бджй, брацкй, бремённй, буя́рскй* и т. д.; но существует и противоположное соотношение: *буда́лс, врдю́лс, идру́йадан* и т. п. В этом говоре: *ила́дан* и *жс́дан*. Атрибутивные формы: *мекй, свейй, швр́дй* и т. п. обычно под этим ударением, а в некоторых случаях может быть и: *мекй, швр́дй, свейй, мекй сйр, свейй* Никола.

Гласный в окончаниях род. мн. типа *жу́йицеј* всегда долог: *жу́йицеј* и *жу́йице,* *мла́дицеј* и *мла́дице* и т. д., если не произносятся: *жу́йиі,* *мла́диі,* или *жу́йиі,* *мла́диі* и т. п.

Прилагательное *жу́йдок* (при наличии всех гласных), а существительное: *жу́йдока.*

Приставка в превосходной степени *нај* всегда под кратконисходящим ударением: *најбо́ль,* *најсре́йниј* и т. п.

8. Инфинитивные формы глаголов типа *ву́ћи* всегда под долгонисходящим ударением: *ву́ћи, шу́ћи, на́ћи, у́ћи, и́рсе́щи, и́рећи, ву́ћ, шу́ћ* и т. п. То же соотношение остается и у приставочных глаголов тех же основ: *ддву́ћи, ддш́ући, иш́ирсе́щи* и т. п.

У глаголов типа *дднѐи́ти, на́зваи́ти, о́ире́сѝти (о́иреба́ити)* и т. п. формы настоящего времени следующие: *дднесѝм, ддведе́м, ддвезѝм, ддире́бѝм, на́зовѝм* и т. п.

Третье лицо мн. числа настоящего времени по ударению совпадает с остальными лицами: *сѝава́ити — сѝавају́, мѝежају́.*

В настоящем времени глаголов типа *засѝја́ити* сохранился старый перенос: *засѝје́м, засѝзѝм, ѝзасѝѝм* и т. п.

Повелительное неклонение глаголов типа *вдди́ти, нддсѝти* и т. п. может во 2 лице (дн. числа иметь формы: *вдд, нддс* и т. п.

Имперфект глаголов типа: *чи́ѝаи́ти* может быть и: *чи́ѝаи́ше, шддѝу́ѝаи́ше* (2 л. ед. числа), а бывает и что ударение переносится к концу слова: *чи́ѝаи́ше, шаѝу́ѝаи́ше* и т. п.

Глаголы в ускокском говоре типа *орай́ти* имеют следующие формы 2 и 3 л. едн. числа аориста: *ора, сндва* и т. п. Глагол *ре́ћи* — *рече,* а глаголы типа *ѝобле́ћи* — *ѝдбле́же, ѝре́бле́же* и т. п.

Глаголы типа *наору́жати* 2 и 3 л. едн. числа аориста имеют: *наору́жа, ѝривле́нча, ѝридда, ѝрѝдзна* и т. п., т. е. сохраняют ударение инфинитива, тогда как в формах действительного причастия, ударение удваивается: *наору́жѝ* и *наору́жѝ,* *наору́жѝ ала* и *наору́жѝ ала* и т. д. В этих двух лицах ударение с переносом у глаголов: *ѝреѝѝну́ѝти, вѝкнѝти* и т. д.: *ѝреѝѝнѝ,* *вѝкнѝ* и т. п.

В страдательном причастии глаголов типа *зайри́ѝти* в ускокском говоре формы: *зайрѝ, зайрѝла, зайрѝло; ѝрддрѝ, ѝрддрѝла, ѝрддрѝло* и т. п.

9. В ускокском говоре всегда крайний гласный долог (*е*) в формах деепричастных сравнительной и превосходной степеней: *дѝльѝ, брѝжѝ, бдльѝ, идрѝ, вѝше, сла́биѝ, весѝлеѝ* и т. п.

10. Наречия на *-шки, -чки, -ци* и др. всегда с кратким конечным гласным: *вѹчки, йа́ски, му́чки, љѹчки, йѹзе́шки, свѹјски* и т. п.

У всех темпоральных наречий типа *данас* общий долгий конечный слог: *данāс, ндѣāс, јесенāс, љейѹс, йрд љейѹс, йроеѹс, зѹмѹс* и т. д.

Наречия типа *бодимѹце* в ускокском говоре, чаще всего, с ударением на предпоследнем слоге: *бодимѹцѣ, крадимѹцѣ, ушимѹцѣ, обѹмѹцѣ, обљерѹчкѣ, йоѹруйѹчкѣ* и т. п.

Междометия — членораздельные и нечленораздельные слова. Что касается ударения, они могут соответствовать формам из литературного языка, но и не должны. Интонативно они могут быть совсем независимы: *јѹј, јад, ијѹј* и т. п. При гипокористических ситуациях междометия типа: *йис, мац, воч* и т. п. могут быть с восходящими ударениями: *вѹч* и *вѹч̄, мац* и *мац̄* и т. д.

